

Raija Rantalainen

LIIAN SAIRAS TYÖHÖN, LIIAN TERVE ELÄKKEELLE

Ikääntyneet väliinpuotoajat työhallinnon eläkeselvityksissä

Sosiaaligerontologian/sosiologian
pro gradu – tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Syksy 2008, 93 s.

LIIAN SAIRAS TYÖHÖN, LIIAN TERVE ELÄKKEELLE

Ikääntyneet väliinpuotoajat työhallinnon eläkeselvityksissä

Tekijä: Raija Rantalainen

Työn ohjaaja: Professori Jyrki Jyrkämä

Pääaine: Sosiologia, sosiaaligerontologian koulutusohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Syyskuu 2008

93 sivua, 2 liitettä

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, minkälaisia ovat ne ikääntyneet työkyvyttömät työvoimatoimiston asiakkaat, jotka ovat pudonneet työn ja eläkemahdollisuuden väliin. Miten he ovat siihen tilanteeseen joutuneet ja miten he itse kokevat tilanteensa? Ovatko he tehneet omia valintoja vai ovatko valinnat olleet pakkotilanteita, ns. "pakkorakoja?" Tutkimus selvittää myös, miten palvelujärjestelmä on toiminut ja miten väliinpuotoajat kokevat työhallinnon palvelut.

Tutkielman viitekehys on ihmisarvon ja kunnioituksen näkökulma. Hyvinvointiyhteiskuntamme kätköissä alkaa esiintyä jo suurtakin kurjuutta, joka johtuu pitkäaikaisesta elämisestä köyhyysrajan alapuolella. Tutkielman kohderyhmä kuuluu työttömyyden ytimeen, marginaaliin, jolle yhteiskunta näyttää kääntäneen selkänsä. Tutkielman lähtökohtana on työhallinnon pitkäaikaistyöttömien työhön kykenemättömien ELMA- eläkeselvityshanke, joka perustuu Ilkka Taipaleen malliin. Aineisto perustuu neljän ikääntyneen pitkäaikaistyöttömän asiakkaan haastatteluihin ja yhteen kirjoitettuun omaelämäkertaan. Analyysi pohjautuu narratiiviseen lähestymistapaan, jossa tarkastellaan ihmisen elämänkulkua ja identiteettiä sisäisen tarinan kautta.

Haastateltavat ovat alistuneet väistämättömään ja ovat tyytyväisiä siihen, että heidät on palvelukoodin 0900 myötä jätetty rauhaan. Esille nousee pitkäaikaistyöttömyyden lisäksi elämisen niukkuus ja suoranainen köyhyys. Kaikilla on epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia. Neljällä hakijalla ne liittyvät työkyvyttömyyseläkkeen hylkäykseen ja yhdellä toimeentulotukeen. Myös työttömyysturvasäädökset, terveydenhuolto ja verottajan toimet herättävät suuttumusta ja epäluottamusta ”järjestelmää” kohtaan. 1990-luvun lama on vaikuttanut kohderyhmän elämäntapaan. Varsinaisesti vain yksi joutui laman uhriksi ja irtisanottiin, kaksi muuta joutui työelämästä terveystensä menettäneinä. Yksi ei ole laskenutkaan palkkatyön varaan eikä ”lamma huomannutkaan”. Yksi ei koskaan päässyt kiinni työelämään eikä sinne pyrkinytkään. Kaikille on jo muodostunut eläkeläisen elämäntapa, mutta ei sen identiteettiä: he joutuvat edelleen kärsimään elinkautistaan ja odottamaan vanhuuseläkkeen saamista eräänlaisessa välitilassa, pitkäaikaistyöttöminä.

Avainsanat: Ikääntynyt työkyvyttömyys, pitkäaikaistyöttömyys, eläke, työkyky, narratiivisuus.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	KUNNIOITUS JA IHMISARVO	8
2.1	Työttömyys ja terveys	11
2.2	Pieni ja suuri kurjuus	13
2.3	Syrjäytymisestä	15
3	VAJAAKUNTOISET IKÄÄNTYNEET TYÖELÄMÄN ULKOPUOLELLA	17
3.1	Ikääntynyt vajaakuntoinen työtön	17
3.2	Vajaakuntoisesta osatyökykyiseksi	18
3.3	Aktivointi ja syrjäytymisen ehkäisy	19
4	TYÖHALLINNON ELÄKESELVITYSTEN TAUSTAA	21
4.1	Ikääntyvien pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvitys- eli IP-hanke	21
4.2	Taipaleen malli	22
	4.2.1 ELMA-eläkemahdollisuus	23
	4.2.2 Työkyvyn arvio ja B-lausunto	24
4.3	Lex-Taipale –”armahdus” eläkkeelle	26
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	28
5.1	Tutkimustehtävä	28
5.2	Narratiivinen lähestymistapa	29
5.3	Omaelämäkerta	31
5.4	Haastattelujen toteuttaminen	34
5.5	Luotettavuuden arviointia	35
5.6	Eettiset kysymykset	37

6	TUTKIMUSTULOKSET	40
6.1	”Ronskilan Hilkan rankka, mutta rikas elämä”	41
6.1.1	Irtisanottu	44
6.1.2	Ikä, identiteetti ja itsetunto	47
6.1.3	”Mieluummin sairas kuin työtön”	49
6.1.4	Kunniallisesti eläkkeellä	51
6.2	Pirjon tarina: ”Jos et mittään tee, mutta et istu kuitenkaa”	52
6.3	Sylvin tarina: ”Ei minulla ole elämäntarinaa”	59
6.4	Laurin tarina: ”Kun ei tarvis mennä kerjuulle sosiaalitoimistoon ”	64
6.5	Villen tarina: ”Tätä ei paremmaks voi saaha”	71
7	ELÄMÄ, PALVELUT JA PAKKORAOT	76
8	SUKUPOLVEN MARGINAALISSA	80
9	POHDINTAA	83
	LÄHTEET	89
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Viime vuosina vahva talouskasvu maassamme on lisännyt hyvinvointia, mutta samalla sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus on kasvanut. Työttömyyden vähentyessä pitkäaikaistyöttömyys on muuttunut vaikeammaksi ja työttömyyden ”kovassa ytimessä” olevien ongelmat ovat syventyneet. Samalla työttömyyttä on alettu pitää enemmän yksilön omana ongelmana kuin yhteiskunnan rakenteiden aiheuttamana. (Helne & Laatu 2007, 13).

Työmarkkinoilla työvoima ja työpaikat eivät kohtaa. Yhä useammilla aloilla on pulaa osaavasta työvoimasta. Toisaalta työnantajien asettamat vaatimukset työntekijöiden ammattitaidolle ovat lisääntyneet merkittävästi, myös ikäsyrijintää esiintyy. Työpaikoilla otetaan vähemmästä joukosta työntekijöitä yhä enemmän irti ja työntekijät uupuvat työnsä ääreen.

Suurten ikäluokkien työkyvyn ylläpitämiseksi mietitään erilaisia keinoja. Asenteisiin halutaan vaikuttaa niin, että työssä haluttaisiin pysyä pitempään. Eläkelainsäädäntöä on uudistettu ja mm. työttömyyseläkeputki on tukittu 1950-luvulla syntyneiltä. Toisaalta työkyvyttömyyseläkkeellä olevista 250 000 ihmisestä noin 30 000 haluaisi tehdä työtä. Tätä kirjoittaessani työministeri Tarja Cronberg arvioi julkisuudessa, että Suomi tarvitsee tulevaisuudessa 400 000 uutta työntekijää seuraavien 20 vuoden aikana. Sama määrä pudotettiin työmarkkinoilta laman aikana.

Vuodesta 2005 alkaen ikääntyneille 1941 - 1947 syntyneille on annettu eläketukilain kautta oikeus työmarkkinatukea pysyvämpään toimeentuloon. Eläketukijärjestelmän laskettiin koskevan noin 3900 henkilöä, jotka ovat olleet vähintään 10 vuotta työttömänä ja saaneet työmarkkinatukea vähintään 2000 päivää. (Työministeriön tiedote 311/2004.)

Eläkeratkaisut vapauttavat työvoimatoimistojen resursseja työllistymistä edistävien toimien järjestämiseen sellaisille henkilöille, joilla on vielä mahdollisuus työllistyä. Uudistus tuli voimaan 1.5.2005. Syynä tähän lakiehdotukseen oli eläkeselvityksissä noussut pitkäaikaistyöttömien operatiivinen työkyvyttömyys. Selvitykset ovat kalliita, eivätkä silti aina johda toivottuun tulokseen, eläkeratkaisuun.

Aktiivinen työvoimapolitiikka edellyttää kokopäiväistä työnhakua ja työmarkkinakelpoisuutta. Aktivoinnilla tarkoitetaan kaikkia työttömyyttä ja syrjäytymistä ehkäiseviä toimenpiteitä. Työvoimatoimistojen ja työllistymisen palvelukeskusten

työnhakijoina on kuitenkin pitkäaikaistyöttömiä, jotka kaikesta tuesta ja kannustuksesta huolimatta ovat ”liian sairaita työhön, mutta liian terveitä eläkkeelle”. Mikäli työnhakija ei pysty edes kuntouttavaan työtoimintaan voi tällaiselle henkilölle ehdottaa palvelutarvearviointia tehtäessä koodia 0900, joka tarkoittaa, että asiakkaalle ”ei ole soveltuvaa palvelua tarjolla tällä hetkellä”. Käytännössä koodi merkitsee sitä, että asiakas jätetään rauhaan. Hakija uusii työnhakunsa kerran vuodessa, mutta aktiivit toimenpiteet ovat hänen osaltaan ohi. Tämä perustuu yhteiseen sopimukseen.

Minua kiinnosti tietää, minkälaisia ”ihmiskohtaloita” koodi 0900 pitää sisällään. Keitä väliinpuotoajat ovat? Mistä lähtökohdista he putosivat työmarkkinoilta ja missä vaiheessa he juutuivat työttömyyteen? Ovatko he 1990-luvun laman uhreja vai ovatko he jo alun perin olleet heikosti kiinnittyneitä työelämään? Hahmottuuko elämä, työ ja työttömyys omien valintojen vai ulkoisten pakkojen kautta?

Työttömyyttä ja pitkäaikaistyöttömyyttä on tutkittu paljon, mutta tutkimukseni kohderyhmästä on vain vähän tietoa. Useimmiten he esiintyvät vain numeroina tilastoissa. Harva pääsee haastattelemaan näitä ihmisiä, eivätkä he yksilöinä herätä suurta kiinnostusta viranomaisissa. Heidän sosiaalinen tilanteensa ei välttämättä ole tiedossa edes sosiaalitoimistossa. Mikäli he saavat toimeentulotukea, toimeentulotukikanslistit hoitavat heidän raha-asiansa papereiden perusteella eikä heillä ole kontaktia sosiaalityöntekijään. Työvoimatoimistossa he asioivat vain työttömyysturvan vuoksi.

Heitä eivät syrjäytymistutkijat tavoita lomaketutkimuksilla, sillä heillä itsellään ei usein ole kykyä tai voimavaroja vastata kirjallisiin kyselyihin. Joillakin ei ole varaa puhelimeen. He eivät ole yhteiskunnan aktiivisia toimijoita eivätkä he osallistu omaelämäkertakirjoituksiin. Heidän haastattelemisensa on haasteellista, sillä he eivät ole tottuneet refleктоimaan elämäänsä. (Silvennoinen 2007, 200 -205). Jos haluaa saada vastauksia kysymyksiin, on puhuttava samaa kieltä, tunnettava heidän lähtökohtiaan ja oltava ”samalla kartalla”.

Aineistoni koostuu neljästä haastattelukertomuksesta ja yhdestä kirjoitetusta elämäkerrasta. Haastattelut on tehty helmikuussa 2008 ja kirjoitetun elämäkerran ensimmäinen osa on kirjoitettu vuonna 2004. Jatko-osan siihen sain tammikuussa 2008. Käytössäni on lisäksi ollut muita asiakkaita koskevia dokumentteja, kuten lääkärinlausuntoja, kuntoutuskertomuksia ja eläkepapereita. Olen myös haastatellut Etelä-Savon alueen työvoimatoimistojen yhteistyökumppania ja asiantuntijalääkäreitä, neurologian erikoislääkäri, kuntoutusylilääkäri Martti Solismaata toukokuussa 2008.

Tutkimukseni viitekehysten näkökulma on ihmisarvo ja kunnioitus. Johdannon jälkeisessä kirjallisuuskatsauksessa tarkastelen nyky-yhteiskunnan kunnioitusvajetta sekä pitkäaikaisen työttömyyden aiheuttamia ongelmia, köyhyyttä ja syrjäytymistä yleisellä tasolla. Kolmannessa ja neljännessä luvussa selvitän tutkimuksessa esiintyviä käsitteitä kuten vajaakuntoisuutta, työkyvyttömyyttä ja työhallinnossa laman jälkeen aloitettujen työkyvyn arviointien ja eläkeselvitysten taustaa. Viidennessä luvussa kerron tutkimuksen toteutuksesta. Tutkimustehtäväni on selvittää, keitä ovat ne työvoimatoimiston ikääntyneet väliinpuotoaja-asiakkaat, jotka eivät enää kykene työhön, mutta eivät pääse eläkkeellekään ja miten he ovat siihen tilanteeseen joutuneet?

Lähestyn tutkimustehtävää seuraavilla kysymyksillä:

1. Millainen on haastateltavan/kirjoittajan elämäntilanne ja miten hän itse kokee tilanteensa?
2. Onko haastateltava/kirjoittaja tehnyt omia tietoisia valintoja vai ovatko valinnat olleet ns. pakkorakojia?
3. Onko haastateltava saanut tarpeeksi palveluja, miten palvelujärjestelmä on toiminut?

Kuudennessä luvussa esittelen tutkimustuloksia. Tarinat, tulkinnat ja teoreettinen pohdinta kulkevat rinta rinnan. Jokaisen kappaleen lopussa tulkitsen haastateltavan tarinaa. Palveluhistorian esitän taulukkomuodossa kolmessa tapauksessa. Seitsemännessä luvussa käsittelen elämänhallintaa, palveluja ja pakkorakojia. Kahdeksannessa luvussa tarkastelen tutkimukseni kohderyhmää sukupolven käsitteen kautta. Kahdeksannessa luvussa teen yhteenvedon tutkimuskohteena olleiden ihmisten elämäntilanteista ja tutkimustuloksista sekä pohdin koko problematiikkaa ihmisen ja yhteiskunnan näkökulmasta.

Tutkimukseni on saanut inspiraationsa elävästä elämästä, työstäni ammatillisen kuntoutuksen erikoistyövoimaneuvojana vuosina 1999 -2005. Tieteellisestä kirjallisuudesta löysin paljon vastakaikua omille työssäni saaduille kokemuksille ja ajatuksille ja se innosti jatkamaan aiheen tutkimista. Empiirinen osuus ja jokainen tarina tuo tähän tutkimukseen oman erityispiirteensä ja haastaa teorian vuorovaikutukseen todellisen elämän kanssa. Kirjoitettu omaelämäkerta saa eniten tilaa sisältönsä laajuuden vuoksi.

2 KUNNIOITUS JA IHMISARVO

Työllisyysasteen nostamispaineiden kasvaessa ja työvoimatoimistoille asetettujen tulostavoitteiden kiristyessä myös asiakkaiden kohtelu on tiukentunut. Työtön voi kärsiä huonosta itsetunnosta masennuksen vuoksi ja pelkää testatuksi tulemista. Kun työttömyysturvan varassa elävä ihminen sanoo ”en kykene työhön” viranomaisen saattaa tulkita sen haluttomuudeksi. (Sennett 2004, 115.) Muun muassa pelko sosiaalietuuksien väärinkäytöstä on työttömyysturvan kiristämisen ja aktivointipolitiikan tausta-ajatuksena.

Metterin mielestä hyvinvointivaltiossa on alkanut 1990-luvulta alkaen esiintyä puheiden ja tekojen välistä ristiriitaa. Hyvinvointivaltion on otettava kantaa niihin epäkohtiin, joita se itse tuottaa. Myös julkishallinnossa 1990-luvulla käyttöön otettu tulosjohtaminen on ristiriidassa sen ideologian kanssa, johon kansalaisten hyvinvoinnista huolehtivat ammattilaiset ovat työssään sitoutuneet. Ihmisistä välittämisen näkökulma ja sisältö ovat ihmisten kanssa tehtävässä työssä vaarassa hävitä. (mt. 2004, 137 -138.)

Bourdieu pyytää ymmärtämään ihmisiä ja hyväksymään heidät sellaisina kuin he ovat. Teoreettisten välineiden avulla voidaan systemaattisesti selvittää miksi tutkimuksen kohteina olevista ihmisistä on tullut se mitä he ovat. Bordieu pohtii, miten syiden ja seurausten selittäminen ja ihmisten tekojen tulkinta olisi mahdollista ilman, että ihmiset mitätöidään ja medikalisoidaan. (mt. 1999, 1.)

Kortteisen tutkimusten punaisena lankana ovat kautta vuosien olleet työttömien nöyryytyksen kokemukset ja ihmisarvon menetyksen tunteet. Kortteisen ja Tuomikosken tutkimuksessa ”Työtön” osoitettiin työttömyyden yhteys psyykkiseen ja somaattiseen sairastuvuuteen sekä ihmissuhteisiin. Ikääntyneiden työttömien todettiin kokevan enemmän epäluottamusta yhteiskuntaa kohtaan kuin nuorempien. Pettymykset kasaantuvat ja ihminen katkeroituu aikaisempien huonojen kokemusten ja pettymysten myötä. Mitä pitempään työttömyys kestää sitä enemmän epäluottamus lisääntyy. (mt. 1998, 60 -62.)

Eila Hietaniemen (2004) ”Aktivointia – elämänhallintaa – sosiaalista pääomaa” -tutkimus tarkastelee työttömien elämänhallinnan tekijöitä ja syrjäytymistä torjuvien toimenpiteiden vaikutuksia. Hän peräänkuuluttaa erityisesti inhimillisempää ja asiakaslähtöisempää asiakaspalvelua. Hänen mielestään asiakaspalvelijoiden pitäisi opetella kuuntelemaan ja kuulemaan asiakkaiden mielipiteitä ja oppimaan niistä. Lisäksi hän arvostelee

työviranomaisten kyvyttömyyttä kohdata asiakkaansa yksilöinä ja julkissektorin palvelujen huonoa laatua ja byrokraattista tehottomuutta. (mt. 2004, 91 -99.)

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen mukaan kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoiltaan ja oikeuksiltaan. Humanistisen ja kristinuskon käsitys ihmisarvosta on yhtäläinen: ihminen on arvo sinänsä. Immanuel Kantin mukaan ihmisyyys on päämäärä, ei koskaan väline tai lähtökohta, eikä se riipu ihmisen ominaisuuksista, suorituksista tai asemasta. (Haaparanta ja Niiniluoto 1998, 85.) Ihmisarvon erityisyyttä kuvastaa esimerkiksi englanninkielessä se, että sitä ilmaistaan sanalla dignity, kun muut arvot ilmaistaan sanalla value. (Lindqvist 1984, 53 -54).

Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta ETENE kävi vuoden 2000 aikana keskusteluja suomalaisen terveydenhuollon eettisistä kysymyksistä erityisesti oikeudenmukaisuuden ja ihmisarvon näkökulmasta. Sen puheenjohtajana toimi Martti Lindqvist, joka on pohtinut aihetta lukuisissa kirjoissaan. Neuvottelukunta toteaa vuonna 2001 julkaisemassaan selvityksessä, että ihmisarvo ja oikeudenmukaisuus eivät ole yksiselitteisiä käsitteitä. Niihin voidaan vedota myös ristiriitaisella tavalla. Sekä yliholhoavuus että piittaamattomuus ovat eettisiä riskejä. Ihmisen autonomisuutta on kunnioitettava, mutta jos itsemääräämisoikeutta tulkitaan hyvin teknisesti, vaarana on ihmisen hylkääminen ja jättäminen heitteille. Hädässä olevat ihmiset eivät aina kykene tekemään valintoja eri vaihtoehtojen välillä. Hoito- ja asiakassuhteen on perustuttava keskinäiselle luottamukselle ja ymmärtämiselle eikä potilaan/asiakkaan autonomian periaate vähennä ammattilaisen vastuuta auttamistilanteessa. (mt. 2001, 5.)

Uusi menestymisen kulttuuri ja ideologia vaativat ihmistä itse luomaan oman arvonsa, tarkoituksensa ja elämänsisältönsä. Ihmisen on oltava itsensä varassa. Vahvuutta peilataan heikkouteen. Yhä enemmän on heitä, jotka vammansa, sairautensa, taustansa tai elämäntaloidensa vuoksi eivät pysy mukana kilpailussa vaan putoavat. He uskovat itsekkin olevansa ”luusereita”. Sisimmässään he uskovat että heidän elämänsä oli virhe, sillä he eivät pystyneet siihen mitä heiltä odotettiin. He ovat riippuvaisia muista ja elävät toisten kustannuksella ja heidän varassaan. (Lindqvist 1984, 51 -53.) Heitä pidetään syypäinä omaan kohtaloonsa. Alkoholitit ovat monien mielestä ansainneet oman kohtalonsa. He ovat tehneet vääriä valintoja. Samanlainen asennoituminen kohdistuu esim. pakolaisiin, vammaisiin ja työttömiin.

Julkunen (2006) pohtii yksilön valinnanvapauden merkitystä uudenlaisen epävarmuuden yhteiskunnassa, jossa ihmiseltä itseltään vaaditaan yhä enemmän vastuuta omista teoista ja valinnoista, toimeentulosta, terveydestä ja toimintakyvystä. Yhteiseurooppalainen aktiivisen hyvinvointivaltion uusi ideologia korostaa velvollisuuksia ja vastikkeita sosiaalisten etuuksien ja oikeuksien saamiseksi. Pitää ainakin elää kunnollista elämää. Kaikilla ei kuitenkaan ole kykyä eikä mahdollisuuksia kantaa vastuuta. (mt. 20 -23.)

Richard Sennett (2004) pohtii ”Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa” -kirjassaan kunnioituksen ja eriarvoisuuden välistä suhdetta. Kun ihmistä ei arvosteta, häntä ei nähdä kokonaisena ihmisenä, jonka olemassaololla on merkitystä. Sennett samastaa ruumiillisen kivun ja henkiset kärsimykset. Köyhyys ja osattomuuden kokemukset aiheuttavat jatkuvaa kipua. (mt. 14, 66.)

Myös Anna Metteri on tutkinut yhteiskunnassamme vallitsevan kunnioitusvajeen seurauksia ja ihmisten kohtuuttomia kokemuksia sosiaaliturvan väliinpuotoajina. Tutkimuksen mukaan kohtuuttomuutta kokemaan joutuneista asiakkaista vain 15 % oli mukana työelämässä. Useimmiten saamatta jäänyt etuus tai palvelu oli kuntoutustuki tai työkyvyttömyyseläke. (Metteri 2004, 48 -55.; ks. myös Julkunen 2006, 235 -236.)

Sennettin (2004) mukaan auttamisen halu ja myötätunto voivat vahingoittaa, ellei niihin liity oikealla tavalla kunnioitusta autettavaa kohtaan. Hän puhuu tässä yhteydessä autonomisuuden prosessista ja siitä, että toiselle on annettava itsemääräämisoikeus omiin asioihinsa ja hyväksyttävä se että hän tietää mitä tekee. (mt. 126 -127.) Asiakaspalveluun sovellettuna se tarkoittaa sitä, että asiakkaillamme on sellaista tietoa elämästään ja omasta tilanteestaan, jota emme ehkä saata aavistaakaan. Sen vuoksi onkin tärkeää selvittää asiakkaan elämäntilanne kokonaisvaltaisesti. Olen monesti joutunut tilanteisiin, joissa en ole hyväksynyt asiakkaan tekoa, mutta kuultuani hänen elämäntarinansa tai enemmän hänen taustastaan ja olosuhteista, olen hänen tekonsa silti voinut ymmärtää.

Metterin mielestä kokemusten huomioonottaminen on palvelun ydinkysymys ja tuottaa todellista hyvinvointia. Jos ihmisten kokemuksia mitätöidään, tuhlataan auttamistyön mahdollisuuksia. Ihmisten asiantuntijuutta oman elämänsä suhteen on kunnioitettava. Se auttaa jakamaan vastuuta ja siten se lisää myös viranomaisten voimavaroja. Auttamisen pitää tapahtua avoimesti ja luottamuksellisesti ja omaa toimintaa kyseenalaistaen ja reflektoiden. Metteri suosittelee, että palvelun laatua tarkkailtaisiin kysymällä asiakkailta:

”Kunnioitettiinkö ja välitettiinkö teistä ihmisinä”? (Metteri 2004, 143.; ks. myös Lindqvist 2003, 154.)

Moderni yhteiskunta vihaa loisiaan. Yhteiskunta pelkää haaskausta ja sitä, että epäoikeutetut vaatimukset imevät sen kuiviin. Riippuvuus muistuttaa elämän keskeneräisyydestä eikä se ole sopivaa aikuiselle ihmiselle. Riippuvaisuuden häpeällisyyden takana on kauhukuva lapsesta imemässä äitinsä rintaa. Pelkona on, että aikuiset miehet jatkavat imemistä, äidin rinta valtion metaforana. (Sennett 2004, 73, 109, 113.)

Hyvinvointivaltion uudistumisen vaatimukset ovat globaaleja. Amerikkalainen ja eurooppalainen markkinavetoinen arvomaailma ovat suomalaisen aktivointipolitiikan taustalla. Oletetaan, että kun ihminen pakotetaan työntekoon, hän jättää alennuksen tilan taakseen. Uudenlainen alennustila kuitenkin syntyy, kun työntekijä sijoitetaan työpaikan alemmille portaille.(emt.2004, 122.)

Kysymys ei ole pelkästään siitä, että me kunnioitamme heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevia, vaan kyvystämme käyttäytyä niin, että heikommassa asemassa olevat voisivat meitä kunnioittaa. Jos parempiosaiset antavat kunnioittamiselle mahdollisuuden, parantaa se huonompiosaisten itsekunnioitusta. (Sennett 2003, 16 -23.)

Myös Baumanin kirjoituksissa painottuu ”toiseus” ja muukalaiset, joille ei kuulu ihmisarvo. Ihmiset tehdään kuuliaisiksi alistamalla ja syyllistämällä. Nyky-yhteiskunnassa halveksuntaa pidetään oikeutettuna heitä kohtaan, jotka on leimattu syyllisiksi omaan tilaansa. Heidät voi jättää oman onnensa nojaan. (Bauman 1996, 13-14.)

2.1 Työttömyys ja terveys

”Selvästi ennen aikojaan kuollut ihminen on useimmiten työtön keski-ikäinen mies. Tilastokeskuksen mukaan työttömien miesten keskuudessa kuolleisuus on kolminkertainen ja naisten keskuudessa kaksinkertainen työllisiin verrattuna. Alle neljäkymmentävuotiaiden ryhmässä kuoleman ja työttömyyden korrelaatio on niin huomattava, että ilmiöiden välille voidaan vetää seurausnuoli: työttömyys tappaa. Turhautuminen johtaa aggressioon, aggressio stressiin, stressi sairastumiseen, joka lisää stressiä, ja lopulta ihminen kuolee huonoon ruokaan, juomaan tai omiin myrkkyihinsä”. (Hankamäki 2005, 127.)

Työttömäksi joutuminen ja työttömänä olo on selviytymiskamppailua. Kortteinen & Tuomikoski esittelevät teoksensa alussa lukuisia tutkimuksia, joissa on todettu työttömyyteen kytkeytyvän taloudellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia. Myös he päätyvät lopputulokseen että pitkittyessään työttömyyteen liittyy yhä vahvemmin myös köyhyyttä ja sairautta. (1998, 53.)

Yhtäältä työkyvyltään heikentyneiden henkilöiden vaara joutua työttömäksi on muita suurempi ja toisaalta työttömyys tai työttömyyden uhka vaikuttavat haitallisesti terveyteen ja lisäävät sairastavuuden ja ennenaikaisen kuolleisuuden vaaraa. Myös terveyteen liittyvät psyykkiset ja sosioekonomiset tekijät lisäävät sekä työttömyyden että terveysongelmien vaaraa. Ongelmien kasautuminen vähenee, jos lähiyhteisön ja yhteiskunnan tuki kannattelevat ihmistä. Päinvastaisessa tilanteessa työkyky alkaa laskea kahden - kolmen vuoden työttömyyden jälkeen. Pitkäaikaissairaudet ovat sitä yleisempiä, mitä kauemmin henkilö on ollut työttömänä. Pisimpään työttömänä olleista jopa 46 % kertoi itsellään olevan jonkin pitkäaikaissairauden, kun vastaava työllisten osuus oli 15 %. Työttömät kärsivät myös enemmän erilaisista mielenterveysoireista, kuten masentuneisuudesta, unettomuudesta ja voimattomuudesta sekä tunteesta, että kaikki käy yli voimien. (emt. 1998, 23 -62.)

Rifkinin mukaan vastikään työttömäksi jääneet ovat erityisessä vaarassa sairastua. Amerikkalaisissa tutkimuksissa on todettu, että jos työttömyys nousee yhden prosentin, sydäninfarktit lisääntyvät 5,6 prosenttia ja halvauskuolemat 3,1 prosenttia. Työttömyys aiheuttaa stressiä ja masennusta, jolloin ihminen ei jaksaa huolehtia itsestään ja terveydentilastaan. Hän saattaa käyttää enemmän alkoholia, syödä epäterveellisemmin ja polttaa enemmän tupakkaa. (1997, 184 -185.)

Myös Mannila & Martikainen ovat sitä mieltä, että työttömyys aiheuttaa epäterveellisiä kausaalisia vaikutuksia ihmisen henkiseen hyvinvointiin. Tulojen pieneneminen voi muuttaa elintapoja huonompaan suuntaan. Mielenterveys on suurimmassa vaarassa. Pelkästään työttömyyden uhka voi aiheuttaa henkistä pahoinvointia. Toisaalta ihmiset voivat sopeutua tilanteeseen työttömyyden pitkittyessä eivätkä mielenterveysongelmat loputtomasti heikkene. (http://www.terveysportti.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00011&p (viitattu 3.6.2008.)

Kysymys on häpeästä ja arvottomuuden tunteesta, johon liittyy elämänhalun menetys. Vihan sijasta työttömäksi joutuneet alistuvat ja väsyvät. Monet kääntävät selkensä jopa perheelleen, koska he tuntevat, ettei heillä ole oikeutta olla olemassa. Viha kääntyy itseen ja lamaantumista seuraa usein itsemurha, koska he eivät halua olla muiden taakkana. Rifkinin mielestä amerikkalaiset arvottavat itsensä suhteessa työhön enemmän kuin ketkään muut maailmassa. (1997, 199 -201.) Työn kunnia ei siten olekaan vain suomalainen arvo vaan yleismaailmallinen.

Terveydenhuoltojärjestelmässämme työikäisten ennaltaehkäisevän terveydenhuollon palvelut ovat pitkälti työterveyshuollon varassa. Työttömillä ei ole näitä palveluita käytettävissä, myös monet lyhytaikaisissa työsuhteissa olevat jäävät vaille työterveyspalveluita. Ennaltaehkäisevien terveydenhoitopalvelujen sekä sairauden hoidon puutteellisuus näkyy selvästi eläkeselvityksessä olevien pitkäaikaistyöttömien elämäntilanteessa.

Suomalainen terveydenhuolto on tuoreen tutkimuksen mukaan paljastunut epätasa-arvoiseksi. Koulutetut ja hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat osaavat käyttää palveluja enemmän ja myös saavat enemmän palveluja kuin vähemmän koulutettu työväestö. (Poijula & Ahonen 2007, 21.)

2.2 Pieni ja suuri kurjuus

Teoksessa Arki satuttaa (2004) Utriainen ja Honkasalo kuvaavat monipuolisesti kärsimystä ihmisten arjessa ja toteavat että postmoderni maailma suorastaan tulvii kärsimyspuhetta. Mediat ovat täynnä uhritarinoita, joilla haetaan huomiota ja ymmärrystä. Kenestä tahansa voi tulla uhri. Mitä suurempi tai erikoisempi kärsimys sitä suurempi julkisuus. Ihmiset ovat yhä tietoisempia kohtaamistaan vääryyksistä ja valistuneempia hakemaan oikeutta. ”Ja kaiken tämän rinnalla kulkee hiljainen ja näkymätön, suurta yleisöä vähemmän kiinnostava kärsimys, elämän perusedellytysten hauraus ja puute, jotka näivettävät ihmisten mahdollisuuden elää omaa arkeaan”. (mt. 27 -28.)

Bourdieu (1999) mielestä kaikki kärsivät kurjuudesta jollakin tavalla. On suurta ja pientä sekä suhteellista ”aseman” kärsimystä. Suuri kurjuus on olosuhteiden aiheuttamaa onnettomuutta; taloudellista köyhyyttä, mutta myös henkistä kärsimystä ja epäonnea sekä

kollektiivisesti että yksilöllisesti. Pieni kurjuus on tavanomaista kärsimystä, arjen ahdistusta, josta kaikki kärsivät tavalla ja toisella. Myös Helne on todennut, että ”taakkoja kantavat myös syrjäytymättömät, jotka yrittävät pysyä menossa mukana”. (Bourdieu 1999, 4. ; Helne 2004, 88).

Havainnollistaessaan yhteiskuntaa molemmat – Sennett ja Bourdieu – käyttävät orkesteria metaforana. Sennett unelmoi yhteiskunnasta, joka toimisi orkesterin tavoin: jokaisella olisi oma tärkeä tehtävänsä ja kaikkien äänet soisivat yhteen. Bourdieu löytää orkesteristakin kurjuutta ja kärsimystä: esimerkiksi kontrabasson asema arvostetussa orkesterissa on alhainen ja soittaja kokee asemansa vuoksi eriarvoisuutta ja tyytymättömyyttä.

Työväenluokan mieltymyksen on Bourdieun mukaan kohdistuttava välttämättömään. On arvostettava sellaista, jonka muutenkin joutuisi valitsemaan. (1999, 251.) Olosuhteiden kurjuudessa ei vaikerreta pieniä ongelmia, pientä kurjuutta. Se on suuressa kurjuudessa elävälle ylellisyyttä, johon ei ole varaa.

Bourdieun mielestä kärsimystä ei voi mitata eikä verrata toisiinsa. Ei ole myöskään syytä tarkastella vain suurta kurjuutta, joka on alkanut jälleen lisääntyä. Bourdieu tarkastelee kärsimystä yhteiskunnan tuottamana tilana, mutta pitää tärkeänä tutkia ihmisen omaa subjektiivista kokemusta ja saattaa yhteen kärsimyksen kokemista kuvaavat tutkimukset eri alueilta. Vain siten voidaan saada kokonaiskuva yhteiskunnasta. Yhteiskuntajärjestys on pirstaloituessaan tarjonnut hedelmällisen kasvualustan pienen kurjuuden kehitykselle. Kurjuutta voi tarkastella esimerkiksi työn, asumisen ja odotusten näkökulmasta. (1999, 4, 596.)

Hankamäki menee vielä pidemmälle. Hän mukailee Danten (1265 - 1321) Jumalaista näytelmää kuvatessaan työyhteiskuntaa hierakkisesti kerroksellisella pyramidilla, jossa alimpana on helvetti, keskellä kiirastuli ja ylinnä taivas. Työttömän helvetti on koko vaativa työyhteiskunta ja ahdistusta aiheuttava työhallinto. Ken (työhallinnon) portista käy, saa siten kaiken toivon heittää. Ja taivasta kaikki tavoittelevat. Onni on koulutuksen avulla saavutettu sivistys ja sen myötä lisääntynyt joutilaisuus ja vapaa-aika. (Hankamäki 2005, 135 -145.)

Myös Bourdieun mielestä työtä tekevillä on kiirastulensa. Ne ammattikunnat, jotka joutuvat kohtaamaan suurta kurjuutta, ovat itse pienen kurjuuden kohteita. Esimerkkinä tästä aseman kurjuudesta hän tuo esiin pohjoisranskalaisessa kaupungissa työskentelevän

sosiaalityöntekijän, joka työskentelee työllisyys- ja koulutusprojektissa. Hän on tyytymätön työhönsä. Hän kokee olevansa hyödytön, sillä hänellä ei ole päätösvaltaa eikä siten resursseja, joita jakaa asukkaille. (Bourdieu 1999, 189-202.)

Työviranomaisia kohtaan osoittamastaan kritiikistä ja suoranaista halveksunnasta huolimatta myös Hankamäki kykenee näkemään ne ahdistusta aiheuttavat ristiriidat, joihin työvoimaneuvojat jokapäiväistä työtä tehdessään ja lakia noudattaessaan joutuvat. (Hankamäki 2005, 101.)

2.3 Syrjäytymisestä

Erik Allardt (1976) tiivistä hyvinvoinnin seitsemänkymmentäluvulla kolmeen sanaan: having, loving, being. Hyvinvointi pitää sisällään kohtuullisen elintason (having), ihmisten yhteisölliset tarpeet eli ystävyysuhteet (loving) ja mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen (being). Jaottelu on osoittautunut kestäväksi. (Jokinen & Saaristo 2006, 134 -135.) Työttömyys vaikuttaa pitkittyessään kaikkiin näihin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin, elintasoon, yhteisösuhteisiin ja identiteettiin. (Lindh 2000, 165.)

Hyvinvoinnin vastakohtana voidaan pitää sosiaalista syrjäytymistä eli deprivatiota. Townsendin määritelmän mukaan ihmiset eivät sellaisessa tilanteessa ”pysty saavuttamaan sellaisia elinoloja – ravintoa, mukavuuksia, standardeja ja palveluita – joiden vallitessa he voivat toimia odotetuissa rooleissa, osallistua sosiaalisen yhteisön toimintaan ja noudattaa tavanomaisia käyttäytymismalleja yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä”. (Penttilä ym. 2003, 19 -20.)

Työmarkkinoilta syrjäytyneillä tarkoitetaan ihmisiä, jotka eivät syystä tai toisesta sijoitu työmarkkinoille. Pitkäaikaistyöttömyys aiheuttaa syrjäytymistä, mutta se on vain osa ongelmakenttää. Työn ja palkan puuttuminen merkitsee myös heikkoa suojaa erilaisten riskien varalta ja vastoinkäymisten kohdatessa. (Sulkunen 1998, 138).

Tuula Hellen (2002) mukaan menestystä painottavassa yhteiskunnassamme on ”syntipukkisyndrooma”, joka yksilöllistää rakenteellisten tekijöiden aiheuttamat ongelmat. Vaikka myönnetään, että syrjäytyminen johtuu rakenteista, se on silti yksilön syytä. Hän vertaa syrjäytymisdiskurssin logiikkaa tuolileikkiin, jossa hitaimmat, huonoimmat ja

”ylimääräiset” putoavat pelistä pois ja syrjään, sillä tuoleja on vähemmän kuin leikkijöitä. (mt. 82 -88.)

Ihmiset eivät usein tunnista tai tunnusta itseään syrjäytyneeksi, vaikka tutkimus ja hallinnolliset käytännöt heidät sellaisiksi luokittelisivat. Helnen mielestä syrjäytymispuhe on sinänsä syrjäyttävää. Syrjäytyneiksi leimaaminen siirtää yhteiskunnalliset ongelmat joidenkin ihmisryhmien kannettavaksi ja heistä tulee sijaiskärsijöitä. Syrjäytymisen tunnistaminen ja väliinputoamisuhkien ennakoiminen on kuitenkin välttämätöntä tarpeeksi tehokkaiden auttamisjärjestelmien luomisessa. (Helne 2004, 88.)

Tietoyhteiskunnan paradoksina voidaan pitää sen synnyttämää tietämättömyyden ongelmaa. Tietämättömyys synnyttää syrjäytymistä, sillä tieto on rahaa ja valtaa. Tiedosta ja osallisuudesta syrjäytyneistä tulee riippuvaisia ja yksinäisiä. Lamaantuessaan ihmiset alkavat toistaa epäonnistumistaan ja hakevat siihen helpotusta esimerkiksi päihteistä. (ETENE 2001, 22 -23.)

Ihmisen moraalisen, sosiaalisen tai elämäntapaan liittyvän leimaamaksi joutuminen voi johtaa karkeaan ja torjuvaan kohteluun, syrjintään. Suhtautuminen näkyy sekä asenteissa että päätöksissä. Se tarkoittaa sosiaalisesti samaa kuin tulla haudatuksi elävältä. (ETENE 2001, 21.)

3 VAJAAKUNTOISET IKÄÄNTYNEET TYÖELÄMÄN ULKOPUOLELLA

Vajaakuntoisten työhön sijoitustoiminta siirrettiin invalidihuollosta työnvälitystoimistoille vuonna 1963. Samana vuonna tuli voimaan Laki invalidien työnvälitystoiminnan järjestelyistä ja otettiin käyttöön käsite vajaatyökykyinen. Työhön sijoituksen siirryttyä työvoimaviranomaisille palvelu laajentui koskemaan myös muita kuin invalideja. Myös pitkäaikaissairaat ja ne, joille ikä aiheutti työllistymisvaikeuksia, pääsivät palvelujen piiriin. (Suikkanen & Linnakangas 2000, 14.)

Vajaatyökykyisyys muutettiin vuonna 1980 työrajoitteinen -käsitteeksi ja annettiin asetus työrajoitteisten henkilöiden työhön sijoituksen tukemisesta. Työrajoitteisuuden perusteeksi katsottiin fyysisten ja psyykkisten rajoitteiden lisäksi tuolloin myös sosiaaliset syyt. Vuonna 1980 työllisyystilanne oli hyvä ja vakavissa terveydellisissä ongelmissa siirryttiin pysyvästi työkyvyttömyyseläkkeille.

3.1 Ikääntynyt vajaakuntoinen työtön

Vuonna 1988 työllisyysasetuksessa työrajoitteinen muuttui vajaakuntoinen -käsitteeksi ja määrittelystä jätettiin sosiaaliset syyt pois. Erityistoimenpiteiden piiriin pääsy kytkettiin lääketieteellisiin perusteisiin. Vajaakuntoisuuden määrittely siirtyi lääkärille. Vuonna 1993 annetun määrittelyn mukaan vajaakuntoisella tarkoitetaan työhallinnossa henkilöä, jonka mahdollisuudet sopivan työn saamiseen ja säilyttämiseen ja työssä etenemiseen ovat oleellisesti vähentyneet asianmukaisesti todetun fyysisen tai psyykkisen vamman, sairauden tai vajavuuden vuoksi. Vajaakuntoinen ei kuitenkaan saa kategorian avulla oikeutta jäädä pois työvoimasta eikä työmarkkinoilta. (Suikkanen & Linnakangas 2000, 12-15.)

Massatyöttömyyden aikana kaikki eivät saaneet ammatillisen kuntoutuksen palveluja. He eivät joko osanneet pyytää niitä tai heitä ei osattu ohjata vajaakuntoisten erikoistyövoimaneuvojan palveluihin. Esimerkiksi päihdeongelmaiset eivät ennen Ilkka

Taipaleen mallia olleet ammatillisen kuntoutuksen palvelujen piirissä, ellei heillä päihdeongelman lisäksi ole asianmukaisesti todettua fyysistä tai psyykkistä vammaa tai sairautta. Myös monet moniongelmaiset, elämänhallinnan ongelmista kärsivät, olivat ”tunnistamattomina” syvennettyjen palvelujen ulkopuolella.

Vuonna 1995 asetettu Ikääntyvät työelämässä – komitea määritteli ikääntyvät 45 – 54-vuotiaiksi ja ikääntyneet 55 –64-vuotiaiksi. Ikääntymisen myötä yleistyvät ja työkykyä heikentävät terveydelliset häirtatekijät vaikuttavat ikääntyvien ihmisten työllistymismahdollisuuksiin. Suurin este ikääntyvien, ikääntyneiden ja vajaakuntoisten työllistymisessä on sopivien työpaikkojen puute. Ikääntymiseen liittyy stereotyyppisiä ennakkoluuloja, joita kuvaa termi ageismi. Syrjäntäperusteena kronologinen ikä on kuitenkin arveluttava, sillä ihmisten yksilölliset erot ikääntymisen vaikutuksissa ovat suuret. (Vaahtio 2002, 154.)

Samoin vammaisuuteen ja vajaakuntoisuuteen liittyy kielteisiä asenteita ja ennakkoluuloja. Työkyvyssä ja terveydessä olevat rajoitukset jäävät piileviksi työssä ollessa. Työpaikan menettäminen voi sen sijaan olla kohtalokasta. Vajaakuntoisten työllistymismahdollisuudet vaikeutuivat laman jälkeen merkittävästi. Vuonna 1993 tehdyn tutkimuksen tulokset pitävän edelleen paikkansa: työnantajat suhtautuvat kaikkein kielteisimmin päihdeongelmaisiin. Seuraavaksi kielteisimmin suhtaudutaan psyykkisesti vajaakuntoisiin ja myönteisimmin suhtaudutaan fyysisesti vajaakuntoisiin työnhakijoihin. (Eronen & Ravaja 1993, 16.)

Kaikki vajaakuntoisuus ei automaattisesti merkitse vajausta työkyvyssä. Vajaakuntoisuus voi ilmetä puutoksena sellaisessa toiminnassa, jota asianomaisessa työssä ei olennaisesti tarvita. Sosiaalisten tilanteiden pelko voi häirtata itsenäisessä työssä varsin vähän, mutta asiakaspalvelussa sama ominaisuus voi olla vaikea häirta. Sormen menettäminen merkitsee konserttipianistille työkyvyn menettämistä, mutta ei häirtaa työntekoa monessa muussa ammatissa. Lähihoitajalla selkävaiva estää raskaan fyysisen työn, mutta hän saattaa kyetä sellaiseen hoitotyöhön, jossa ei tarvitse nostella potilaita. (Eronen & Ravaja 1993, 12.)

3.2 Vajaakuntoisesta osatyökykyiseksi

Vajaakuntoisuuden status on asiakkaan itsensä käsissä. Hän voi antaa tai olla antamatta lupaa vajaakuntoisuuden merkitsemisestä työnhakuasiakirjoihin työhallinnon URA-järjestelmään. Vajaakuntoisuus on noussut viime vuosina voimakkaasti esille sen vuoksi, että sosiaalisten yritysten lainsäädäntö teki vajaakuntoisuuteen liittyvän lainsäädännön näkyvämmäksi siihen liittyvien etuuksien vuoksi. Työministeriö seuraa tarkasti vajaakuntoisuuden määrittämistä. Vajaakuntoisuus määrittyy aina suhteessa siihen työhön, jota haetaan. Palkkatukea voidaan käyttää vain asiakkaalle, jonka vajaakuntoisuus on varmennettu lääkärinlausunnolla ja jonka työkyky on alentunut suhteessa tarjolla olevaan tehtävään. Vajaakuntoiselle voidaan myöntää palkkatukea pitkäkestoisesti tai jopa pysyvästi tilanteissa, joissa työn tuottavuus jää vajaakuntoisuuden vuoksi pysyvästi huomattavasti keskimääräistä heikommaksi.

Työmarkkinoilla vaaditaan yhä enemmän psyykkisiä, tiedollisia ja taidollisia valmiuksia ja sopeutumiskykyä. Työelämä edellyttää tehokkuutta ja sosiaalisia taitoja, jatkuvaa opiskelua ja itsensä kehittämistä. Ns. apu- ja sekatyöt ovat hävinneet melkein kokonaan. Edes sosiaalisten yritysten uusi lainsäädäntö ei näytä tuovan toivottua ratkaisua vajaakuntoisten työllistymiseen.

Vajaakuntoinen-sana on jo pitkään kyseenalaistettu sen antaman kielteisen vaikutelman ja leiman vuoksi. Vajaakuntoinen-sana on laissa ja ohjeissa, mutta Vates- säätiö (Vajaakuntoisten työhön edistämissäätiö) suosittelee osatyökykyinen-sanan käyttöön ottamista ja sen käyttämistä aina kun mahdollista. Tämän käsitteen kautta on helpompi kiinnittää huomiota henkilön jäljellä olevaan työkykyyn, ei sen puutteeseen. Uusi sana puolustaa paikkaansa myös uhkaamassa olevan työvoimapulan vuoksi. Ennusteen mukaan kaikkien työpanosta tarvitaan tulevaisuudessa.

3.3 Aktivointi ja syrjäytymisen ehkäisy

Aktivointi tarkoittaa työttömyyttä ja syrjäytymistä ehkäiseviä toimia. Aktivointipolitiikkaa perustellaan yksilön ja yhteiskunnan edun mukaisena toimintana: ilman aktivointia työttömät tulevat passiivisiksi ja riippuvaisiksi sosiaaliturvasta.

Vuonna 2001 tuli voimaan laki kuntouttavasta työtoiminnasta, jolla pyrittiin aktivoimaan työmarkkinatukea ja toimeentulotukea saavia pitkäaikaistyöttömiä. Kuntien ja

työvoimatoimistojen työntekijät alkoivat lain edellyttämällä tavalla tehdä yhdessä aktivointisuunnitelmia pitkäaikaistyöttömille. Kunnat alkoivat järjestää kuntouttavaa työtoimintaa heille, jotka eivät muuten työllistyneet. Viranomaisten lisääntynyt yhteistyö on koettu hyvänä asiana, muutoin tehdyt tutkimukset osoittavat kuntouttavan työtoiminnan toimivuudesta ristiriitaisia tuloksia.

Vuonna 2006 toteutettiin työmarkkinatukiudistus, jolla kannustetaan kuntia yhä tehokkaampaan työllisyyden hoitoon. Uudistuksen myötä kunnat joutuvat maksamaan 500 päivää työmarkkinatukea saaneiden työmarkkinatuen passiivituesta puolet. Lain mukaan työmarkkinatuki voidaan lakkauttaa kokonaan, jos työtön ei 180 tai 500 työmarkkinatukipäivän jälkeen ole valmis osallistumaan viranomaisten tarjoamiin aktiivitoimiin. Vääröskirjan (2007) mukaan työmarkkinatukiudistus on tehnyt huono-osaisista entistä tiukemman kontrollin ja tuen kohteita. (Helne & Laatu 2007, 13, 23-24). Työmarkkinariskejä vastaan rakennettua sosiaalista suojelua on purettu ja vastuuta siirretty kansalaisille itselleen. Siten aktivoinnin, valtaistamisen ja vastuuttamisen taakse kätkeytyy John Clarcken (2005) mukaan kansalaisen hylkääminen. (Clarke, Julkusen 2006, 217 mukaan.)

Silvennoinen (2007) kritisoi työhallintoa työttömien nöyryyttämisestä, kun työttömät joutuvat olemaan kaiken aikaa työmarkkinoiden käytettävissä ja ”valmiustilassa” mahdollista työllistymistä varten. Ihmisen sosiaaliseen hyvinvointiin kuuluu itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus luovaan lepoon. Hänen luomansa käsitteet ”varuillaanoloelämäkulku” ja ”varuillaanoloidentiteetti” kuvaavat myös nyky-yhteiskunnan työelämää, jossa ei koskaan tiedä mitä tapahtuu ja milloin työ siirretään halvemmän työvoiman maihin. (mt. 64 -69.)

Kari Vähätalo (2001, 86.) arvostelee 1990-luvulta alkaen harjoitettua aktiivista työvoimapolitiikkaa ja näkee sen taloudellisiin rankaisuihin perustuvana karrikatyyrinä. Hän vertaa sitä 1800-luvun klassiseen liberalistiseen köyhäinloukkumalliin: aktivointi tapahtuu saattamalla yksilö riittävään ahdinkoon, jolloin se vaikuttaa syrjäytymistä edistävästi. (Ks. myös Kortteinen & Tuomikoski 1998, 167 -182.)

4 TYÖHALLINNON ELÄKESELVITYSTEN TAUSTAA

Syrjäytymisestä ja syrjäytymisen uhan alla olevista pitkäaikaistyöttömistä alettiin puhua 1990-luvulla. Työhallinnon toimintaohjelma syrjäytymisen ehkäisyksi ilmestyi vuonna 1999. Toimintaohjelma edellytti, että työhallinto pyrkii ohjaamaan eläkkeelle ne työttömät, joilla ei ole enää edellytyksiä työmarkkinoille. (mt. 1999, 37.)

4.1 Ikääntyvien pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvitys- hanke eli IP-hanke

Osana Suomen työllisyysohjelmaa järjestettiin työvoimatoimistoissa yli 50-vuotiaille pitkäaikaistyöttömille (vähintään vuosi työttömänä olleet) vuodesta 1996 alkaen palvelutarveselvityksiä yhteistyössä kansaneläkelaitoksen ja sosiaali- ja terveystieteiden kanssa. Työhallinnossa hankkeeseen saatiin ylimääräisenä resurssina 50 työvoimaneuvojaa ja Kelalle korvamerkittyä kuntoutusrahaa. Työvoimatoimistojen ja Kelan yhteistyönä selvitettiin ko. kohderyhmän yksilölliset esteet ja edellytykset sekä koulutus- ja kuntoutustarpeet. Toiminta laajeni koko maahan vuoden 1998 alusta lukien, mutta päättyi alkuperäisessä laajuudessaan vuoden 2004 alussa. (Työministeriön tiedote, Pentti Lehmijoki 2004.)

Työvoimatoimistojen haastatteluihin ja yksilöllisiin palvelutarveselvitelyihin osallistui vuosina 1996 -1997 yhteensä lähes 11 000 yli 50-vuotiasta pitkäaikaista työnhakijaa, joiden saamia palveluja, eläkkeelle hakeutumista ja työmarkkina-aseman muutoksia seurattiin useiden vuosien ajan. Kohderyhmästä puolet arvioi olevansa työmarkkinoiden käytettävissä, noin 1/3:lla oli terveydentilaan ja työkykyyn liittyviä rajoitteita. 1/3 oli ikänsä mukaisesti terveitä ja varsin työnhakuaktiivisia ja 1/3 oli eläkkeelle suuntautuneita ja jotkut olivat työttömyyseläkeputkessa. Työhön kykenemättömiä oli noin 1/10. Heille oli tyypillistä heikko työnhakuaktiivisuus, pirstaleinen työhistoria, toistuvais- tai yhtäjaksoinen työttömyys. (Työministeriön tiedote, Pentti Lehmijoki 2004.)

Hankkeen yhteydessä katsottiin, että työkyvyttömille henkilöille olisi annettava nykyistä selkeämmät vaihtoehdot siirtyä asianmukaisen eläketurvan piiriin niissä tapauksissa, joissa eläke-edellytykset ja heikko asema työmarkkinoilla tällaisia ratkaisuja puoltavat. (TM

2004). Eläkettä tarvitsevien kannalta IP -hankkeen puute oli se, että se antoi mahdollisuuden vain yli 50-vuotiaiden eläkeselvityksiin. Työhallinnossa oli työnhakijoina kaiken ikäisiä työhön kykenemättömiä ja näin noin puolet joukosta jäi kartoitusten ulkopuolelle. (Taipale 2001, 89.)

4.2. Taipaleen malli

Ilkka Taipaleen malli perustuu kokonaisvaltaisuuteen. Asiakkaan haastattelussa selvitetään elämäntilanne ja tausta perinpohjaisesti. Tiedot ja tarvittavat dokumentit kerätään laajasti, jotta voidaan varmistaa, onko aiheellista lähettää asiakas erikoislääkärin tutkimukseen eläkkeen hakemiseksi. Työkyvyn arvioimiseksi tarvitaan kokonaisvaltaiseen näkemykseen kykeneviä ammattitaitoisia lääkäreitä, jotka ovat kiinnostuneita asiakasryhmästä ja paneutuvat asiaan. Usein tarvitaan vielä neuropsykologin tai psykologin lausuntoa ja työkyvyn arviointi työkokeilussa. Työkyvyn arvioimiseksi kuunnellaan ja kirjataan ylös myös lähipiirin ja omaisten kokemuksia asiakkaan toimintakyvystä arkisissa tilanteissa. Selvityksessä kuljetaan asiakkaan mukana loppuun asti, autetaan tarvittaessa valituksen teossa ja tehdään lisätutkimukset. Ilkka Taipale on esitellyt mallinsa, kokemuksiaan ja työnsä tuloksia kirjassaan Sosiaalilääketieteellinen eläkeselvittelyjen opas vuodelta 2001.

Kaikissa tapauksissa selvitys ei johda eläkelausunnon kirjoittamiseen. Jos hakijan työkyvyn voidaan odottaa palautuvan asianmukaisella hoidolla tai kuntoutuksella, lausunto kirjoitetaan määrääjäksi (kuntoutustuki). Selvittelystä on kuitenkin hyötyä vastaisen varalle ja asiakkaan itsensä kannalta. (mt. 2001, 49 -54.)

Taipaleen malli todettiin alun vastahakoisuuden jälkeen toimivaksi ja käyttökelpoiseksi. Mm. pitkäaikaistyöttömien terveydenhuollon toimimattomuus nousi esiin ja keskustelu eläkehakemusten käsittelystä ja tulkinnoista aloitettiin Taipaleen sinnikkään työn ansiosta. Sen sijaan monet johtavat kuntoutusalan lääkärit ovat ilmaisseet epäluulonsa työhallinnon eläkeselvityksiä kohtaan. Mm. Ilpo Vilkkumaa on kritisoinut tapaa, jossa työkyvyn (työkyvyttömyyden) arvio johtaa eläkeharkintaan, eikä välittömästi kuntoutusharkintaan. (mt. 2001, 66 -67.)

Työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen on viimeinen keino myös työhallinnossa. Eläkeselvitykseen lopulta ohjatuille asiakkaille on yleensä kaikki mahdolliset ammatillisen kuntoutuksen toimenpiteet tehty työvoimatoimiston toimesta tai sitten heillä ei ole ollut voimavaroja tai kapasiteettia edes työkokeiluun.

4.2.1 ELMA- eläkemahdollisuus

ELMA- hanke on tarkoitettu kaikkein vaikeimmassa asemassa oleville työhön kykenemättömille asiakkaille, jotka ovat eniten eläke-edellytysten selvitysten tarpeessa. Näitä ovat ne pitkäaikaistyöttömät, joilla on mm. ikääntymisen ja pitkän työelämän tai työttömyyden mukanaan tuomaa vajaakuntoisuutta. Yhteys työmarkkinoille on katkennut jo vuosia sitten. He ovat usein saaneet hylkääviä eläkeratkaisuja yhden tai useamman kerran. Heillä on monesti epävakaata, rikkonainen työura, heikko ammatillinen koulutus ja vähäiset koulutusedellytykset. (Pentti Lehmijoki, Työministeriö: Yhteenvedo ELMA-hankkeesta 2003.)

Suurimmalla osalla eläkeselvitykseen ohjatuista on kasautunutta huono-osaisuutta, jossa usein yhdistyvät koulutuksen puute, pitkäaikainen työttömyys, köyhyys, toimintakyvyn rajoittuneisuus, ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan ongelmat, yhteiskunnallisesta osallisuudesta syrjäytyminen ja sosiaalisten verkostojen vähäisyys tai niiden puuttuminen.

ELMA- työskentely poikkeaa tavanomaisesta ammatilliseen kuntoutukseen liittyvästä tutkimuspyyntökäytännöistä siten, että ennen lähetteen kirjoittamista asiakkaasta tehdään perusteellisemmat ja laaja-alaisemmat taustaselvitykset kuin normaalisti. Asiakkaan haastattelu käsittää koko elämänhistorian. Mikäli työkyvyttömyyttä mahdollisesti selittävä tekijä löytyy esim. lapsuudesta, kaikki tarvittavat dokumentit tilataan asiakkaan suostumuksella. Mikäli kyseessä on vain tiettyyn erikoisalaan kuuluva sairaus, tehdään lähete sen erikoisalan lääkärille.

ELMA- selvityksissä on tullut esiin tutkimattomia ja hoitamattomia sairauksia, mm. pitkälle edenneitä syöpiä, leikkauksella parannettavissa olevia aivokasvaimia, hoitamattomia halvauksia, skitsofreniaa, tunnistamattomia kehitysvammoja ja dementiaa. Päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivillä ei usein ole ollut hoitosuhdetta mihinkään. Yleisiä ovat olleet lääkkeiden käytön tai muun hoidon laiminlyönnit taloudellisen tilanteen

vuoksi. Varsinkin hammashoito on jäänyt kokonaan. Monet tarvitsevat tukea osatakseen käyttää palveluja. Myös henkilökohtaisia avustajia on jouduttu käyttämään ELMA-asiakkaiden apuna.

ELMA- selvityksiin liittyviä työkyvyn arvioita Etelä-Savon ja Etelä-Karjalan alueilla tekevän neurologian erikoislääkärin, kuntoutusylilääkäri Martti Solismaan, arvion mukaan asiakaskunta on pysynyt samanlaisena ELMA- hankkeen aikana. Hän on tutkinut kahdeksan vuoden aikana noin 3000 pitkäaikaistyötöntä työvoimatoimiston työkyvyttömäksi arvioimaa asiakasta ja kirjoittanut työkyvyttömyyslausunnon noin 2000 työnhakijalle. (Solismaan haastattelu 05/2008.)

Suurin osa Solismaan tutkimista ELMA-asiakkaista on hyvin huonokuntoisia, osa apuvälineen kanssa liikkuvia. Joidenkin luona on tehty kotikäynti, sillä he eivät kykene tulemaan tutkimuksiin. Huonokuntoisuus selittyy Solismaan mukaan syrjäytyneiden pitkäaikaistyöttömien ”näkyttömyydellä”. Heitä ei tavoiteta eläkeselvityksiä varten. He eivät ole aktiivisia työnhakijoita eivätkä terveydenhuollon palvelujen käyttäjiä. Monet krooniset alkoholitit tutkitaan heidän ollessaan kuntoutettavana laitossjaksolla, sillä neurologista tutkimusta ei voi tehdä ilman sitä edeltävää raitista jaksoa. Diagnoosikirjo on pysynyt samana, alkoholiaivovaurio on suurin yksittäinen neurologille lähetettyjen asiakkaiden työkyvyttömyyden aiheuttaja, aivoatrofia eli surkastuma löytyy noin puolella kaikista tutkittavista. Yleisiä ovat myös pitkälle edenneet tuki- ja liikuntaelinsairaudet sekä komplisoituneet vammojen jälkitilat. Solismaan mukaan tarvitaan edelleen neurologin ja neuropsykologin tutkimusta sekä pään TT-kuvausta työkyvyttömyyden todistamiseksi ja lausunnon kirjoittamiseksi. (Solismaan haastattelu 05/2008.)

Neurologisten ja neuropsykologisten tutkimusten käytön lisääntyessä ovat myös suuren ikäluokan oppimisvaikeudet nousseet voimakkaasti esille. ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) eli ylivilkkaus- ja tarkkaavaisuushäiriö sekä muut oppimisvaikeuksiin liittyvät oireyhtymät on pystytty toteamaan monien sosiaalisten ongelmien, esimerkiksi päihdeongelman ja marginalisoitumiskehityksen taustalta. Aikuisten lukivaikeudet, keskittymiskyvyttömyys ja omaksumiskyvyn hitaus tulevat selkeästi esille tämän päivän työelämän vaativuuden keskellä. (Taipale 2001, 39 -40.) Lukivaikeuksien myöhäinenkin diagnoosi on tärkeää, sillä sitä kautta voidaan purkaa opiskelu- ja työllistymisesteitä ihmisen elämässä.

Koko maassa on vuosina 2001 -2007 ollut yhteensä 24 551 ELMA- asiakasta. Eläkehakemuksia on tehty 12 622, joista eläkkeen on saanut 9 328, hylkääviä päätöksiä on tullut 4784 ja työttömyysjaksoja on päättynyt 13 185 eläkeselvityksessä olleelta. (LIITE)

4.2.2 Työkyvyn arviointi ja B-lausunto

Työkyky on juridinen käsite, johon aina liittyy lääketieteellinen arvio. Käsitteen sisältö riippuu sovellettavasta sosiaalivakuutuksen lajista eikä lääketieteestä. Voidaan arvioida, että työkyky on alentunut sairauden, vian tai vamman takia vähintään 2/5 :lla, jolloin on oikeutettu osaeläkkeeseen, tai 3/5 :lla, jolloin on oikeutettu täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Yhteiskunnalliset muutokset, lainsäädäntö ja työelämän muutokset muokkaavat käsitettä työkyvystä. Työeläkelain (4 § 3 mom.) mukaan työkyky on jäljellä oleva kyky hankkia itselleen ansiotuloja saatavissa olevalla sellaisella työllä, jonka suorittamista voidaan kohtuudella edellyttää silmällä pitäen hänen koulutustaan, aikaisempaa toimintaansa, ikäänsä ja asumisolosuhteitaan sekä niihin verrattavia seikkoja. (Metteri 2004, 37.) Kohtuus on Martti Solismaan mukaan juridinen käsite, jonka määrittää eläkejärjestelmä ja valitusasteet, viimekädessä vakuutusosoikeus. Kohtuuden tulkinta jättää soveltajalle harkintavaltaa. (Solismaan haastattelu 05/2008)

Lääkärintlausunto B on asiantuntijan laatima asiakirja, joka perustuu puolueettomaan arviointiin. Kaikki lääkärit voivat kirjoittaa B-lausuntoja, mutta yleensä työkyvyttömyyslausunnot tekee hoitava lääkäri, joka tuntee potilaan taustan ja elämäntilanteen. B-lausunto on itsenäinen asiakirja, jonka tietojen on sellaisenaan riitettävä lääketieteellisten seikkojen perusteella tehtävään toimintakyvyn ja työkyvyn arviointiin. Arvion tulee perustua objektiiviseen kuvaukseen sairauksien tutkimuslöydöksistä ja niiden vaikutuksesta työkykyyn sekä lausunontekijän selkeään johtopäätökseen siitä, pitääkö hän työntekijää työkykyisenä vai kykenemättömänä tekemään työtään. Pelkkä mielipide ei riitä, eikä lääkäri voi todistaa sellaista, mistä hänellä on epätasällinen käsitys. Lausunnon kuvataan niitä seikkoja, joiden arviointi vaatii nimenomaan lääkärin ammattitaitoa. Lausunnon toimittaminen viranomaiselle tekee siitä juridisen asiakirjan. B-

lausunnon painoarvon määrää lausunnon asiasisältö eikä siinä esitetyt kannanotot. Lausunnon todistusvoima riippuu taudin vaikeusasteesta ja lausunnon laadusta. (Virta 2001, 18-19.; Solismaan haastattelu 05/2008.)

Eläkeratkaisussa sairauslöydökset suhteutetaan hakijan ansiotyön vaatimukseen ja lisäksi arvioidaan hakijan jäljellä olevaa toimintakykyä. Sen vuoksi ratkaisijat tarvitsevat tietoa henkilötietojen lisäksi myös mm. ammattikoulutuksesta, työhistoriasta, kotipaikkasidonaisuudesta ja asuinpaikan työllisyystilanteesta. Työkyvyttömyyden arviointi tehdään asiapapereiden perusteella. Vakuutuslääkärit ja muut asiantuntijat muodostavat käsityksen hakijan terveydentilasta ja elämäntilanteesta eläkehakemuksen ja B-lausuntojen avulla. Lausunnot sisältävät työ- ja toimintakyvyn kuvauksen. (Virta 2001, 17 -18.)

Työkyvyn arvioinnin ongelma-alueita ovat ”algia-diagnoosit (sacrolumbalgia, fibromyalgia ym.), jolloin perusongelmana on kivuliaisuus, mutta merkittäviä toiminnallisia löydöksiä ei ole. Tällöin on tärkeää kokonaistilanteen selvitys, huolellinen diagnostiikka, toimintakyvyn kyselyt ja selkeä kuva työn toiminnallisista vaatimuksista. Eriäviä näkökulmia lääketieteessä ja vakuutusjuridiikassa ovat krooninen kipu, persoonallisuushäiriöt, kehitykselliset erityishäiriöt ja kasautuva moniongelmaisuus. (Solismaan haastattelu 05/2008.)

Työkykyyn vaikuttavat sekä työn vaatimukset että työntekijän ominaisuudet. Työttömän ja erityisesti pitkäaikaistyöttömän työkyvyn määrittelyä vaikeuttaa työn ja sen asettamien vaatimusten puuttuminen.

4.3 Lex Taipale –”armahdus” eläkkeelle

Marraskuussa 2003 tiedotusvälineet uutisoivat näkyvästi pitkäaikaistyöttömien tulevaa ”armahdusta” eläkkeelle. (Mm. Helsingin Sanomat 19.11.2003). Sana armahdus kuuluu oikeustieteen ja teologian alaan ja on tässä yhteydessä harhaanjohtava, sillä siihen on sisäänrakennettu rikos ja sitä seuraava rangaistus. Siten rakennetyöttömyys olisi omaa syytä eikä johtuisi – kuten tässä tapauksessa – taloudellisen laman aiheuttamasta massatyöttömyydestä. Kaikessa ambivalenttiudessaan sana kuvaa sitä käsitystä, jota pitkäaikaistyöttömyydestä tiedotusvälineissä ylläpidetään.

Vuonna 2003 Lipposen hallituksen sosiaali- ja terveysministeri Sinikka Mönkäre ja työministeri Tarja Filatov tunsivat hyvin työhallinnon eläkeselvitysten tulokset. ELMA-hanketta toteuttavat virkailijat olivat viestittäneet selvitysten työläydestä ja eläkehakemusten käsittämättömiltä tuntuvista hylkäyksistä. Tiedettiin myös, että eläkeselvitykset tulevat kalliiksi ja vievät paljon työhallinnon resursseja. Ilkka Taipale oli kansanedustajana eduskunnassa ja julkisuudessa tehnyt tarvittavaa pohjatyötä lainsäätäjien valmiudelle hyväksyä lakiesitys. Niinpä ministerit päättivät lakiuudistuksesta, jolla voitiin antaa eläkettä vastaava ratkaisu noin 3900:lle ikääntyneelle pitkäaikaistyöttömälle henkilölle. Myönteinen päätös edellytti vähintään kymmenen vuoden työttömyyttä ja 58 vuoden ikää. Monet heistä ovat joutuneet työttömiksi laman alkuvuosina eikä heillä ole ollut enää vuosikausiin mahdollisuuksia työllistyä palkkatyöhön.

Eläketukijärjestelmä tuntui saavan tavallisen kansan hyväksynnän yli puoluerajojen. Lex Taipale tuli voimaan 1.5.2005. Vuonna 2007 loppuun mennessä eläketuen kautta on päässyt eläkkeelle 3286 pitkäaikaistyötöntä. Vuosittain lukumäärät ovat olleet seuraavat: Vuonna 2005/3025, vuonna 2006/214 ja vuonna 2007/47. Lisäksi suoraan vanhuuseläkkeelle on päässyt eläketukiperustein 700 ihmistä. Eläketukeen oikeutetut voivat siirtyä suoraan vanhuuseläkkeelle 62 vuotta täytettyään. Näin ollen alkuperäinen arvio noin 3900 henkilöstä oli oikea. (Kelan tilastopalvelu.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimustehtävä

Tutkimustehtäväni on selvittää, keitä ovat ne työvoimatoimiston ikääntyneet väliinpuotoaja-asiakkaat, jotka eivät enää kykene työhön, mutta eivät pääse eläkkeellekään ja miten he ovat siihen tilanteeseen joutuneet?

Lähestyin tutkimusongelmaa seuraavilla kysymyksillä:

1. Millainen on haastateltavan/kirjoittajan elämäntilanne ja miten hän itse kokee tilanteensa?
2. Onko haastateltava/kirjoittaja tehnyt omia tietoisia valintoja vai ovatko valinnat olleet ns. pakkorakoja?
3. Onko haastateltava saanut tarpeeksi palveluja, miten palvelujärjestelmä on toiminut?

Ensimmäisen kysymyksen kautta tarkastelen haastateltavan/kirjoittajan kokonaisvaltaista elämäntilannetta. Missä vaiheessa hän on pudonnut työttömyyteen ja miksi? Missä elämäntilanteessa alkoi olla ongelmia terveyden kanssa? Tässä kiinnitän huomiota siihen miten tyytyväinen tai tyytymätön ihminen on elämäntilanteeseensa ja työuraansa sekä miten hän itse kokee elämänsä.

Toisen kysymyksen avulla tarkastelen refleksiivisyyttä. Miten tietoisia ovat ratkaisut, päätökset ja valinnat olleet vai onko haastateltava/kirjoittaja ajautunut niihin olosuhteiden

pakosta? Onko ihminen kyseenalaistanut mitään ratkaisuja elämässään? Mitä hän olisi tehnyt toisin, jos olisi voinut valita? Mitä hän nyt tekisi toisin?

Kolmannen kysymyksen avulla selvitän ihmisen koko palveluhistoriaa. Onko hänelle tehty tarpeeksi? Ovatko viranomaiset tehneet parhaansa, onko hän saanut tarpeeksi palveluja?

Lopuksi etäännyttän henkilön omasta tarinastaan juonirakennetta tarkastelemalla ja mietin hänen elämänsä juonta.

Minulla on tutkimukseen osallistuneiden allekirjoitettu lupa (LIITE) käyttää muita heitä koskevia asiakirjoja. Tarkoitukseni ei ole tarkistaa asiakkaiden kertomuksen todenperäisyyttä dokumenteista, vaan täydentää niitä aukkoja, joista he eivät tulleet kertoneeksi tai minä en tullut kysyneeksi.

5.2 Narratiivinen lähestymistapa

Sosiaalitieteessä ihmisten kertomukset elämästään ovat jo vuosikymmeniä olleet laadullisen tutkimuksen materiaalia, mutta varsinaisesti 1980-luvulla alettiin keskustella siitä, miten kertomukset jäsentyvät tarinamuotoon. Narratiivinen lähestymistapa on viime vuosina saavuttanut jalansijaa niin terveystutkimuksissa ja muillakin ihmistutkimuksen aloilla. Se on tuonut uutta ymmärrystä kenties kaikkiin ihmistä koskeviin tai sivuaviin tieteisiin. (Hänninen 2000, 18.)

Narratiivinen analyysi ja narratiivien analyysi eroavat toisistaan. Polkinghorne jakaa narratiivisen aineiston käsittelyn kahteen eri kategoriaan. Narratiivinen kerronta tai kertomus on aina tulkittava. Narratiivien analyysi taas luokitellaan, tyypitellään tai havainnollistetaan metaforien avulla. Narratiivinen analyysi rakentaa aineiston pohjalta uuden kertomuksen, joka sisältää aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Jo tunnistamisen vaikeuttamiseksi tehdyt muutokset, nimen ja taustan muuttaminen tekevät kertomuksesta uuden ja muuttavat sitä fiktiiviseen suuntaan. (Polkinghorne 1995, 6-8 Heikkisen 2007, 148 -150 mukaan.)

Sisäisessä tarinassa on alkuperäinen, reflektiivinen ja metareflektiivinen taso. Alkuperäisessä tasossa elämä on alunperin tulkittu tietyllä tavalla, ja jo tämä taso on alustavasti tarinallinen. Reflektiivinen tarina on itselle kerrottu tarina, sisäistä puhetta. Tämä taso on tarpeen silloin, kun asiat vaativat syvällisempää pohdintaa. Metarefleksion tasolla ihminen jäsentää sisäistä tarinaansa tietoisena siitä, että se on tarina. (Hänninen 2000, 22.)

Narratiivisuudessa tarina viittaa tapahtumiin ja on keino hahmottaa elämässä tapahtuneet muutokset osaksi menneitä ja tulevia tapahtumia yhdistävää juonta. Ihminen tuottaa elämäänsä merkitystä ja hallitsee elämänmuutoksia tarinoiden avulla. Tarinassa on alku, keskikohta ja loppu ja ne seuraavat ajallisesti toisiaan. Kertomus on tapahtumien selonteko ja sisältää tarinoiden tulkinnat. (Hänninen 2000, 13 -23,126.; Alasuutari http://www.ulapland.fi/includes/file_download.asp?deptid=23387&fileid=10366&file=20070228082253.pdf&pdf=1, viitattu 2.9.2008.)

Hänninen esittelee kirjassaan neljä tavallista tarinatyyppiä, jotka Kevin Murray on esitellyt länsimaisen tarinan juonityypeiksi: komedia, ironia, sankaritarina ja tragedia. (Hänninen 2000, 96).

Sankaritarinoissa työnsä menettäneen päättäväisyys, työhalu ja arvo työmarkkinoilla testataan. Yksilö selviytyy vaikeuksista ja palaa työelämään. Paha on torjuttu ja tasapaino palautunut. Tragediassa päähenkilö taistelee turhaan työttömyyttä vastaan ja joutuu umpikujaan, josta ei ole ulospääsyä. Komediassa työ ja sen vaatimukset ovat ristiriidassa päähenkilön tarpeiden kanssa. Työttömyys on välitila, josta on mahdollista suuntautua uudelleen, Lopputuloksena on tasapainoinen tila, jossa henkilö sijoittuu omia tarpeitaan paremmin vastaavaan työhön. Ironiatarinoissa päähenkilö ottaa etäisyyttä vallitsevaan tapaan nähdä työ ja työttömyys. Hän asettaa kyseenalaiseksi käsityksen palkkatyön autuaaksitekevyydestä ja näkee työttömyyden mahdollisuutena aktiiviseen ja hyödylliseen toimintaan. (Pojjula 2007, 28 -29,)

Konstruktivistisen näkemyksen mukaan ihmiset konstruoivat itseään ja tietojaan kertomusten kautta. Ihmisen identiteetti eli käsitys omasta itsestään muuttuu koko ajan. Samoin muuttuu tieto ympäröivästä maailmasta. Yhtä totuutta ei ole, vaan erilaisia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvia totuuksia. Konstruktivismiin mukaan ihminen rakentaa tietonsa aikaisemman tietonsa ja kokemuksensa varaan. Näkemys muuttuu sitä mukaa kun ihminen saa uusia kokemuksia ja tietoa asiasta. Kertomukset ovat siten sekä

tutkimuksen lähtökohta että lopputulos. Ihminen tuottaa identiteettinsä kertomansa tarinan kautta. (Lindh 2000, 165 -170.)

Ihminen luo myös merkityksiä ja järjestystä elämäänsä muodostamalla niistä tarinan. Tarina pelkistää ja tulkitsee elämäntapahtumia tietystä näkökulmasta ja nostaa esiin ne seikat, jotka ovat olennaisia tapahtumien etenemisen kannalta. Tarinan muodostaminen on erityisen tärkeää erilaisten hyvinvointiin liittyvien elämänmuutosten yhteydessä, jolloin on tarpeen löytää tapahtuneelle selitys. (Suikkanen & Linnakangas 2000, 13.)

Esimerkiksi kuntoutuksen parissa saatetaan tutkia sitä, minkä tyyppiset asiat ovat olleet kuntoutujien tarinassa vaikuttavia. Elämäntilanteen äkillisesti muuttuessa esim. vammautumisen yhteydessä elämää aiemmin ohjannut tarina saattaa menettää pätevyytensä ja tilalle on löydettävä uusi. Kuntoutuksella on perinteisesti haluttu palauttaa sairastunut tai vammautunut ihminen takaisin "normaaliin" elämään. Narratiivinen näkökulma auttaa laaventamaan elämäntarinoiden toteuttamismahdollisuuksia, suvaitsee erilaisuutta ja antaa tilaa monenlaisille tavoille elää. (Hänninen 2000, 142.)

Kertoessaan tarinaansa ihminen jakaa kokemansa muiden kanssa ja reflektoi kokemaansa. Samalla hän saa aikaan sosiaalisia vaikutuksia ja sosiaalista vahvistusta. Ryhmämuotoisessa kuntoutuksessa, erilaisissa työttömien ryhmissä ja esimerkiksi ohjaavassa koulutuksessa käytetään hyväksi vertaistuen vaikutusta. Kuulemalla toisten tarinoita kuntoutuja ja työtön kokee, ettei hän ole ongelmiansa kanssa yksin vaan "samassa veneessä" muiden kanssa. Näin toisten tarinoiden kuuleminen antaa tukea ja lujittaa omaa identiteettiä. (Hänninen 2000, 22, 151.)

Kuntoutusneuvojan työssä tapaamieni ihmisten tarinat ovat olleet yleensä tragedioita, jossa onni – tai ainakin tyydyttävä elämäntilanne – kääntyy onnettomuudeksi, kun työstään iloitseva työntekijä menettää työpaikkansa tai kun työtään tyytyväisenä tekevä työntekijä menettää terveytensä ja joutuu pois työpaikastaan. Julkiset tarinat eivät pelkästään kuvaa todellisuutta vaan myös muovaavat sitä. Hännisen mukaan työttömyystarinaa pitäisi sisällyttää myös myönteinen vaihtoehto. Se voisi helpottaa työttömyysuhan alla elävän ahdistusta. (Hänninen 2000, 97 -98.) On tärkeää, että ihmistä ja hänen omia ratkaisujaan arvostetaan. Häntä pitää kannustaa löytämään uudenlaisia selviytymiskeinoja umpikujatilanteesta ja näkemään erilaisia ja Giddensin (1991) tarkoittamia toisia mahdollisuuksia elämänpolitiikassaan.

5.3 Omaelämäkerta

Tavallisen ihmisen elämä voi olla uskomaton seikkailu. Tositarinat ”oikeiden” ihmisten elämästä pitävät sisällään loputtomasti erilaisia juonenkäänteitä, jotka eivät edes vaikuttaisi uskottavilta fiktiivisessä romaanissa. Elämäkerta, päiväkirja ja kirjeet ovat henkilökohtaisia dokumentteja ja kuuluvat perinteisesti kvalitatiivisen tutkimuksen aineistoihin. Roosin mielestä mikään muu sosiologinen materiaali ei päästä tutkijaa niin syvälle ihmisen omaan maailmaan. (Roos 1987, 12.)

On kaksi tapaa kerätä omaelämäkertoja. Elämäkerran voi kirjoittaa haastattelun perusteella tai henkilö voi itse kirjoittaa elämäkertansa. Tässä tutkimuksessa on molempia, neljä haastattelukertomusta ja yksi kirjoitettu elämäkerta. Itse kirjoitettu omaelämäkerta saattaa olla joiltakin osin hyvinkin avoin ja tunnustuksellinen, mutta kirjoittaja voi kuitenkin valita mitä kertoo ja mitä jättää kertomatta. Ihminen on elämäntarinaansa kertoessaan aktiivinen subjekti, joka valikoi, arvioi, muokkaa ja painottaa tärkeinä pitämiään asioita tämän päivän näkökulmasta. Tämä tekee siitä toisaalta vaikeasti käsiteltävän ja ”epäluotettavan” aineiston. (Eskola & Suoranta 1998, 123 – 126.)

Roosin mielestä kirjoitettu omaelämäkerta on usein pidäkkeetön purkaus tai tunnustus, joka kerrotaan ikään kuin luotettavalle ystävälle, mutta ihminen on yksin motivaationsa ja kirjoitusvälineensä kanssa minkään vuorovaikutussuhteen häntä häiritsemättä. Myös Roosin mielestä hänellä on sisimmässään sosiaalinen ja kulttuurinen ymmärrys siitä mitä hän voi elämäkerrassaan kertoa ja mitä pitää jättää pois. (Roos 1987, 33 -34.)

Jokaisella ihmisellä on oma elämäntarinansa, jota kerrotaan erilaisissa muodoissa, suullisesti tai kirjallisesti, osina tai juonellisena tarinana. Aikalaisen elämäntarinassa kertojaa ja lukijaa yhdistävät tapahtumat, kulttuuri ja elinympäristö. Samanlaisista kokemuksista syntyy yhteinen ymmärrys. Myös kertomistapa puhuttelee lukijaa tai kuulijaa. Kertomuksesta ei kuitenkaan erota, mikä on oikeasti elettyä elämää, mikä väritettyä tarinaa. (Vilkkö 1997, 74.) Elämän ja elämäntarinan välinen suhde on niin monimutkainen, ettei sitä voi samastaa elämään sinänsä, vaikka se olisi kuinka avoin ja rehellinen tahansa. (Alasuutari 1999, 110).

Tavallisen ihmisen kirjoittama omaelämäkerran kieli on lähempänä ”arkipuhuntaa” kuin kaunokirjallisuuden laji. Jokainen osaa kertoa elämästään tavalla tai toisella ja tarinalla on aina vastaanottaja, jolle se kerrotaan. Polttopisteessä onkin kirjoittajan ja lukijan suhde. Sosiaalisten merkitysten maailma paljastuu kertojan ja vastaanottajan vuorovaikutusta analysoimalla. (Vilkko 1997, 75 -76.)

Postmodernismissa objektiivisuuden ja neutraalin tiedon tilalle tuodaan tiedon kontekstuaalisuus: tietäminen on sidottu aikaan, paikkaan ja sosiaalisen kenttään. Tietäminen tapahtuu aina jostakin perspektiivistä ja on jonkun tietynlaisen ihmisen tietoa. Tieto riippuu siitä, minkälaisessa ympäristössä hän on elänyt, kenen lapsi hän on tai kenen elämäkumppani. Häneen on vaikuttanut kaikki se, mitä hänen elämässään on tapahtunut, miten ja mitkä kokemukset ovat häntä muokanneet. On tärkeää kuulla herkemmin myös marginaalissa elävien ääntä, pienten ihmisten pieniä tarinoita omasta arjestaan ja elämismaailmastaan. (Heikkinen, 2007, 145.- 146, 156.)

Elämäkertatutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että naisten tarinat ovat yksityiskohtaisempia ja monipuolisempia kuin miesten. Miehet pitäytyvät tiukasti omassa tarinassaan ja keskittyvät työuraansa, kun taas naiset kertovat asioista tunnetasolla ja itsestään suhteessa muihin. Heidän elämänerroissaan vilisee tapahtumia ja ihmisiä. Niiden tutkiminen on tärkeätä siksi, että ne jäljittelevät totuudenmukaisesti elettyä elämää. (Eskola & Suoranta 1998, 123 -125.; Hänninen 2000, 15.)

Elämäntarinoiden lukeminen on suosittua. Kiinnostus perustuu yhteisiin kokemuksiin ja vertailuun omien ja kertojan kokemusten välillä. Tarinoissa voi nähdä oman itsensä. Oman elämän ei tarvitse olla samanlainen, mutta tarinalla ja omalla elämällä on yhteisiä kosketuskohtia ja yhteistä kokemuspäiriä. Monet elämänvaiheet ja tapahtumat ihmisen elämässä ovat yleistettävissä sukupolven, luokan ja sukupuolen perusteella. (Roos 1994,13.)

Kirjoittaessaan ihminen on subjekti. Käsitteessä on mukana kertojan nykyinen elämäntilanne olennaisine merkityksineen sekä kertomisen motiivit ja funktiot. (Vilkko 1997, 78.) Myös kuntoutustyössä korostetaan sitä, että kuntoutuja on toiminnan subjekti eikä toimenpiteiden kohde. Kirjoittaminen vahvistaa ihmisen kokemusta itsestään oman elämänsä päähenkilönä. (Hänninen 2000, 150.)

Ihmiset, jotka ottavat osaa kirjoituskilpailuun, ovat halukkaita jakamaan kokemuksiaan kirjoittamalla. Suurin osa ELMA- asiakkaita ei pystyisi itse kirjoittamaan tarinaansa, he kykenevät hädin tuskin täyttämään eläkehakemuksen ja senkin autettuna, monet pistävät vain nimensä alle. Tässä tutkimuksessa vain yksi pystyi kirjoittamaan oman elämäkertansa.

Haastateltu elämäntarina poikkeaa itse vapaasti kerrotusta, sillä haastattelu on aina tilanteesta ja olosuhteista riippuva vuorovaikutustilanne, johon myös haastattelijan persoona ja tausta vaikuttavat ja lisäksi hän ohjaa kertojaa kysymyksillään.

ELMA- projektiin kuuluvien pitkäaikaistyöttömien tarinat eivät ole myöskään selviytymistarinoita, paremminkin päinvastoin. Ne edustavat tyypillistä joukkoa usein laman aikana työttömäksi jääneitä, uloslyötyjä tai laman aikana lopullisesti mahdollisuutensa työmarkkinoille menettäneitä pitkäaikaistyöttömiä. Nätkinin mukaan kaikkein "onnettomimmat kohtalot jäävätkin pois elämäkertojen joukosta". (Nätkin, 1997, 271).

5.4 Haastattelujen toteuttaminen

Teemahaastattelu on yksi kvalitatiivisen tutkimusaineiston keräystapa. Teemahaastattelu on keskustelua, joka tapahtuu haastattelijan aloitteesta ja on hänen johdattelemaansa. Aihepiirit ja teemat ovat etukäteen mietittyjä, mutta siitä puuttuu strukturoidun haastattelun kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Haastattelijan on pidettävä huolta siitä, että kaikki etukäteen mietityt teema-alueet käydään läpi haastattelun kuluessa. (Eskola & Suoranta 1998, 85 -86.) Tässä tutkimuksessa halusin haastateltavien kertovan elämäntarinansa. Haastateltavat eivät olleet tottuneet kertomaan vapaamuotoisesti omasta elämästään, joten minun oli johdateltava heitä puhumaan ja elämäntarina syntyi vuorovaikutuksen tuloksena.

Valitsin haastateltavat työhallinnon 0900 palvelutarvekoodilistalta sattumanvaraisesti yli 55-vuotiaiden vajaakuntoisten asiakkaiden joukosta. En halunnut asettaa "laatukriteerejä", enkä sulkea ketään pois, vaan halusin tutkimukseeni heitä, jotka yleensä jätetään ulkopuolelle. Tärkeintä oli, että sain heidät siltä istumalta puhelimitse kiinni ja että oli ylipäänsä mahdollista sopia haastattelun ajasta ja paikasta. Yksi henkilöistä (Sylvi) kieltäytyi ensin, mutta soitti sitten takaisin ja ilmoitti suostuvansa haastatteluun.

Haastattelin pitkäaikaistyöttömät helmikuussa 2008. Haastattelutila oli kaikissa tapauksissa kyseisen paikkakunnan työvoimatoimiston virkailijan työhuone. Ennen haastattelua jutustelin haastateltavan kanssa vapaamuotoisesti tunnelman vapauttamiseksi ja luottamuksen syntymiseksi. Kerroin jokaiselle työhallintotaustani ja opiskelustani. Kerroin myös tutkimuksestani ja mihin haastattelun tietoja käytän ja mihin en. Selvitin myös tarkasti sen, mihin haastateltava luvan allekirjoittamalla suostuu. Tutkimukseen suostuminen ja lupa käyttää kaikkea kutakin henkilöä koskevaa materiaalia tutkimuksessa allekirjoitettiin ennen nauhurin avaamista.

Käytin haastattelussa nauhuria. Haastattelujen jälkeen litteroin aineiston, jota kertyi noin 35 sivua. Huolellisen lukemisen jälkeen kirjoitin referaatit ja puhuttelevimmat haastattelusitaatit. Minua kiinnosti aineiston sisältö, ei muoto. Sen jälkeen vertasin tarinoita muihin dokumentteihin, joiden käyttöön minulla oli asiakkaiden lupa.

Tein litteroinnin huolellisesti, mutta raporttiin olen sitaatteja hieman ”stilisoinut” lukemisen helpottamiseksi. Nauhalta kuunnellessani haastateltava saattoi puhua samaan hengenvetoon, ilman välimerkkiä, monta asiaa peräkkäin. Jos olisin kirjannut ne sellaisinaan tutkielmaani, ne eivät olisi olleet luettavissa. Tai asiasta olisi ollut vaikea saada selvää.

Sylvin haastattelua litteroidessani olin hetken aikaa hieman hämmentynyt. Vuolaan puhetulvan sisällä ei muutamasta lauseesta saanut ollenkaan selvää. Haastattelutilanteessa en kiinnittänyt asiaan huomiota, sillä haastateltava eksyi usein asiasta ja puhui paljon ja nopealla tempolla, jolloin kaikesta ei saanut kiinni. Nauhoitetusta kuunnellessani minun piti tarkistaa moneen kertaan, onko vika omassa ymmärryskyvyssä. Loppujen lopuksi oli pakko todeta, että puhe yksinkertaisesti puuroutuu, eikä siitä voi saada selvää. Haastateltava oli siinä vaiheessa jo kovin väsynyt.

Haastatteluissa oli vapautunut ja myönteinen ilmapiiri. Haastateltavat puhuivat itsestään ja tilanteestaan selvästi mielellään, vaikka heitä pitikin johdatella. Pirjo oli harvasanaisin ja häntä piti houkutella tuottamaan puhetta. Ainoastaan Sylvi asetti alussa varauksia asioille, mistä hän suostuu puhumaan. Toisaalta hän puhui eniten ja pidäkkeettömästi. Kaikki suhtautuivat minuun kuin luotettavaan ulkopuoliseen tai neutraaliin opiskelijaan, missä ominaisuudessa olinkin haastattelua tekemässä.

5.5 Luotettavuuden arviointi

Tutkijan ennakkokäsitykset ja intressit vaikuttavat tutkimusta koskevien havaintojen tekemiseen ja aineiston tulkintoihin. Oma lähtökohtani tämän tutkielman tekemiseen on syvä kiinnostus ihmiseen. Tunnen kohderyhmän ihmiset ja heidän lähtökohtansa kuntoutusneuvojan työni kautta vuodesta 1999 alkaen. Olen haastatellut satoja pitkäaikaistyöttömiä, työhön kykenemättömiä ihmisiä ja tehnyt heille läheteitä työkyvynarviointiin. Tunnen jopa olevani omalta, pieneltä osaltani ”ELMA- historiaa”, sillä aloitin työni kuntoutusneujana samana päivänä, kun Ilkka Taipale piti koulutusta Etelä-Savon työvoimaosaston järjestämässä seminaarissa yhteistyökumppaneille Taipale-projektista. Vihkiydyin asiaan tekemällä sosiaalipolitiikan proseminarityöni Taipaleen mallin mukaisista eläkeselvityksistä työvoimaneuvojien näkökulmasta. Hankkeen nimi ELMA (Eläkemahdollisuus) on minun keksimäni, sillä Taipale-projektiin kuulumisen leimasi asiakkaita mielenterveys- tai päihdeongelmaisiksi ja alun ”perkauksen” jälkeen ELMA- asiakkaat olivat suurimmalta osin tuki- ja liikuntaelinsairaita. Olen myös ollut kuultavana Eduskunnan Työ- ja Tasa-arvovaliokunnassa muiden asiantuntijoiden kanssa ennen eläketukilainsäädännön säätämistä. Kansanedustajat olivat kiinnostuneita kuulemaan eläkeselvitysten käytännöistä ja tuloksista.

Pidin ELMA- työtä ammatillisesti antoisana, opettavana ja mielenkiintoisena. Työ oli tuloksellista, palkitsevaa ja välttämätöntä. Missään aikaisemmassa työssä en ole kokenut olevani niin suureksi avuksi ihmisten elämäntilanteen helpottajana kuin eläkeselvitysten parissa ollessani.

Asia on minulle käytännön työn kautta tuttu, joten minulla oli tietyt ennakkokäsitykset kohderyhmästä ja heidän ongelmistaan. Käsitteiseni olen tuonut esiin tässä ELMA-selvityksien historiaa käsittelevissä kappaleissa. Olen saanut asiaan etäisyyttä oltuani vuodesta 2004 muun tyyppisessä työssä. Pystyin mielestäni tarkastelemaan haastateltavien tilannetta objektiivisesti ja etäännyttämään itseni ammattiroolistani.

Elämäkerran sisältöön vaikuttaa se, mihin tarkoitukseen se kirjoitetaan, vaikka kirjoittajaan ei suoranaisesti kukaan ole vaikuttamassa. Anneli oli minulle ainoana ennestään tuttu, entinen asiakas. Hän lähetti tarinansa minulle tietoisena siitä, että käytän hänen elämäkertansa työkyvynarviolähetteeseen. Kun Anneli myöhemmin lähetti

pyynnöstäni jatko-osan elämästään, hän tiesi että käytän sitä tutkiessani pitkäaikaistyöttömien elämäntilanteita, työkyvyttömyyteen ja eläkeselvityksiin liittyviä asioita. Jos hän olisi kirjoittanut elämäntarinansa vaikkapa ”60-lukulaisten” elämäkertakilpailuun, se olisi varmasti painottunut eri asioihin.

Tässä tutkimuksessa haastateltavat ja elämäkerran kirjoittaja ovat esimerkkejä niistä ikääntyneistä, pitkäaikaistyöttömistä, työhön kykenemättömistä asiakkaista, joita maan työvoimatoimistojen URA- järjestelmästä löytyy palvelutarvekoodin 0900 alta. Monet asiakkaiden kokemukset ovat yleistettävissä koskemaan laajempaa joukkoa.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden asiakkaiden tiedot on mahdollista tarkistaa eläkeselvityksissä olleiden henkilöiden asiakirjoista. Työhistoria selviää työeläkerekisteristä ja työtodistuksista. Kouluasiat ja opiskelu on myös dokumentoitu. Terveystiedot selviävät sairauskertomuksista ja lääkärin lausunnoista. Kuntoutuslaitoksissa on monen kohdalla tehty montakin elämäntilanteen selvitystä ja kunnon kartoitusta.

Kaikki materiaali asiakkaista on olemassa, joten tutkimus on siinä mielessä toistettavissa. Jokainen vuorovaikutustilanne on kuitenkin ainutkertainen ja jokainen on siinä läsnä omalla persoonallaan. Haastattelijan persoona, tapa kohdata ihminen ja tehdä kysymyksiä vaikuttavat siihen, mitä asioita ja millä tavalla haastateltava kertoo elämästään. Jonkun toisen tekemät haastattelut olisivat epäilemättä tuottaneet toisenlaisia tarinoita ja tulkintoja. Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on siten otettava huomioon haastattelijan/tutkijan oma elämäkokemus ja tausta, asenne- ja arvomaailma. Myös ikä, sukupuoli, koulutus- ja työhistoria vaikuttavat aineiston tulkintaan. Haastattelija on tutkimuksen keskeinen työväline ja pääasiallinen luotettavuuden kriteeri on tutkija itse. (Eskola & Suoranta 1998, 211). Laadullisessa tutkimuksessa aineisto pitää kuvata tarkasti ja kattavasti. Tehdyn työn pitää olla raportoitu selkeästi. (Heikkinen 2007, 152.)

Uskottavuus on luotettavuuden kannalta tärkeää. Uskottavuus kuvaa sitä, kuinka tutkija tavoittaa tutkittavien ihmisten todellisuuden ja ymmärtää tutkittavien ihmisten näkökulmat sekoittamatta niihin omia käsityksiään. Yhteisen kielen löytäminen ja samalle kartalle asettuminen helpottaa asioiden syvällistä ymmärtämistä ja vähentää väärinymmärryksen riskiä. Olen pyrkinyt refleктоimaan työtäni eri vaiheissa. Olen myös pyrkinyt puolueettomiin tutkimustuloksiin ottamalla omat ennakkokäsitykseni huomioon ja eksplikoimaan ne raportissa.

5.6 Eettiset kysymykset

Tutkimusaineistojen keruu, käsittely ja asianmukainen arkistointi liittyvät olennaisesti tiedon luotettavuuteen ja tarkistettavuuteen. Ne kuuluvat tutkimusetiikan normeihin, jotka ohjaavat tutkijoita noudattamaan tieteellisen tutkimuksen menetelmiä ja esittämään luotettavia tuloksia. Ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamista painottavat normit ehkäisevät tutkittaville aiheutuvan vahingon välttämisen. Ihmisarvon tunnustaminen ja ihmisen autonomian kunnioittaminen on lähtökohta eettiselle normille, jonka mukaan tutkimukseen osallistuminen on aina vapaaehtoista. (Kuula 2006, 21 -24, 60 -62.)

Kun otin yhteyttä haastateltaviin, painotin osallistumisen vapaaehtoisuutta. Yksi kieltäytyi. Hän kuitenkin soitti vähän ajan päästä ja ilmoitti sittenkin tulevansa mukaan. Haastattelun alussa hän ilmoitti, ettei halua puhua muista kuin itsestään ja sitä päätöstä kunnioitin. En kysellyt mitään hänen elämänpiiriinsä kuuluvista ihmisistä. Haastattelun kuluessa hän kuitenkin itse halusi puhua pojistaan, jotka ovat hänen elämänsä ilo ja ylpeys ja kaikki kaikessa.

Hain tutkimuslupaa työministeriöstä yhteydenottotietojen saamiseksi neljästä 0900-palvelutarvekoodin omaavasta työhallinnon asiakkaasta. Koska asianomaisten työvoimatoimistojen sijaintipaikkakunnat ovat päätöksessä yksilöityjä en liitä tutkimuslupaa tutkielmani oheen. Olen kuitenkin esittänyt alkuperäisen päätöksen ohjaajalleni. Ministeriöstä saamani luvan lisäksi sain kaikilta tutkittavilta allekirjoitetun luvan tietojen käyttöön. (LIITE).

Lupasin tutkittaville anonymiteetin ja tuosta lupauksesta olen kaikin tavoin pitänyt kiinni. En ilmoita haastateltavien/kirjoittajan oikeata nimeä, kotipaikkaa tai asuinalueita, tarkkaa ikää, ammattia tai kuntoutuslaitoksien nimiä, joissa he ovat olleet tutkittavina. Sen sijaan kerron sairauksista ja työkyvyn arvioista sekä toimenpiteistä ja palveluista, joita työhallinnon ja Kelan lähetteellä on terveydenhuollossa ja kuntoutuslaitoksissa tehty. Sairaudet ovat melko tavanomaisia ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien ihmisten sairauksia, eikä diagnoosin perusteella voi siten ketään tunnistaa. Em. asiat liittyvät oleellisesti tutkimukseeni. Jos olisin jättänyt kaikki yksityiskohdat pois, tutkimukseni olisi

pirstoutunut mitättömäksi nollatutkimukseksi. Omaelämäkerrasta olen karsinut kaikki tutkimuksen kannalta epäoleelliset tiedot pois. Näitä olivat tarinan monet sivujuonet kuten esimerkiksi läheisen sukulaispojan tarina. (Kuula 2006, 112 -116, 214-218.)

Tutkimustuloksissa nousee esiin joitakin epäsovinnaisiakin selviytymiskeinoja, jotka voisivat aiheuttaa tutkimuksessa mukana olleille hankaluuksia viranomaisten kanssa. Ne ovat kohtuullisen yleisiä ilmiöitä pitkäaikaistyöttömien keskuudessa eikä tunnistaminen ole mahdollista ilman yksilöityjä taustatietoja.

Tässä tutkimuksessa on yksi kirjoitettu omaelämäkerta ja se on ainoa kokonainen tarina. Muut elämäntarinat on saatu syntymään haastattelemalla ja kyselemällä. Joissakin tilanteissa haastateltavia piti houkutella ja johdatella puhumaan, sillä he eivät ole tottuneet puhumaan itsestään. He eivät myöskään ole oppineet reflektoimaan elämäänsä. (Silvennoinen 2007, 181.) Sylvi ilmoitti haastattelun alussa, ettei hänellä ole elämäntarinaa. Kuitenkin hän puhui kaikista haastatelluista eniten, tauotta ja usein kysymyksiä odottamatta.

Haastatteluun on valittu sattumanvaraisesti neljä henkilöä palvelutarvekoodin 0900 alta, kaksi miestä ja kaksi naista. Haastateltavien lukumäärä saattaa tuntua pieneltä, mutta mielestäni nämä haastateltavat ovat ”edustava näyte” väliinpuotoajista. Olisi ollut helppo saada enemmän haastateltavia, mutta omaan työkokemukseeni perustuen päätin, että varsinaisesti uutta tietoa kohderyhmästä ei olisi uusien haastateltavien muodossa tullut. (Eskola & Suoranta 2000, 62 -64.)

Laadullinen tutkimus on aina tapaustutkimus. Tapaustutkimuksen kohde voi olla joko tyypillinen tai hyvinkin poikkeuksellinen. (Eskola & Suoranta 2000, 65.) Tässä tutkimuksessa esiintyvä marginaaliryhmä on homogeeninen siinä mielessä, että kaikilla on terveydellisiä ongelmia. He kuuluvat ryhmään 0900 ja ovat vajaakuntoisia pitkäaikaistyöttömiä: liian terveitä työhön, mutta liian sairaita eläkkeelle. Samalla ryhmä on heterogeeninen: jokaisen haastateltavan elämäntarinassa on jotain ainutkertaista ja jokaisen kohdalla nousee joku yleistettävissä oleva erityisproblematiikka esiin.

Esittelen jokaisen tarinan ensin tiivistettynä oman otsikkonsa alla ja tulkiten tämän ihmisen erityisiä piirteitä omana lukunaan. Kaikkein eniten tulkittavaa löytyi luonnollisesti Annelin kirjoitetusta omaelämäkerrasta.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Elämäkerta on ihmisen tulkinta omasta elämästään. Narratiivinen lähestymistapa tähtää oivalluksen saamiseen siitä, että tulkintaa voidaan muuttaa. Elämäntarina voi ottaa etäisyyttä ja tarkastella sitä pienen välimatkan päästä. Elämäntarinan syvin taso muodostuu siitä, mikä elämässä on tärkeää ja miksi se on elämisen arvoista. (Hänninen, 2000 147 - 152.)

Tarinalla on merkitystä ihmisen itseymmärryksen muotoutumisessa, mutta sillä on merkitystä myös muille. Tarinan kirjoittaminen ja sen antaminen käyttöön oli luottamuksen osoitus ja annan sille suuren arvon. Ymmärsin paremmin Annelin tilannetta luettuani hänen elämäntarinansa, sillä pystyin sen avulla tarkastelemaan hänen tilannettaan kokonaisuutena. (Vilkkonen 1997, 53.)

Anneli on antanut minulle elämäkertansa ”täysin oikeuksin”. Hän on otsikossa nimennyt itsensä ”Ronskilan Hiljaksi”. Näin hän on itse ottanut tarinaansa etäisyyttä ja voinut tarkastella itseään tarinan päähenkilönä. Käytän tässä tulkinnassa hänestä nimeä Anneli.

Anneli tuli asiakkaakseni muutama vuosi sitten jouduttuaan työttömäksi määräaikaista työsuhteesta. Hän oli tuolloin ”kaikkensa antanut” ja kertoi minulle masennuksestaan ja umpikujatilanteestaan. Aluksi Anneli kertoi hakevansa työtä, mutta myöhemmin hän kirjoitti minulle kirjeen, jossa kertoi olevansa niin huonossa kunnossa, ettei uskonut työhön

enää pystyvänsä. Samalla hän tiedusteli mahdollisuutta eläkeselvitykseen. *Näyttelin reipasta ja vielä työtä tahtovaa sullekin. Olenhan ”kiltti tyttö” ja jos sanon, etten jaksa enää työtä, niin saa pelätä, että se katsotaan lintsamiseksi tai työn kartteluksi. Laiska ja lintsari en ainakaan ole. Oikeasti olen huomommassa kunnossa kuin vielä jokin aika sitten. Jos olisi mahdollista niin oikeesti jäisin eläkkeelle!!!! Työ on mulle nyt liian raskasta.*

En pystynyt antamaan Annelille kohtuullisessa ajassa aikavarausta eläke-edellytysten kartoittamiseen, sillä tuohon aikaan aikavaraukset olivat kaksi - kolme kuukautta eteenpäin täynnä. Koska pitkästä kirjeestä kävi selville Annelin kirjallinen lahjakkuus ja se, että hän mielellään käsittelee vaikeita asioita kirjoittamalla, pyysin häntä kirjoittamaan minulle elämäntarinansa. Sen pohjalta saisin nopeasti tehtyä lähetteen, jonka postittaisin Annelille allekirjoitettavaksi.

Myöhemmin kysyin Annelilta lupaa saada käyttää tarinaa ensin sosiologian proseminarityössäni ja myöhemmin mahdollisessa gradussani. Anneli lupautui mielellään tutkimuskohteeksi. Vuosien varrella hän on pitänyt minut ajan tasalla elämänsä vaiheista ja antanut luvan käyttää kaikkea kirjoittamaansa materiaalia ja häntä koskevia asiapapereita tutkimuksessani.

Kun aloin suunnitella gradun tekoa, otin uudestaan yhteyttä Anneliin ja varmistin, että lupa on vielä voimassa. Pyysin häneltä myös jatko-osaa elämäntarinalle, olihan Anneli lopulta päässyt työttömyyseläkkeelle ja hänen työttömän tarinansa oli siten saanut ratkaisunsa ja onnellisen lopun.

Anonymiteetin turvaamiseksi olen muuttanut Annelin henkilötietoja siten, että tutkimuksen kannalta olennaiset asiat eivät kärsi. Elämänkulun punainen lanka pysyy samana, mutta tunnistamiskäsitteet aiheuttaneet asiat olen joko muuttanut tai jättänyt pois. Annelin elämäntarinaan liittyy lukuisia ihmisiä, sukulaisia ja ystäviä, joita Anneli on vuosien varrella auttanut ja tukenut, mutta tutkimuseettisistä syistä olen jättänyt ne asiat melkein kokonaan pois. Yksityiskohtia kuten asuinpaikkaa, tarkkaa ikää tai tapahtumien vuosilukuja, työpaikkoja tms. on jätetty mainitsematta tarkoituksella. Uusi ammatti ja sen jälkeinen koulutus on ilmoitettu vain suuntaa-antavasti. Annelin elämäkertana on siis uudesti luotu tarina, mutta työuran luonne, perussairaudet ja työttömyyden kokemukset ja tunteet ovat aitoja.

6.1 ”Ronskilan Hilkan rankka, mutta rikas elämä”

Annelin isä oli sodassa mukana viisi vuotta. Vanhemmat avioituivat pian sodan jälkeen. Molemmat olivat *rutiköyhistä oloista ja tyhjätaskuja* aloittaessaan yhteisen elämän. Annelin syntyessä äiti oli jo 30-vuotias. Myöhemmin syntynyt pikkuveli kuoli vakavaan sairauteen aikuisena. Isä on myös kuollut, mutta äiti elää vielä ja Anneli pitää hänestä huolta.

Annelin vanhempien elämä oli kovaa työtä. Isä oli rakennusmies ja äiti työskenteli siivoojana. Annelille on jäänyt mieleen elämän kokonaisvaltainen niukkuus. Asunnossa oli kaksi huonetta, joista toisessa nukkui vuokralaisia ja keittiössä nukkuivat Anneli ja velipoika, vanhemmat ja äidinäiti. Ensimmäinen radio ostettiin keräämällä ja myymällä puolukoita. Vanhempien sinnikkyyttä kuvaa myös se, että he rakensivat työn ohella pienen kesämökin. Matkaa mökille kertyi noin 20 km. Matkan isä ajoi mopolla ja äiti polkupyörällä. Anneli muistaa, että tuohon aikaan lauantaikin oli työpäivä.

Työnteko alkoi jo pienestä. Anneli siivosi, kitki kasvipenkkejä, poimi marjoja, kävi kaupassa ja pesi pyykkiä. 13-vuotiaasta alkaen Anneli oli kesätöissä rahaa tienaamassa. Kaksi ensimmäistä kesää Anneli oli kotiapulaisena. Kesäkoulun jälkeen Anneli kävi konttoripiston ja pääsi sitten toimistoon työhön.

Annelilla ei ole lapsia, mutta hänellä on aina ollut hellittävänä kissa. Edellinen kissa eli peräti 19 vuotta. Nykyisen kissan, ”kollikkapoika Elmerin” Anneli pelasti Löytöeläintalosta. Elmeri on vahvasti mukana Annelin elämässä. Mies on aiheuttanut Annelille surua, pelkoa, uupumusta ja taloudellisia menetyksiä juomisellaan. Hän on ollut katkohoidossa ja hoitolaitoksissa, ajanut autoa humalassa ja menettänyt viimein pitkäaikaisen työpaikkansa alkoholin vuoksi. *Elämään ei mahtunut muuta kuin työ. Se vei kaiken ajan, ajatukset ja voimat. Ukko ei osaa puhua, vaan pitää möykkynä kaiken sisällään ja alkaa juoda.*

Anneli käyttää kirjallisuudesta ja kansanperinteestä tuttuja kielikuvia ja metaforia, jotka kuvaavat värikkäästi hänen odotuksiaan elämästä ja pudotusta maan pinnalle: *Menin naimisiin 20-vuotiaana, suoraan kotoa. Olin kai täynnä suuria odotuksia onnesta, perheestä yms. Koti oli ankara, vanhanaikainen, myös turvallinen. Olin elänyt suojattua elämää, olin varsinainen ”sinisilmä”. Odotin voivani olla ”pieni kainaloinen kananen”.*

No, elämä tipautti minut aika nopeaan näistä unelmista maan pinnalle! Aviomiehen lisäksi Annelilla on liuta muita huolehdittavia ja autettavia: oman äidin ja vaikeuksissa olleen sukulaispojan lisäksi Anneli huolehtii monista hädänalaisista apua tarvitsevista ihmisistä ja eläimistä vähäisistä voimavaroistaan ja huonosta terveydellisestä tilanteestaan huolimatta.

Anneli jäi työttömäksi yrityksen lopetettua toimintansa paikkakunnalla. Anneli oli ollut vastuunalaisessa toimistotyössä yli 25 vuotta. Melko pian hän aloitti uuden ammatin opiskelun työllistyäkseen paremmin jatkossa. Lisäksi hän kävi vielä vuoden kestävän uutta ammattia sivuavan lisäkoulutuksen. Hän suoritti opinnot erinomaisin arvosanoin ja haki toiveikkaana työtä. Pahaksi onneksi lama oli tuolloin syvimmillään. Vaikka hänellä oli hyvät verkostot, aktiivisuutta ja kompetenssia työn hakuun, hän työllistyi ensin vuodeksi pätkätoihin ja vuoden työttömyyden jälkeen pitkäaikaistyöttömänä kahteen projektiin työllistämistuella. Työtä ei siihen aikaan yksinkertaisesti ollut tarjolla. Varmuuden vuoksi Anneli kävi vielä tietokoneen A-ajokortin parantaakseen mahdollisuuksiaan työelämässä. Viimeisen työllistämisyksikön aikana jo pitkään oireillut Anneli joutui sairauslomalle ja sai diagnoosin fibromyalgiasta (pehmytkudosreuma). Omasta mielestään hän oli myös masentunut.

Annelin yksi suurimpia suruja elämässä on ollut miehen alkoholiongelman aiheuttaman jatkuvan kuormituksen lisäksi lapsettomuus. Heti naimisiin menon jälkeen ihmiset alkoivat katsella hänen vartalooaan ”sillä silmällä”. Kyselyjä vauvan tulosta riitti vuosikymmenet. Anneli epäilee, että ihmiset uskoivat miehen juovan suruunsa, kun vaimo ei pysty saamaan lasta.

Opin peittämään pahan mieleni työssä ja siviilissä myös tekemällä mielettömästi työtä. Työ vei ajan ja ajatukset. Varmaan täytyi itekin tarkoituksella eloani työllä. Lopun ajan olen tehnyt vapaaehtoistyötä. Ei ollut aikaa ajatella, kun elämä pyöri työn ympärillä. Ja toisten ihmisten ympärillä, toisille, Pakoa tavallaan, en uskaltanut pysähtyä miettimään, Oikeastaan tajuan tään vasta nyt, rehellisesti.

Omaelämäkerrassa etsitään usein omaa identiteettiä, käsitellään menneen suhdetta nykyiseen, jäsenetään mennyttä ja yritetään ymmärtää sitä. Muistelutyö taustoittaa kertomusta, mutta sillä on enemmän merkitystä itselle ja lukijalle kuin mitä on luettavissa. (Vilkko 1997, 52 -53.)

Eli kun en ollut mitään naisena – ei lasta – niin halusin sitten osoittaa olevani tosi hyvä duunari, pätevä ihmisenä. Ihan itse siis näin valitsin, pelkkää työtä! Ansaitsin ihmisarvoni suorittamalla. Jo nuoresta olen peittänyt sisintäni huumorilla, naurulla, vetänyt roolia. Harva on tiennyt oikeasta luonteestani ja kyynelistäni.

Annelin edustaman sukupolven naisten on usein vaikea kertoa itsestään aktiivisena toimijana, subjektina. Annelilla ei ole kuitenkaan mitään vaikeutta kertoa aktiivisuudestaan, kovasta työnteosta, itsestään vastuunkantajana. Lisäksi hän kykenee kirjoittamaan todellisista, syvistä tunteistaan, vaikka on tähän asti niitä peittänyt. Näin Anneli käyttää tarinansa kertomista elämänhallinnan välineenä, pohtii valintojaan ja niiden oikeutusta, reflektoi. (Vrt. Vilkkonen 1997, 52.)

Nyt lapsettomuus onkin yllättäen alkanut vaivata mua itseäni. Enää ei toki naiseuden ja ihmisyyden kannalta huonommuutta aiheuttaen. Vaan äkkiä oivalsin, että kun mulla ei ole lapsia ei ole myöskään lapsenlapsia. En saa koskaan olla mummo. Elämä ei jatku, vaan se tavallaan päättyy minuun. Ja mielessä on käynyt myös, että kun olen vanha mua ei hoida kukaan! Jatkuvuus olisi ihmiselle tärkeää. Lapsettomuudessa hyvä ystävä ja tuki mulle on ollut eräs samanikäinen ja myös lapseton nainen. Olemme läheisiä ja hyviä ystäviä, nuorempana harrastimme ja reissasimme paljon yhdessä. Hänellä on aina koira, mulla kissa.

6.1.1 Irtisanottu

Anneli muistelee katkerana elämäkerrassaan irtisanomistaan vielä kymmenen vuoden päästä. Ei auttanut, vaikka kaikki muutkin irtisanottiin ja koko tehdas siirtyi muualle. Siitä alkoi itsetunnon murentuminen ja psykosomaattinen oireilu. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 24 -25.)

Mielestäni irtisanomisen olisi voinut hoitaa paremmin, kaikille helpommin, sanomalla kaikki irti yhtä aikaa. Eikä kuten nyt tehtiin, yksi kerrallaan. Tämä tyyli aiheutti paljon henkistä pahaa oloa konttorissa. Työilmapiiri oli huono, kaikki voivat huonosti. Jatkuvasti pelättiin ja kyräiltiin kuka on seuraavana lähtövuorossa, minä vai joku toinen, vaikka kaikki tiesimme, että lopulta kaikki joutuvat lähtemään. Oli jotenkin hävettävämpää joutua irtisanotuksi aikaisemmin kuin joku toinen. Siinä tavallaan ajateltiin toisen olevan huonompi ja toisen taas parempi työntekijä, ainakin päällikön silmissä!

Irtisanomista on tutkittu siten, että on verrattu aivojen toimintaa ja lyönnin vaikutusta sekä tilannetta, jossa yhtä osallistujaa ei valittu ryhmään. Tutkimuksessa todettiin aivojen reagoivan lyöntiin ja hylätyksi tulemiseen samalla tavalla. Sosiaalinen menetys vaikuttaa siis nyrkiniskun lailla. Ihminen tarvitsee sosiaalista vuorovaikutusta, kuulumista joukkoon. Se on hengissä säilymisen ehto. Kun menetämme työpaikkamme, menetämme sosiaalisen roolin, vuorovaikutuksen, osallisuuden tunteen. Kysymyksessä on menetyksen aiheuttama suru. (Poijula 2007, 62.)

Työttömäksi joutuminen on näkyvä merkki epäonnistumisesta, pärjäämättömyydestä. Irtisanotuksi tuleminen on aina nöyryyttävää ja jättää jokaiseen ihmiseen syvät jäljet, sukupuolesta tai sosioekonomisesta tilanteesta riippumatta. Pahinta on tilanteen tai kohtelun nöyryyttävyys. Irtisanotuksi tulemisen nöyryyttävyyttä voi tulkita työn kulttuurisen eetoksen näkökulmasta. Suomalaisen työnteon kulttuuri korostaa pärjäämistä. Työssä pärjääminen on itsestä kiinni ja kunnia-asia. Pärjäämättömyys on nöyryyttävää. Toiset selviävät, toiset eivät. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 24 -25.)

Minä kahupää, taas tein työtä tosi ahkerasti, jopa ylitöitä, irtisanomisajankin, puoli vuotta. Kai halusin jotenkin näyttää miten hyvän työntekijän pois laittavat. Tyhmä ajatus sinänsä, ja turhaa. Mahtoi päällikkö ajatella, että onpa sääliittävä ja tyhmä työntekijä. – Tämä ajatus vaivasi minua sitten jonkin aikaa myöhemmin, nykyään en siitä enää välitä.

Anneli on sitä sukupolvea, jonka mielestä hyvin tehty työ on kunnia-asia. Kun keski-ikäisen naisen uhrautuvaa ja tunnollista työpanosta ei arvosteta, luottamus koko yhteiskuntaan romahtaa. Epäluottamuksen kokemuksella on myös negatiivinen vaikutus itsetuntoon ja naiset saattavat kääntää tuntemansa vihan myös itseään kohtaan. (Kortteinen 1992, 264, Silvennoinen 2007, 88.)

Nöyryyttävä kokemus nostaa esiin aikaisempia vastaavanlaisia kokemuksia ja nostaa esiin häpeän tunteet. Häpeä leimaa itseä kokonaisuutena, ja ihminen tuntee itsensä huonoksi ja heikoksi. Nöyryytys liittyy kulttuuriin ja häpeä ihmisen psyykkiseen rakenteeseen. Häpeä liittyy tilanteisiin, joissa ihminen tavoittelee vastavuoroisuutta, mutta kokee itsensä kelpaamattomaksi. Näiden reaktioiden kautta on Työtön-tutkimuksen mukaan ymmärrettävissä miten työttömyyskokemus voi laukaista somaattisia oireita ja sairauksia. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 26 -33.)

Työpaikan menetys aiheuttaa kriisin, jolloin esiintyy masennuksen oireita, merkityksen häviämistä, toivottomuutta ja psykosomaattista oireilua. Irtisanominen jättää jälkensä irtisanottuun. Toistuvasti työnsä menettäneet odottavat koko ajan seuraavaa iskuja ja koska eivät pysty vaikuttamaan asiaan mitenkään saattavat reagoida siihen lamaantumisella. (Pojjula & Ahonen, 2007, 11 -12.)

Työvoimatoimistossa käynneistä Anneli kertoo omaan värikkääseen tapaansa:

Työkkärissä käyntikään ei ollut aina varsinaista herkkua. Se johtui suurimmaksi osaksi heikosta itsetunnostani, jotenkin vähän vastenmielinen olo siellä. Sain siellä kyllä aina oikein hyvää ja ystävällistä kohtelua, siinä ei ollut valittamista. Mutta helppoa se ei ollut siitä huolimatta. Siinä yritti skarpata, vaikuttaa innokkaalta ja tehokkaalta työnhakijalta ettei vaan virkailija olisi katsonut laiskuriksi ja työstä kieltäytyväksi. Piti siis ainakin olla olevinaan erittäin innokas, kiinnostunut kaikesta. Vaikka tiesikin, että työtä ei ole tarjolla.

Omasta kiinnostuksesta ja työmarkkinakelpoisuuttaan täydentääkseen Anneli kävi vielä yhden täydentävän omaehtoisen monimuoto-opiskelujakson. Opiskelua oli vain iltaisin ja viikonloppuisin. Samanaikaisesti työvoimatoimisto tarjosi Annelille työtä henkilökohtaisena avustajana ja Anneli otti ”hätäpäissään” työn vastaan. Työajat eivät kuitenkaan sopineet Annelin opiskelun kanssa yhteen, vanhus olisi vaatinut avustamista 7 vrk yhteen menoon, viikko työtä, viikko vapaata. Työvoimatoimikunta hyväksyi Annelin selvityksen, koska hän olisi voinut vastaanottaa kokopäivätyötä, mutta ei vuorotyötä. Anneli muistelee sarkastisesti innokkaan työvoimaneuvojan vallankäyttöä.

Omasta mielestäni oli hyvä, että yritin jotakin, vaikka jatkaa opiskelua, kun työtä ei ollut. Työkkärin tyyppi oli eri mieltä, eihän hän ollut laittanut minua opiskelemaan, ihan omapäisesti olin siihen ryhtynyt. Tosi kannustavaa, eikö? Varsinkin, kun työtä ei ole tarjolla noin vaan eikä taida olla tekijöistä pulaa. No lopputulos oli, että sain pitää päivärahani onneksi. Tämä episodi ei varsinaisesti ollut nöyryyttävä, paitsi että tyyppi yritti sanella mitä voin tehdä ja mitä en. Kyllä hän selkeästi osoitti, että minähän olen vaan työtön, en siis mitään, minulla ei ole varaa sooloilla. Eihän se hyvältä tuntunut, onneksi sentään vielä silloin jaksoin pitää oman pääni, nyt en enää varmaan jaksaisi. Olin innokas opiskelija, enkä suostunut tuntemaan nöyryytystä.

Tuntui, että olin joka suhteessa aina poikkeus, täydellinen väliinputoaja. Ja juttuni nyt sattui olemaan tosi sekava joka mutkassa. Ja se siinä hämäävää olikin, kun yks sanoi yhtä ja toinen toista. Esim. vaikka työkkäri, Kela, työttömyyskassa ja liitto, jopa Eläketurvakeskus. Meni pää pyörälle eikä tiennyt miten pitäis toimia. Tässä kohtaa ajattelen niitä ihmisiä, jotka eivät itse osaa tai jaksa hoitaa asioitaan, kysellä monesta paikasta, toimia. Pitäisi olla yhden luukun systeemi.

Yksi sanoo yhtä ja toinen toista. Asiat eivät menneet niin kuin sanottiin, asiantuntijoihin ei voinut luottaa. Silvennoisen mielestä epäluottamuksen kokemukset ja epävarmuuden tunne tekevät elämästä varuillaanoloa, joka taas ylläpitää varuillaanoloelämäntulkua. (mt. 2007, 206.)

Metterin mukaan ihmisen kokemus itsestään riippuu siitä sosiaalisesta informaatiosta, jota hän saa institutionaalisen vuorovaikutuksen osapuolena. Kielteisiä kokemuksia asiakaspalvelussa voivat olla mm.

- epäoikeudenmukaisuuden kokemus
- nöyryytys ja henkinen loukkaantuminen
- syvällinen pettymys
- tunne ihmisarvon menetyksestä
- luottamuksen menetys hyvinvointivaltioon, sen instituutioihin ja viranomaisiin

- kokemus yhteiskunnan hylkäämäksi joutumisesta
(Metteri 2004,62.)

Mutta en syytä ketään, en ole katkera kenellekään. Jos jotain syytän, niin tätä meidän yhteiskuntaamme ja lakejamme. Se, että en ollut kelvollinen sairauseläkkeelle vähän katkeroitti. Tiesin ja tunsin olevani sairas, en ainakaan työkykyinen. Ja toisaalta tunnen lukuisia ihmisiä, jotka ovat päässeet eläkkeelle nuorempina ja paremmassa kunnossa kuin mä olin. Tässä kohtaa tuli mieleeni ajatus, että kannattipa tosiaan yrittää, opiskella, olla vastuuntuntoinen ja ahkera. Olis pitänytkin olla asiansa hoitamatta jättänyt kassialma. No, oikeesti sain itse opiskelusta valtavan paljon kaikkea hienoa elämäni. Ja ajattelen niin, että täytyy yrittää toimia oikein ja itse yrittäen. Onpahan ainakin hyvä omatunto. Lusmuilu ei sovi mulle.

Työnsä menetettyään Anneli ryhtyi heti opiskelemaan uutta ammattia ja olisi luultavasti työllistynytkin, jos lama ei olisi samanaikaisesti pysäyttänyt Suomen työmarkkinoita. Kun työtä ei löytynyt, hän opiskeli lisää ja kävi vielä ATK-kurssin varmemmaksi vakuudeksi. Voi siis päätellä, että Anneli antoi ”toisille vaihtoehdoille” mahdollisuuden toteutua. Hän teki kaiken voitavansa, mutta siitä huolimatta joutui umpikujatilanteeseen. Giddens tarkoittaa Second chances – käsitteellään tilannetta, jonka seurauksena ihminen muuttaa elämänsä suuntaa. Tapahtuma saattaa olla työttömäksi jääminen, vammautuminen, avioero tai muu umpikujalta tuntuva tilanne. Ihminen saattaakin uuden tilanteen myötä löytää uutta entistä tyydyttävämpää sisältöä elämäänsä. (mm. kirjassa Roos & Hoikkala 1998, 23.)

Ehkä työttömyys toi hyvääkin tullessaan: Toki mun työttömyydessäni on hyvääkin. Olen aika sairas enkä jaksaisi olla työssä. Nyt työttömänä on aikaa levätä, elää omien voimieni mukaan, ei ole aikatauluja eikä tartte vetää mitään roolia. Minulla on nyt myös aikaa ja voimia vanhalle äidilleni. Hän on aika heikko ja elää yksin, tarttee mua arjen hommien ohella henkisesti paljon. Kun voimia on hyvin vähän, niin työttömänä ne eivät mene pelkkään työhön. On aikaa ja voimia olla ihminen ihmiselle.

6.1.2 Ikä, identiteetti ja itsetunto

Anneliin irtisanominen jätti syvät jäljet. Elämäkerrassaan hän käy läpi eräänlaista identiteetikriisiä ja pohtii syitä itsetunto-ongelmiinsa. Hän reagoi siihen tekemällä itse kaiken mahdollisen mitä suinkin saattoi tehdä työllistyäkseen jatkossa: Hän kouluttautui uuteen ammattiin, mutta laman vuoksi hän sai ainoastaan työllistymistöitä, jotka söivät hänen voimavarojaan ja itsetuntoaan epätyytyvässä tilanteessa. *Ei ihme, että olen*

lopussa ja sairas. Lapsettomuus, työttömyys, alkoholismies, rahattomuus ja kipu, ihmisarvon menettäminen... vähempikin imee voimat.

Työttömyyden vaikutukset terveyteen selittyvät myös sillä, kuinka tärkeä asia työ on ihmiselle, miten hän siihen sitoutuu tai miten tärkeä osa identiteettiä se on. Työhön sitoutuminen voi olla tavoiterationaalista ja laskelmoivaa, jolloin työhön kannattaa panostaa, sillä siihen liittyy etuja. Työhön samastuminen sisältää enemmän emotionaalisia elementtejä, jolloin minuuden ideaali on sidoksissa työpaikkaan. Työhön orientoitumiselementtien painoarvo ja merkitys vaihtelevat ihmisillä, mutta ne eivät riipu työasemasta. Samastumiseen perustuvan työorientaation omaava ottaa irtisanomisen minäkuvaansa kohdistuvana loukkauksena, kuten Annelin tapauksessa. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 25.)

Mua rassaa henkisesti se, että jos olen työssä, en enää jaksa antaa parasta panostani. Tavallaan olen rasite. Anneli häpesi ikäänsä ja ajatteli, että työvoimatoimistossa ja työpaikassa pidetään liian vanhana. Hän pelkäsi, että olisi liian huono työhön. Annelia ahdisti myöskin ajatus siitä, että *joku joutuu ottamaan vasten tahtoaan vanhan eukon, kun saa työllistetyin halvemmalla kuin ns. vapailta markkinoilta.* Mutta kieltäytyäkään hän ei uskaltanut, ettei tulisi karenssia ja työvoimatoimistossa pidettäisiin työstä kieltäytyjänä.

Myös ikään liittyi nöyryytyksen tunteita. Anneli oli aikoinaan 25 vuotta vastuunalaisessa toimistotyössä. *Käsien kautta meni rahaa yli 10 miljoonaa markkaa joka kuukausi.* Anneli oli pätevä työntekijä ja hänellä oli kaikki langat käsissään.

Ikä alkoi vaivata Annelia tukityössä (nyk. palkkatuki): *Olin aina joka paikassa paljon toisia työntekijöitä vanhempi ja silti uusi duunari. Paljon nuoremmat olivat vakituisia työntekijöitä ja asiantuntijoita. Minun piti yrittää olla nuorekas ja pysyä juonessa mukana. Ja olla hyvin kiitollinen työstä ja kiitollinen siitä, että sain työtä näinkin vanhana.*

Anneli piti tukityöhön menemistä nöyryyttävänä ja rankkana kokemuksena. Muut katsoivat hänen mielestään ällistyneenä sitä, että noinko vanha vielä tulossa työhön. Kysymys ei Annelin mielestä ole vain iästä: jos hän olisi samassa työpaikassa vakituisena iällä ei olisi merkitystä, sillä silloin vanhenisi työvuosien myötä luonnollisesti, joukkoon kuuluvana.

Lopulta sitten päädyin työkokeiluun, 57-vuotiaana. Työpaikka oli oikein mukava, varsinkin asiakkaat. Ei henkilökunnastakaan ole pahaa sanottavaa noin yleensä ottaen. Tunsin kyllä luissani ikäni ja "asemani" eli työtön ja silti näin vanhana vielä vaan työkokeiluun. Heti aluksi saamani ensimmäinen ohje kuulosti kyllä vähän pahalta ja ehkä nöyryyttävältäkin kuulla eli minulla ei ollut mitään asiaa henkilökunnan kahvipöytään. Tämä oli suurin piirtein ainoa info talosta. He sulkeutuivat omaan pöytänsä muista erilleen sulkeamalla

oven. Kanssani kyllä keskusteltiin kasvokkainkin, mutta usein kuulin ja huomasin että minusta ja tilanteestani oli keskusteltu selkäni takana.

Työkokeilustakin Annelilla nousee päällimmäiseksi nöyryytyksen kokemukset, hän ei kirjoita sanaakaan siitä, miten työkokeilu meni, sillä tarkoitus oli arvioida käytännössä, kykeneekö Anneli oman alansa työhön. Työkokeilun tulos lähetettiin eläkehakemuksen liitteeksi eteenpäin. Kokeilu jouduttiin keskeyttämään Annelin huonon kunnon ja terveydentilan vuoksi. Työ ei vaatinut paljonkaan fyysisiä voimavaroja, mutta pienikin fyysinen rasitus oli Annelille liikaa. Tämä käytännössä kokeiltu työ ja siitä annettu lausunto ei kuitenkaan painanut eläkeselvityksissä mitään. Fibromyalgia ei täytä vakuutusosoikeudellisia vaatimuksia työkyvyn alentumisesta, eikä työkokeilusta ollut näin ollen mitään hyötyä Annelille.

Tuntuu pahalta huomata, että enää ei ole mitään eikä ansaitse just mitään. Eli olen tipahtanut todella alas entiseen verraten! Työttömyys syö itsetunnon ja on se nöyryyttävääkin. Varsinaisesti minua ei ole kovin paljon nöyryytetty, yleensä olen saanut hyvää kohtelua. En voi syyttää muita ihmisiä, nöyryytys on suurelta osin oma tuntekseni. Järjellä voi selittää asioita, mutta tunteita silti tuntee.

En uskalla edes kuvitella, että minun pitäisi mennä johonkin ja kertoa, että minut on työllistetty teille, näin hiton vanha ja työtön luuseri. Työkokeilupaikassani oltiin sitä mieltä, että ilman muuta jo ikäni vuoksi kuulun eläkkeelle. Eipä tunnu mukavalta elämä just nyt: työhön en kelpaa ja eläkkeelle en pääse.

Anneli koki häpeää ja nöyryytystä. Hän joutui eriarvoiseen asemaan, vaikka hänellä oli arvostettu työhistoria. Hän koki alennustilaa, jota Sennet pohtii kirjassaan Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa: *Kun ihminen putoaa työpaikan alemmille portaille tehdään epäsuotuisia vertailuja.* (Sennet 2004, 122.)

6.1.3 Mieluummin sairas kuin työtön

Sairauden myötä ihminen on muuttuneessa tilanteessa ja joutuu sopeutumaan siihen. Asiat on asetettava uuteen arvojärjestykseen ja hyväksyttävä sairaus ja kivut osaksi omaa tarinaa. Hännisen mukaan ihmisen on ”muotoiltava sisäinen tarina uudelleen” (Hänninen, 2000, 132.)

Olen hyvin sairas, ollut vuosikaudet. Sairauteni on krooninen fibromyalgia eli reumasairaus. Minulla on yliliikkuvat nivelet ja se pahentaa fibron oireita. Olen myös

masentunut, uupunut, burnoutissa rankasti, ollut jo kauan. Omalääkäri sanoi, etten ole työkykyinen, mutta ei kuitenkaan anna sairaslomaa tai kirjallista diagnoosia masennuksestani. Antaa kuitenkin siihen lääkkeitä ja myöntää masennuksen.

Anja Ahola (1996) viittaa kansainvälisiin ja kotimaisiin tutkimuksiin kuvatessaan työttömien oireilua. Työttömyys sinänsä aiheuttaa psyykkistä ja psykosomaattista oirehtimista. Työttömyyden on todettu heikentävän enemmän miesten psyykkistä hyvinvointia kuin naisten ja toisaalta tuottavan naisille enemmän paineita ja oireilua kuin miehille. Eri tulkinnoissa oireita pidetään sairauden esiasteena ja viesteinä piilotajunnasta sekä psyykkisen ja sosiaalisen stressin osoittimina. Stressi taas on ristiriitatilanne yksilön tarpeiden, tavoitteiden tai kykyjen ja ympäristön asettamien vaatimusten välillä (mt. 150 - 152.)

Anneli on hyväksynyt sairautensa, mutta mitä sairaus hänen elämässään merkitsee? Onko se taakka vai haaste, vapauttaja vai matkakumppani? Hän kertoo olevansa mieluummin fibromyalgiaa sairastavien ryhmässä kuin työttömien ryhmässä. Sairaus antaa työttömyydelle kunniallisen selityksen. Vaikka Anneli tietää työttömyyden olevan rakenteellinen ongelma, joka ei ole omaa syytä, hän kokee työttömyyden nöyryyttävänä. Suomalaiseen työläisperheeseen syntyneenä hän on perinyt samanlaisen protestanttisen työn tekemisen mallin kuin suomalainen mies Kunnian kentillä. (Kortteinen 1992)

Mielestäni vertaistukiryhmät ovat hieno juttu, noin yleensä. Itse koen esimerkiksi fibrojen ryhmän hyväksi. Heidän kanssaan on helppo olla, ei tarvitse selitellä mitään. Mutta työttömien ryhmään ja toimintoihin en ole tahtonut mennä mukaan, osallistua mitenkään. Olen työssä ollessani käynyt pari kertaa työttömien ruokalassa, mutta en tahdo sinne itse työttömänä mennä. Monet siellä tapaamani ihmiset ovat katkeria ihmisiä. Minä en tahdo tulla katkeraksi enkä kyyniseksi. Tuntuu siltä, että ne vaan lisäävät omaa kurjuuden ja köyhyyden tunnetta. Eli kun en tapaa työttömiä, niin en koko ajan muista olevani itse työtön.

Reumapotilaita koskevassa tutkimuksessa huomattiin, että potilaat pyrkivät liittämään sairautensa aiemman maailmansa yhteyteen. Ei niinkään lääketieteellisesti vaan muuten. Esimerkiksi joku näki reumansa olevan seurausta yhteiskunnallisesta riistosta ja epähumaaneista työoloista. Toisen mielestä rooli äitinä ja vaimona oli pakottanut hänet tukahduttamaan omat tarpeensa. Kolmannen mielestä sairaus oli Jumalan tahto. (Hänninen, 2000, 132.)

Uupumukseni ei ole hetken tulos tai yhden asian syytä. Vuosikaudet olen tehnyt työtä, opiskellut, taistellut alkoholistimiehen kanssa, tehnyt vapaaehtoistyötä, tukenut, kuunnellut, auttanut ihmisiä. Minut on kasvatettu ankaran, uskovan isäni tahdon mukaan. Eli ensiksikin täytyy ansaita rakkaus. Olen kiltti tyttö, joka ei sano koskaan ei.

Anneli on perheen vastuunkantaja ja työ on muodostunut hänelle tärkeäksi. Annelin tilanne on omien minäihanteiden vastainen ja aiheuttaa omanarvontunteen heikentymistä. Hän elää omien sisäisten vaatimusten ja työttömyyden aiheuttamien reunaehto- jen puristuksessa.

Anneli osaa reflektoida tilannettaan. Hän etsii selityksiä ja myöntää olleensa kiltti tyttö, joka ei osannut sanoa ei. Hän on ihminen, joka on aina tehnyt mitä on tahtonut. Hän tietää että ihmisen voimavarat ovat rajalliset. Liian suuri elämän taakka ja toistakymmentä vuotta jatkuvaa kuormitusta ja epävarmuutta ovat aiheuttaneet jos ei fibromyalgiaa niin ainakin uupumuksen.

Ja jatkuva epävarmuus, elämän, työn saannin, päivärahan riittämisen suhteen. Yli 10 vuotta!!! En enää itse ihmettele, että olen täysin lopussa! Nyt saan taas pelätä riittääkö päiväraha. Entä kun se loppuu, saanko työtä yms. ???

Kriittisen reflektion avulla yksilö tulee tietoiseksi ajattelunsa ja toimintansa lähtökohdista ja on sen jälkeen kykenevä arvioimaan, muuttamaan ja kyseenalaistamaan toimintaansa. (Silvennoinen 2007, 195.)

Aholan (1996)mukaan naiset oireilevat psyykkisesti enemmän työttöminä kuin epävarmassa työsuhteessa. Elämäntilanteesta riippuen oireilu on rasittuneisuutta tai masennusta. Miehet oireilevat enemmän työttömyyden uhan alla ja epävarmoissa työsuhteissa. Sellaiset henkilöt, joilla on pitkäaikaista sairautta, oireilevat selvästi enemmän kuin terveet. (mt. 154 -155.)

Annelin kertomuksessa on tapahtumia selostava ja merkitystä arvioiva funktio. Arviointi kantaa tarinan tapahtumakuvausta läpi kertomuksen eri osien ja antaa niille paikan koherentissa elämän tulkinnassa. Arviointifunktio vaikuttaa Vilkon (1997) mukaan koko elämäntarinaa. (mt. 93 -94.)

Vaan enpä valita, elämä on ollut ainakin monipuolista ja vaihtelevaa, rikasta ja täyttää elämää! Elämisen arvoista! Jos elämä olis pelkkää auvoa, ei osaisi arvostaa elämää ja iloita siitä. Itse uskon, että olen tarvinnut omat vaikeuteni. Muuten olisin varmaan paljon tyhmempi ja kovempi ihminen. Jos voi kasvaa edes vähän ihmisenä, siitä kannattaa maksaa tää hinta.

Yhteenvetona Anneli vertaa elämäänsä riepumattoon, joka on perinteinen metafora oman elämän kokonaisuutta tarkasteltaessa: ”Jos nuo tummat raidat otettaisiin pois, ei niin kirkkaita nuo vaaleatkaan ois”...

6.1.4 Kunniallisesti eläkkeellä

Ja enää ei tarte muistaa täyttää ”työtön-työtön-lomaketta” oikeaan aikaan. Hitto, kirjoittaa nyt aina neljän viikon ajalta 28 kertaa työtön! Miksi ei täytettäisi ilmoitusta vain muutoksen sattuessa tilanteeseen. Siinä totisesti tunsii olevansa työtön, jos sen joskus muuten olisi hetkeksi unohtanutkin

Nyt musta tuntuu, että elän elämäni parhaita vuosia, vihdoin! Elämäni on nyt entiseen verrattuna tosi hyvässä kunnossa. Tuntuu, että kaikki on paremmin. Ja kukaan ei enää vaadi multa mitään. Itsetuntoni on myös kohonnut, on hienoa voida sanoa, että olen eläkkeellä. Ei ollut helppoa sanoa, että olen työtön. Se oli aika nöyryyttävää, usein sai vaikka vihjauksena kuulla, että työtä kyllä löytyy jos vain itse tahtoo, jos kelpaa johonkin. Sai tuntea olevansa joko lintsari tai kelvoton. Eläkeläinen on kelvollinen nimike, työtön on nöyryyttävä. Moni suhtautui tosi kurjasti, tietysti oli toisenlaisiakin ihmisiä. Ja itse oli varmasti valmiiksi kaikki karvat pystyssä.

Mutta kaiken tämän jälkeen jäin ajattelemaan kuinka moni muu tapaiseni ihminen jää ilman eläkettä. Kituuttaa pienellä peruspäivärahalla, ei saa itselleen lain mukaan kuuluvaa eläkettä. Olen tästä aika tuohtunut järjestelmää, systeemiä kohtaan.

Lyhyesti voin sanoa, että nautin eläkkeellä olosta tosi paljon! Saatuaani myönteisen eläkepäättöksen eka ajatukseni oli valtava helpotus. Helpottunut ja onnellinen olen edelleen koko ajan. Vaikka eläkkeeni on pieni, olen silti tyytyväinen. Nyt saan olla kotona tai kylässä, nukkua silloin kun nukuttaa. Nukkua aamulla niin pitkään kuin tahdon, nukkua päiväunetkin Elmerin kanssa (siis katti, ei ukko). Enää ei tarte laittaa kelloa soimaan aamuksi viideltä.

Tarinan tulkinta

Annelilla on kykyä reflektoida elämäänsä. Hänellä oli takanaan vakaa työura toimistoalalla, jossa hän oli osoittautunut päteväksi ja pystyväksi työntekijäksi. Niinpä työttömäksi jääminen oli hänelle nöyryytyksen paikka ja suuri häpeä. Hän ei uskaltanut pysähtyä miettimään tilannettaan, vaan aloitti heti uuden ammatin hankkimisen työllistyäkseen paremmin jatkossa. Protestanttisen työeetoksen näkökulmasta Annelin tarina muistuttaa alkuvaiheessa sankaritarinaa. Anneli piti työttömäksi jäämistä uhkana ja ryhtyi heti ”taistelemaan” tilanteen muuttamiseksi niin kuin kunnan työttömän kuuluu lain mukaan tehdä. Kuitenkin hän työllistyi vain pätkätöihin, jotka nakersivat itsetuntoa ja pitivät yllä varuillaanoloelämäkulkua (Silvennoinen 2007, 130). Toisen projektin alkaessa Anneli oli jo sairas. Terveysten menetys, pätkätyö, itsetunnon romahtaminen ja koetut vastoinkäymiset uuvuttivat häntä entisestään. Sekä Annelin fyysiset että psyykkiset

voimavarat ehtyivät ja itsetunto painui pohjalukemiin. Näin sankaritarina muuttui tragediaksi ja kuormitus lisääntyi pitkän työttömyysjakson aikana entisestään.

Eläkkeelle pääseminen muutti tragedian jälleen tarmokkaan alkuvaiheen sankaritarinaksi, oikeus toteutui, kunnia palautui ja Anneli voi täysillä iloita elämästään. Hän kirjoittaa elävänsä vihdoinkin elämänsä parhaita vuosia. Hän on vapautunut nöyryyttävästä työttömyydestä, joka teki elämästä varuillaanoloa, vei Annelin itsetunnon ja toimintakyvyn. Työttömyys oli Annelille pahempaa kuin fibromyalgia -sairaus, joka antoi kunniallisemman sairaan identiteetin. Kivut tulevat jatkossakin olemaan elämässä mukana, mutta nekin on helpompi kestää eläkkeellä ollessa. *Ja kukaan ei enää vaadi multa mitään.*

6.2 Pirjon tarina: ”Jos et mittään tee, mutta et istu kuitenkaan”

Pirjo eli tavallisen lapsuuden maalaisympäristössä. Hän kertoo, että elämä sujui ilman erityisempiä mullistuksia tai käännekohtia. Sisaruksia oli monta ja heidän ja naapurin lasten kanssa leikittiin pihaleikkejä. *En minä mikkään mallioppilas ollu, mutta en minä ehtojakkaa koskaan suana. Voimistelusta ja laulusta tykkäsin eniten, kansakoulun oon käynä ja emäntäkoulun.* Laskento oli kansakoulussa vaikeinta, numerot 5-6. Pirjo ei koskaan ollut lukijatyyppi. Hän oli tyytyväinen kun sai koulun jälkeen työpaikan, johon päästäkseen ei tarvinnut opiskella kauan. Ammattikoulutusta Pirjolla ei ole.

Pirjo oli nuoruudessa kihloissa vuoden verran, mutta kihlattu osoittautui epäluotettavaksi henkilöksi, eikä arvostanut työntekoa. Kihlaus purkaantui ja Pirjo löysi sopivan miehen vasta keski-ikäisenä. Mies on eläkkeellä. Pirjo on tyytyväinen parisuhteeseen, yhteisiä lapsia ei ole.

Pirjo on työskennellyt ruumiillisissa koti- ja maataloustöissä. Työssä ollessaan hän piti eniten puutarha- ja ulkotöistä ja eläinten kanssa työskentelystä. Jo 80-luvun puolella ja alkoi kärsiä selkävivuista ja vasemmalle lonkkaan säteilevästä kivusta. Tuolloin on kirjattu ensimmäinen sairaalakäynti. 90-luvun puolivälissä Pirjo joutui sairauslomalle. *Miun piti lopettaa ku lääkärissä minä kävin ja rupes hirveesti koskemaan ja lääkäri huomasi että selässä on se vika, ja täällä oli joku sellainen irtopalanen ja se leikattiin pois, ja sitte siellä oli tulehduspesäkkeitä. Ja se leikkaus ei kyllä onnistunut ku se jätti hermot pintaa ja se on kosketusarka tästä.*

Sairausloman jälkeen Pirjo oli kuntoutustuella eli määräaikaisella työkyvyttömyyseläkkeellä kaksi vuotta. Pirjon työsuhde lakkasi kuntoutustuen aikana, sillä työnantajalla ”ei ollut tarjota hakijalle työkykyä vastaavaa työtä”. Sen jälkeen hän on ollut työtön. Toimeentulona hänellä on työmarkkinatuki, puolisoilla eläke. Taloudellinen tilanne on hallinnassa, velkaa ei ole ja pariskunta pärjää hyvin tuloillaan. *Nyt saan 380 € puhtaana käteen, mies saa aika hyvää eläkettä, ei ole oikeen tiukkaa ollu koskaan. Palkallanikin tulon aikoinaan ihan hyvin toimeen.*

Eläkehakemuksesta on tullut hylkäävä päätös kaksi kertaa. Pirjo on molemmilla kerroilla valittanut viimeiseen valitusasteeseen eli Vakuutusosoikeuteen saakka. Työkykyä on selvitetty laajasti ja kokonaisvaltaisesti muun muassa kuntoutuslaitoksen neljällä IP-TAVI-jaksolla, joiden tavoitteena on ollut edistää kuntoutujien työ- ja toimintakykyä, elämänhallintaa, ammatillisia valmiuksia sekä työelämään paluuta. Seitsemän hengen työryhmään kuului lääkärin lisäksi kuntoutussosiaalityöntekijä, kuntoutuspsykologi ja työfysioterapeutti, joka ohjasi myös työkokeilua. Siinä oli myös kaksi työkokeilunohjaajaa ja kuntoutussuunnittelija.

Pirjolle kokeiltiin uutena mahdollisena ammattina kauppa-apulaisen työtä. Työkokeilu jäi viiden päivän mittaiseksi, koska selkä ei kestänyt työskentelyasentoja. Hyllyihin järjestettävät laatikot osoittautuivat liian raskaiksi. Kun Pirjo siirtyi tekemään kevyempää hyllyjen järjestelyä, kuten jauhopussien ja makeisten asettelua, selkä ei kestänyt työasentoja ja lonkka kipeytyi. Selkä- ja lonkkakivut alkoivat jo ensimmäisenä päivänä ja kahden työpäivän jälkeen Pirjo joutui sairauslomalle. Pirjo yritti jatkaa työkokeilua viikon kuluttua, mutta joutui jäämään sairauslomalle kolmen työpäivän jälkeen. Työssä toistuivat samat liikkeet, eri tasoille nostot ja kurkottelu sekä painavat taakat. Pirjo olisi halunnut vielä työelämään ja piti kauppa-apulaisen työstä, mutta kunto ei riittänyt.

Minä en oo ollu mikkään hirveen hyvä koulussa ni minua ei oikee kiinnostanu se koulunkäynti. Ensin olis pitänyt käydä peruskoulu, kun kansakoulu ei riitä. Se tyssäs jo siihen ku ois pitänyt käydä peruskoulu. Vaikka oli kokemusta vammaistyöstä, en minä pystyis niihi entisiin töihin.

Alanvaihdosta keskusteltiin ammatinvalinnanohjaajan kanssa, mutta suunnitelma kaatui alhaiseen koulutustasoon. Kansakoulu ei olisi riittänyt, vaan Pirjon olisi pitänyt suorittaa ensin peruskoulu ja vasta sen jälkeen olisi ollut mahdollista hankkia ammatillinen koulutus. Koska Pirjon kognitiivinen taso on tehtyjen testienkin mukaan vaatimaton, ei uuteen kevyeen (toimistotyöhön tai vastaavaan) ammattiin kouluttautuminen tullut

kysymykseen. Muut kyseeseen tulevat vaihtoehdot olisivat vaatineet pidempiä lisäopintoja, jotka Pirjon sairaudet ja iän huomioon ottaen olisivat olleet mahdottomia.

Yhteenveto lääketieteellisestä selvityksestä:

Diagnoosit:

M51.1 Lanne- ja rintarangan vahvat rappeumamuutokset ja selkä-iskiasoireet

M16-17 Molempien polvien ja lonkkien nivelrikko

M70.6 Krooninen vasemman trokanterin limapussin tulehdus

Ajoittainen huimaus ja päänsärky

Allergiat

”Kahden viime vuoden aikana oireet ovat lisääntyneet selvästi vaikeuttaen kunnan hoitoakin. Rangassa todetaan vahvat kulumamuutokset, välit madaltuneet ja vahvat kalkkisangat osin nikamia yhdistäen. Myös lonkkien ja polvien nivelrikko on edennyt röntgenkuvien perusteella ja vasemman lonkan liikerajoitus lisääntynyt. Selvitysten ja työkokeilun perusteella todetaan, että rangan ja nivelten selkeiden nivelrikkomuutosten aiheuttamien liikerajoitusten, voimattomuuden ja kipujen vuoksi kuntoutuja on pysyvästi kaikkeen työhön työkyvytön. Hoidolla ja kuntoutuksella ei voida työkykyä parantaa”.

Yhteenveto psykologisesta selvityksestä:

”Kuntoutujalla on lieviä – keskivaikeita depression oireita ja univaikeuksia, jotka lievittyivät kurssin aikana. Kuormittavina asioina olleet jatkuvat säröt ja läheisten kuolemantapaukset. Persoonallisuudeltaan kuntoutuja on tasapainoinen ja rauhallinen ja osallistui myönteisellä tavalla ryhmän toimintaan. Fyysisen terveydentilansa kuntoutuja koki heikentyneen kurssin aikana, mutta hän arvioi saaneensa kurssilla lisää itsetuntoa etenkin vertaisryhmän ansioista. Kuntoutuja arvioi mielialansa ja tyytyväisyyden elämäntilanteeseensa parantuneen kurssin aikana”.

Kuntoutuselosteen yhteenveto ja työryhmän suositus:

”Selvitysten ja työkokeilun perusteella todetaan, että rangan ja nivelten selkeiden nivelrikkomuutosten aiheuttamien liikerajoitusten, voimattomuuden ja kipujen vuoksi kuntoutuja on **pysyvästi kaikkeen työhön työkyvytön. Hoidolla tai kuntoutuksella ei voida työkykyä parantaa.** Työryhmä suosittaa kuntoutujalle työkyvyttömyyseläkettä. Kuntoutuja on suosituksesta samaa mieltä, eläkepäätöksestä on valitus vireillä”.

Pirjo kokee, että elämä on mennyt niin kuin on mennyt eikä menneen pohtiminen hyödytä mitään. Terveysneuvonnolta hän silti olisi toivonut, että lonkkavaiva ja tenniskyynärpää olisi saatu kuntoon:

Kyllä minä oisin sillälailla toivonu, että leikkaus olis tullu, että olis joku vaiva vähemmän. Siinä suhteessa olis pitäny vissii ite olla vähä aktiivisempi. Lonkathan ne on ja kyynärpää on monta kertaa... tenniskyynärpää. Sitäkää ei oo leikattu. Lonkissa on kulumaa. Ne ei ruppee sitä leikkamaa, niissä ei oo ihan jatkuva särky, se on että jos et mittää tee mutta et istu kuitenkaan.

Työ on ollut tärkeä asia Pirjon elämässä ja aika käy pitkäksi kun ei voi tehdä työtä. Rakkaista harrastuksista, sienestämisestä ja kutomisesta on pitänyt luopua. Myös hirviporukka on pitänyt jättää. Pirjolle elämästä on tullut kivun ja kärsimyksen synonyymi.

Raija: Kun ajattelet elämääsi, sitä on todennäköisesti enemmän takana kun edessä...

Pirjo: (Huudahtaa nopeasti) *Toivottavasti! Kyllähän se... jos ei se tästä kovin paljon pahemmaksi mene, mutta kipuja on nii paljo että sillälailla ei elämä oo...ei jaksu. (huokaa raskaasti)* Hän ei jaksu ajatella elämää kovin pitkälle eteenpäin, vaan toivoo, että kivut loppuisivat. Vatsa ei enää kestä särkylääkkeitä eikä toivoa kivuttomasta elämästä ole.

Se istuminen on kaiken pahinta. Minä oon aina semmosessa puolittaisessa asennossa. Paljohan minä iltasella, minä kävelen edestakasin, kun minulla on nämä levottomat jalat ni, ne ei taho antaa olla paikallaa.

Eläkehakemus hylätty:

...”Lääketieteellisissä tutkimuksissa löydökset ovat olleet lieväasteisia ja sairauden aiheuttamat toiminnanrajoitteet vähäisiä. Myöskään muiden sairauksien ei ole voitu arvioida alentaneen työkykyänne eläkesäännön tarkoittamalla tavalla työkyvyttömyyseläkkeeseen oikeuttavasti. Saadun selvityksen perusteella Teidän on arvioitu tällä terveydentilallanne kykenevän entiseen tai sitä vastaavaan työhön”.

Vakuutusoikeuden ratkaisu: ”Vakuutusoikeus toteaa lisäksi, että X:lle maaliskuussa 2002 tehdyssä lannerangan röntgentutkimuksessa sekä lokakuussa 2003 tehdyssä lonkkien ja vasemman polven röntgentutkimuksessa todettuja löydöksiä voidaan pitää lähinnä iänmukaisina. Asiassa esitetyssä uudessa lääketieteellisessä selvityksessä ei ole muutoinkaan kuvattu X:n vaivojen osalta olennaista muutosta aikaisempaan nähden. Työvoimatoimiston antamasta lausunnosta ei puolestaan ilmene sellaisia uusia seikkoja, joita olisi pidettävä merkittävänä asian ratkaisun kannalta”.

Koodiin 0900 Pirjo on tyytyväinen: *Ihmettelin kyllä että miten minä näinkin pitkään oon saanut olla, mutta minusta se on hyvä. Eipähän se eläke muuta minun elämätä mikskään. Taloudellisesti olis ehkä vähän paremmin.*

Raija: Mitä tekisit toisin, jos saisit aloittaa alusta?

Pirjo: *Kouluttautuisin helpommalle alalle. Sen minä varmaan tekisin.*

Raija: No ajatellaan, että jos olisit toimistoihminen, pystyisitkö sitä tekemään?

Pirjo: En minä kyllä nykyään pystys, mutta jos ois kaksikymppisenä lähteny ni varmaan sitte. Ei nyt tällä kunnolla ku ei pysty istumaan. Minä oon monta kertaa ajatellu että ois kiva nähdä ne ihmiset että ketkä sen päätti.(hylkäävän päätöksen eläkkeestä) Ku ne ei oo ees nähny ihmistä ja ne tietää nii hyvin että mihin se pystyy.

Pirjo ei pysty istumaan eikä kävelemään pitkään. On aivan selvää, ettei Pirjo pystyisi työhön eikä häntä kukaan työhön ottaisi. Kotityötkin tuottavat suuria vaikeuksia, esimerkiksi imuroimisesta ei tule mitään. Pirjo harmittelee sitä, että ei nuorena opiskellut kevyemmälle alalle.

Pirjolle on tapahtunut viime vuosien aikana paljon suuria menetyksiä, isä, äiti ja sisko kuolivat kolmen vuoden sisällä: *Olihan minulla jonkinlainen masennus siinä, se ei ollu sinä vuonna, vaan se tuli sitte seuraavana. Omasta mielestäni olen siitä selvinnyt. Vaikka en minä ite sitä sillälaila ymmärtänyt, mutta ei siihen kukaan muukaan puuttunu. Kyllä ne nyt sitte jäljestäpäin on puhunu, että kyllä hyö huomaa, mutta ei siihe sillälaila kukkaan muukaan puuttunu. En minä sitä itse oikein ymmärtäny, se talvi meni kyllä että mikkään ei kiinnostanu. Sitte kesällä se läks menemään.*

Pirjo on yleensä ottaen elämään myönteisesti suhtautuva ihminen ja yrittää nähdä asiat parhain päin. Alavireisyys on kirjattu jo vuonna 2001, läheisten kuolemat ovat laskeneet mielialaa entisestään. Masennusta aiheuttaa jatkuva kipu ja oma kokemus siitä, että ei kykene edes koti- tai puutarhatöihin.

Aika käyp pitemmäks ku miel tekis jottai tehdä. Oonha minä kästötitä tehneä, miul on semmonen kanavatyo mitä mie teen.

Tarinan tulkinta

Pirjo oli haastateltavista ainoa, jota haastattelutilanteessa piti houkutella puhumaan. Hän on rauhallinen ja suhtautui haastatteluun myönteisesti, mutta asiat tulivat ulos harvakseltaan eikä hän oma-aloitteisesti ottanut mitään asiaa esille. Kuntoutuslaitoksen kertomusten ja raporttien sekä työvoimatoimiston suunnitelman perusteella Pirjon tarinan palaset saa koottua yhdeksi kertomukseksi.

Pirjo on kansakoulun käynyt, maalaisympäristössä kasvanut ja elänyt ruumiillisen työn tekijä. Jo kansakoulussa hän huomasi olevansa käytännön ihminen eikä jatko-opiskelu kiinnostanut. Hän on tehnyt pitkän työrupeaman raskaassa työssä ja menettänyt terveystensä. Hänellä ei ole tarvittavaa motivaatiota mutta ei myöskään kognitiivisia

edellytyksiä kouluttautua kevyempään ammattiin. Pirjon tragediatarinaa leimaa kipu ja kohtuuttomat eläkehylyt, jotka tuntuvat lyönneiltä vasten kasvoja kerran toisensa jälkeen. Häntä ei uskota, hänen sairauttaan vähätellään. Jatkuva kipu kuluttaa henkisiä ja fyysisiä voimavaroja ja hän on menettänyt elämänhalunsa.

Pirjon palveluhistoria (Taulukko 1.)

Kun tarkastellaan Pirjon kuntoutushistoriaa ja terveydenhuollon, Kelan ja työvoimatoimiston palveluita, Pirjo on saanut niistä kaikista paljon palveluita. Eri tahot ovat myös tehneet yhteistyötä keskenään. Pirjo on ollut viidessä eri kuntoutuslaitoksessa yhteensä 9 kertaa. Terveyskeskus ja Kela ovat toimineet moitteettomasti. Työvoimatoimisto on todennut ja ymmärtänyt asiakkaan terveydellisen tilanteen ja todennut työkyvyttömyyden eikä ole epärealistisesti lähtenyt painostamaan häntä uudelleen koulutukseen tai uuteen työhön. Kaikki tahot ovat olleet yksimielisiä siitä, että Pirjolle kuuluisi työkyvyttömyyseläke. Leikkauksen jälkeen Pirjo sai määräaikaisen työkyvyttömyyseläkkeen kahdeksi vuodeksi, mutta sen jälkeen eläke on joka kerta hylätty.

Raija: Tuntuuko sinusta katkeralta?

Pirjo: *Kyllä jollonki. Järjestelmälle, kyllä minä palvelua oon saana että ei siinä, mutta järjestelmä.*

Pirjon palveluhistoria

Taulukko 1.

(työvoimatoimisto= työv. tsto, ammatinvalinnan ohjaus = avo, eläkelaitos= el.laitos)

Vuosi	Taho	Palvelut
1980-luku		selkävaivat alkavat
1986	Kela	seläkuntoutus kuntoutuslaitoksessa
1996	kesk.sair.	selkä leikattiin, ei tullut kuntoon, B-lausunto työkyvttöm.
1997 - 1998	Kela	kuntoutustuki 2 vuodeksi
1999	terv.kesk.	kuntoutustarveselvitys kuntoutuslaitoksessa 3 pv, sieltä lähete ammatinvalinnanohjaukseen tv. tsoon
1999	avo	kaksi käyntiä tavoitteena työkokeilu tai työvoimakoulutus sopivaa alaa ei löytynyt. Huono terveydentila ja kipuoireilu

		sekä motivaation ja koulutuksen puute esteenä uudelleen-
1999		irtisanottu työpaikastaan
1999	työv. tsto	työnhakukurssi, jonka jälkeen vajaakuntoisena asiakkaana ammatillisen kuntoutuksen neuvojalle työv. tstoon
1999	Kela	kuntoutustarveselvitys 3 pv, ei suos. kuntoutusta
2000	terv. kesk.	lähete ortopedin konsultaatioon
2001	terv. kesk.	ks. kuntoutusyksikkö, josta B-lausunto työkyvyttömyydestä
2001		eläkehakemus
2002	el. laitos	hylkäävä päätös
2002		valitus
2003	työv. tsto	lähete IP-TAVI- kuntoutusjaksolle
2002	Kela	myönteinen päätös kuntoutuksesta (4 jaksoa)
2003 -04		kuntoutuslaitoksessa tehty 4 jakson aikana sosiaalinen, lääketieteellinen, fysioterapeuttinen ja psykologinen selvitys sekä työkokeilu, joka päättyi sairauslomaan.
2003	el. laitos	hylkäävä päätös eläkkeestä
2003	työv. tsto	oma vastine vakuutusoikeuteen. Työv.tsto auttaa valituksen teossa. Kahden kuntoutusneuvojan allekirjoittama lausunto Kuntoutuskertomukset ja kuntoutusselosteet hakijan realistisista työllistymismahdollisuuksista liitetty mukaan. Lisäksi lähetetty röntgenlausuntoja 7 vuoden ajalta.
2003	el. laitos	hylkäävä päätös Vakuutusoikeudesta

6.3 Sylvin tarina: ”Ei minulla ole elämäntarinaa”.

Sylvi syntyi suureen uusperheeseen ja lähti 12-vuotiaana kotoa ”piikomaan”. Hän on käynyt kansa- ja kansalaiskoulun ja lyhyen kudontakurssin. Hän rakastaa puutarhanhoitoa ja käsillä tekemistä: kudontaa, piirtämistä ja pieniä askartelutöitä. Sylvin tarina syntyy haastelijan ja haastateltavan välisen dialogin kautta.

Raija: Aloitetaanko ihan elämäntarinan alusta?

Sylvi: *Ei minulla ole elämäntarinaa.* (nauraa)

Raija: (naurahtaa) Kaikilla on.

Sylvi: *Ei oo.*

Sylvi ilmoitti alussa selvin sanoin, ettei hän halua kertoa lapsuudestaan eikä kertoa muista elämäänsä liittyvistä ihmisistä. Ennen lastensa syntymää Sylvi työskenteli seurakunnan kerhossa ja myöhemmin vähän aikaa X-tehtaassa. Lasten syntymän jälkeen hän jäi kotiin heitä hoitamaan, sillä miehellä oli vuorotyö.

Sylvi: Isännällä oli kato vuorotyö ni sen takiahan minä olin kotona. Kotiin jäin lapsia hoitamaan ku laskettiin että isännällä on vuorotyö ja jos lapset ois joutunu sitte vielä hoitoo, näitä kunnallisia tai näitä ei silloin ollu, ni se ois ollu yks lysti että minä en ois hankkinu mitää ja sitse kuletus vielä

Raija: niinniin.

Sylvi: Nii että se järkevä sillee tehdä, että minä olin kotona ja hoisin.

Raija: Mitä sä ite tykkäsit siitä ratkasusta, mitä sä tykkäsit olla kotona?

Sylvi: Kyllä minä silloin tykkäsin ja oonha minä hoitanu vieraita lapsia

Raija: Olit sitte tyytyväinen siihen tilanteeseen?

Sylvi: No, paljo kivempihan se oli sitten ku pojat oli jo isompia ja kävivät koulua että minä olin kotona.

Kotiin jääminen siinä tilanteessa oli arjen toimivuuden kannalta järkevä ratkaisu. Sylvi oli mielellään kotona. Lisäksi hän otti myös muiden lapsia hoitoon. Mies perusti oman pienen yrityksen, jossa Sylvi virallisesti oli muutaman kuukauden avustavissa töissä. Kun hän ilmoittautui työnhakijaksi työvoimatoimistoon hänet tulkittiin aluksi yrittäjäksi eikä hän saanut työttömyysturvaa. *Minä koin, silloin minä kyllä suutuin silloin ihan alussa, just kun tää yritys kun minut laitettiin yrittäjäksi enkä päässy (työttömyysturvalle) silloin mä koin kyllä että oli väärin sitte kun minä halusin työnhakijaks, mutta ku miulle sanottiinkin sitte että sinä oot yrittäjä.*

Laman aikana yritys meni huonosti ja perheellä oli suuria taloudellisia vaikeuksia. Perheen kaksi poikaa ovat nopeasti kouluttaneet itsensä ammattiin ja hankkineet opiskelurahat työn teolla. He ovat myös auttaneet vanhempiaan selviytymään taloudellisista vaikeuksista ja auttavat heitä koko ajan edelleen.

Sylvi sairastaa reumalääkäriin lausunnon mukaan tulehduksellista reumasairautta nimeltään polymyalgia rheumatica. Sylvi ei itse tiedä sairautensa nimeä eikä kertomansa mukaan muutenkaan paljon mitään sairaudestaan, sen oireista ja ennusteesta Hän kertoi minulle sairastavansa fibromyalgiaa, pehmytkudosreumaa. Kipuoireilussa on myös fibromyalgiaan sopivia oireita.

Haastattelutilanteessa Sylvin puhe meni loppupuolella sekavaksi eikä puheesta saanut hetkeen mitään selvää myöskään nauhoitusta kuuntelemalla. Sylvi on haastattelutilanteen alussa hyvin hengästynyt. Haastattelutilanteeseen hän tulee sydänfilmistä. Hän käy säännöllisesti terveyskeskuksessa sydänkontrollissa, mutta selkeää syytä oireisiin ei vielä ole löytynyt. Sylvi on hoikka ja sopusuhtainen, ylipainoa ei ole. Portaiden nousu on Sylville ylivoimaista.

Sylvi pohtii työttömyyttään ja kotiin jäämisen oikeutusta ja toisaalta haluaa myös ulkopuoliselta vahvistusta siihen, että hän on tehnyt oikean ja järkevän teon hoitaessaan lapset itse kotona. Hän on itse vakuuttunut siitä, että kotihoidossa lapsista on kasvanut kunnollisia, hyviä poikia.

...oisko minun pitänyt vaan kylmästi sitte että minä en ois lapsia hoitanu mutta ku se ois ollut nii hankala ku ol vaan yks auto kume asutaan tuolla ja retuuttaa nyt pieniä lapsia...

Raija: Kyllä se varmaan on ollut siihen aikaan ihan järkevä ratkaisu.

Sylvi: *Ihan kyllä nii minustakkii, jos minä en ois ollut kotona ni ei tiää mitä niistä lapsista ois tullu ei ois varmaan tullun nii hyvät. Oon ollut hirvee ilonen poikien...lasten syntymästä ja sitte ku ne on pärjänny koulussa ja..., ne on antanut sellasta..*

Raija: Entäs jos sä ajattelet ihan omaa itsekästä elämää?

Sylvi: *En mä ajattele omaa itsekästä elämää.*

Raija: Ajatteletko vain muita?

Sylvi: *Nii kyllä mie ajattelen että ku niillä menee hyvin, ni kyllä mullaki sitte*

Raija: Sä oot tyytyväinen heidän elämänsä kautta?

Sylvi: *Nii,, sitä mä toivon aina että heillä ois hyvin.*

Raija: Ootko sä uhrautunut?

Sylvi: *Emmä tiää oonko mä mitenkään uhrautunut, tietysti jos enemmän ois ollu rahaa... Kyllä mä tykkään mä hirveesti tykkään taideharrastuksesta, sillee että kaikki niinku teatterit, konsertit, ja varsinki taidenäyttelyt ja kaikki tälle ja jos saa ite tehtyä jonkin kivan...(työn)*

Sylvi pitää käsillä tekemisestä ja kävisi mielellään taidenäyttelyissä, teatterissa ja konserteissa, mutta ei tule kuitenkaan käyneeksi. Osasyynä on rahattomuus ja toiseksi huono kunto; ei uskaltaisi yksin lähteä.

Raija: Mitä sä ajattelet tuosta työttömyydestä ja ku tää on menny näin, koetko sä yhtään katkeruutta ja sitä että oot tavallaan väliinputoaja?

Sylvi: *Kyllä mä sillon , ihan suutuin ku olin hirveen kipee ja sitte tulee tuommoset päätökset ja tietää että joku toinen on saanut vaikka juopottelee, ni eläkkeen... ku en*

päässy silloin kävelemään ja kaikki sano miulle että miten sie et pääse eläkkeelle mutta mitä mie voin tehdä ku en minä voi ruveta riitelemään ja tappelemaan. Ja sitte tuntu kauheen vaikeelta ku silloin Kelalla kun täälläki sanottii että mee sinne ja sille ihmiselle ni se auttaa...mie en jaksanu ajatellakaan silloin ku mie olin nii hirvee kipee, ihan niinku ei ois pystynyt ajattelemaankaan, emmie tiä sitte tekiks se ku söi kortisoonii...,

Sylvi muistelee olleensa niin huonossa kunnossa ettei pystynyt edes ajattelemaan silloin, kun piti hakea eläkettä tai valittaa hylkäävästä päätöksestä. Sylvi on tyypillinen esimerkki ihmisistä, jotka Metterin sanoin *eivät kykene hyödyntämään universaaleja etuuksia niiden alkuperäisen tarkoituksen hengessä*. Osaltaan voi olla kysymys järjestelmän monimutkaisuudesta tai sairauden luonteesta, voimavarojen puutteesta tai senhetkiseen elämäntilanteeseen liittyvistä vaikeuksista. ((Hietaniemi 2004, 24.; Metteri 2004, 112.)

Sylvi: *Siitä se alko ku mie en saanut polvia yhtään koukkuu, siitä se alko ku mie luulin että mie halvaannun.Tää puoli tässä päässä tuli nii kipeeks tää puoli, että mie en voinu painaa yhtään sitä. Miun piti olla hattu päässä, tästä niskasta tää...*

Raija: Mikä se sitte oli?

Sylvi: *En minä tiä, sitte tuota, sen jälkeen mulle tuli, mie en saanu jalkoja koukkuu, minun piti käsillä vetää näin, ja sitte kun minä sängystä nousin niin niitä piti nostaa...se oli sellanen ohje, että mulla oli ne sauvat, kuntosauvat*

Raija: Kyynärsauvat vai kävelysauvat?

Sylvi: *Eikun, kunto-! Siis kävely-. Kauppaankin kun minä menin nii... minun piti portaatkin mennä aina samalla jalalla ja tukea ottaa ja mulle pantiin saunaankin kaikki ne tukikaiteet.*

Raija: Löytykö se syy, täytyyhän siinä joku syy olla?

Sylvi: *No se on sitä pehmytkudosreumaa, ottihan se kuvat, kattohan se lääkäri X sitte sillä, sillä ultraäänellä, mutta en mie päässy kyykkyy, mutta en mie nyttekää sillee, emmie... Nyttekin kun sydänfilmi otettiin ni oli vaikee nousta siitä sängystä, se on niin hirvee matala, mulla on kotona paljo korkeempi. Mutta reumallahan se sano se lääkäri ettei saa nousta mihinkää.*

Kato sitten ku mie täytin tämän eläkepaperin, se oli täällä se X-neuvoja ja yhdessä täytettiin, sit siitä tuli kielteinen päätös etten pääse. Se on niin käsittämätöntä ku ne kyselee niissä papereissa ku lääkärin todistuksessa selitetään mikä on ja mitkä vaivat on ja sitte multa kysytää että mitä se vaikuttaa niihin tekemisii.

Raija: No mitä työtä sä pystysit tekemään noilla käsillä?

S.: *No kato kyllä mie oon tehnyt kotona kaikkia hommia, ku kesällä mie oon ollu paremmassa kunnossa kun mie talvella mie en uskalla liikkua, nyt ei oo lonkat ollut sillee kipeet. Pojat osti kuntopyörän ja talvella mie oon sitä polkenu ku kesällähän mie pääsen liikkumaan, mutta vastukset mie paan pois ettei tule sitä painoo hirveesti.*

Raija: Pystytsä kävelemään?

Sylvi: Pystyn.

Raija: Miten pitkiä matkoja?

Sylvi: (nauraa) *En minä uskalla sillee että mie en uskalla yksin lähtee. Kaupassa mie vaan käyn mutta en sillee... isäntä vie ja mie sit kiertelen, mutta en missään muualla. Kesällä mie pääsen pihalle ja kyllä minä teen kaikkee jonkun aikaa mutta sitten minun on pakko päästä semmoseen tuoli istumaan missä on selkänoja. Kun minun ruppee tähän koskemaan (osoittaa yläselkää) ja se on niin älytön kipu.*

Raija: Miten kauan pystyt aina kerrallaan tekemään jotain?

Sylvi: *En pysty sanomaan aikaa kun joskus pystyn kauemmin ja joskus ei pysty juur ollenkaa.*

Sylvin puheessa korostuu se, että kyllä hän pystyy ja tekee, joskus enemmän ja joskus vähemmän, mutta hän ei selvästi halua antaa sitä käsitystä että olisi laiskana kotona. Kuten Silvennoinen (2007) toteaa: ”Ikääntyvän pitkäaikaistyöttömän naisen elämän arvokkuus perustuu arjen mielekkäiksi koettuihin askareisiin” (mt. 71).

Sylvi: *Sillee pystyn kotitöitä tekemään, pihallaki ja kyllä minä oon tehnyt, mutta minun pitää aina seuraavana päivänä (nauraa) mie piän huilipäivän tai sitten pitää käyä aina välillä leppäämässä...Mutta viime kesänäkin minä olin sen verran hyvässä kunnossa, että ku isäntä sanoi että hän menee mustikkaan...ni mie sanoin että miä lähen mukaan, minun oli pakko päästä sen takia että, jos ei pysty ni ei pysty ja sitten mie otin sauvat mukaan ja semmoinen kone oli, ni se oli kato kato semmonen, piti kattoo semmonen pensas, että ei tarvi kyykkyy asti ja sit ...mulla oli toisessa käessä sauva. Sit vaihettiin taas, mätästä ja sillee...*

Sylvi: *Joskus kesälläki, jos vaikka istun ruokapöydässä ni pitää ihan käsiä pitää tässä (tässä puhuu vuolaasti, mutta puhe on sekavaa, eikä asiasisällöstä saa selvää nauhaltakaan)*

ni, kato kun se vaihtaa paikkaa, tää perussairaus ku on semmonen että se vaihtaa paikkaa että ku minä tänäpäivänä oon ihan terve ni se voi olla huomenna ihan hirveä kipu jossain. Mulla on ollu (hitaasti painottaen joka sanaa) polvet, olkapäät, lonkat, rinta, selkä, ranteet, se ihan sillee että minä en pysty sanomaan mikä aina tulee kipeeks, nyt on ollu niinku tämä kaikki. Kyllähän multa otettiin astmakokeet sairaalassa, multa otettiin, keuhkot kuvattiin...

Raija: Etkö ajattele enää sillä tavalla, että sulle kuulus eläke?

Sylvi: *Totta kai mä olisin ilonen, mutta en mää osaa ruveta riitelemmää siitä ku se on niin vaikeeta. Heidän pitäis se käsittää ku mie oon paperit toimittanut ja pannu siihe, kirjoittanut siihen mitä mie en voi, että miun pitää levätä ja kirjoittanut kaiken ni en mie rupee valehtelemaan ett mie makaan sängyssä ett mie en tee mitään.*

Silloin just ennen ku mä olin hirveen kova laittamaan ennen kuin mä sairastuin ni kaikki sano että kyllä sulla on sitte nätti piha ja isäntä kaivo semmosen ojan ja kiviä ja mie sitte vanhoista lauoista hakkasin sellasen kulkuväylän ja laitoin ja semmosesta mää rakastin mutta sitte ku tuln kipeeks ei pystynyt, mutta viime kesänä...oon mää haravoinukkii, mutta

tuota mun oli pakko, mun on pakko, sitte kun väsähan ni väsähan ja sitte meen leppäämään

Vaikka pahin vaihe Sylvin sairaudessa on jo ohi, on selvää ettei hän kykene minkäänlaiseen palkkatyöhön. Lääkäriin lausuntoja verratessa selviää, että jotkut lääkärit ovat pitäneet B-lausuntoa eläkehakemusta varten luonnollisena jatkona ja mainitsevat sen lausunnossaan. Toisaalta taas eräs erikoislääkäri mainitsee, että eläkkeeseen ei ole indikaatiota. Kuntoutuslaitoksessa tehtyjen kokonaisvaltaisten tutkimusten jälkeen on todettu työkyvyttömyys: *Kykenemätön kaikkeen vähänkään fyysisesti kuormittavaan työhön.* Tähän on helppo haastattelun perusteella yhtyä.

Tarinan tulkinta

Kuinka tulkita Sylvin elämäntarinaa, kun siitä puuttuu monia osa-alueita? Lapsuuden uusperheessä on todennäköisesti ollut vaikeita asioita, ”sukusalaisuuksia”. Tarina on traaginen niukan talouden ja huonon terveydentilan vuoksi, mutta Sylvi osaa hengessään myös irrotella ja ottaa ilon irti elämästä. Hyvinä hetkinä tarina lähenee ironiaa. Sylvi nauttii kotitöistä ja pienistä saavutettavissa olevista asioista: luonnosta, marjastuksesta, sienestyksestä, kalastuksesta, mökkeilystä ja käsillään tekemisestä. Kotona työskentely on ollut hänelle mieluista. Mistään ei voi päätellä, että hän olisi erityisesti halunnut työllistyä kodin ulkopuolelle. Työvoimatoimistoon hän on tullut hakijaksi työttömyysturvaa saadakseen. Sylvillä on kotiäidin identiteetti, mutta ei hän kotitöihin kykene kuin ”hyvinä päivinä”. Pojat ovat hänelle kaikki kaikessa. Puoliso on tärkeä kumppani, joka kuljettaa Sylviä kauppaan ja kirpputoreille ja on konkreettisenä tukena ja apuna arjessa ja marjametsässä.

Sylvi on tullut työnhakijaksi varsin myöhäisessä vaiheessa, 54-vuotiaana. Tuota aikaa edeltävistä palveluista ei ole paljonkaan tietoa. Työvoimatoimiston kautta hän on ennen sairastumistaan ollut keräämässä tyrnimarjoja muutaman kuukauden. Työvoimatoimisto on lisäksi lähettänyt hänet kuntoutustarveselvitykseen, jonka perusteella hän on päässyt tarkempiin tutkimuksiin. Sen jälkeen hän on ollut terveydenhuollon seurannassa ja palvelujen piirissä. Sylvi on saanut palveluita, mutta ei työkyvyttömyyseläkettä. Kun hylkäävä päätös tuli, Sylvi olisi tarvinnut apua valituksen teossa, omat kyvyt ja voimat eivät siihen riittäneet.

6.6 Laurin tarina: ”Kun ei tarvis mennä kerjuulle sosiaalitoimistoon”

Lauri on tehnyt monipuolisesti raskasta ruumiillista työtä koko ikänsä. Hänellä on aukoton työhistoria 60-luvulta vuoteen 1997 saakka, josta alkaen hän on ollut työkyvytön ja sairauslomalla kesäkuuhun vuoteen 1999 saakka. Eläkehakemukseen on tullut hylkäävä päätös. Lauri on poikamies ja asuu kerrostaloyksiossä vuokralla.

Laurin biologinen äiti antoi kolme vanhinta lastaan pois, sillä jostain syystä hän ei pystynyt pitämään heitä luonaan. Lauri arvelee, että äiti ei pystynyt heitä pitämään isän alkoholismin vuoksi.

Äiti pan meitä kolme maailmalle, kaksi poikaa ja yhden tytön. Se ei jaksanu hoitaa, kun se ol se isä semmonen juoppo. Se ei ottanut kehenkään näihin, jotka se oli maailmalle laittanu, ni se ei ottanu yhteyttä.

Lauri vietti lapsuutensa ensimmäiset kolme vuotta lastenkodissa, jonka jälkeen hän pääsi sijaiskotiin. Sijaiskodissa oli 10 vuotta ennen Lauria adoptoitu poika. Sijaiskodissa oli ankara kuri ja Lauri sai selkäänsä kolmekin kertaa päivässä. Lauri oli kertomansa mukaan villi poika. *Ottovanhemmat ei vissiin saanu omia lapsia, toinen poika oli adoptoitu, se sai sukunimet ja kaikki, perinnöt ja kaikki, minä olin sijaislapsi vaan.*

Lauri halusi puhua biologisista vanhemmistaan ja äidin hautajaisista, joihin oli saanut kutsun, vaikka ei äitiään elävänä koskaan saanutkaan tavata. Laurin puhe on haikeaa, mutta ei katkeraa. Puheesta kuultaa ymmärrystä vanhempia kohtaan.

Mun isä oli kuulemma siellä (äidin) hautajaisissa. Oli ollu muovikassi kädessä, mutta ne ei neuvonu meille sitä. Ois nyt neuvonu, vaikka se ryyppäski. Ois nyt neuvonu, oli nyt minkälainen ihminen tahhaan. Ois se mukava ollu kättä puristaa, ainaki. En tuntenu äitiä, ne ties nuo kasvattivanhemmat, mutta ne ilmeisesti vähän salas. Emmää enää siitä, mutta onhan se, jos oisin tienny nuorempana, mutta se on eletty ja oltu, ei kannata enää.

Koulu meni kohtalaisesti (keskiarvo 7) vaikei Lauri ollut oikein lukumiehiä. *Jos ois malttanu oikein perehtyä siihe kouluun, ni ei se ois niin huonostikkaa menny. (naurahtaa).* Lauri kävi kansakoulun jälkeen kansalaiskoulun, mutta ammattikouluun ei lähtenyt. Lauria pyydettiin koulun jälkeen metsätöihin ja siitä alkoi työura, joka kesti raskaissa fyysisissä töissä noin 30 vuotta.

Terveys alkoi mennä jo 80-luvulla ja 90-luvun puolessa välissä alkoi käsivamma pahentua. Hermoratojen pinnetila ranteissa vaati leikkauksen ja toiseen ranteeseen vielä

uusintaleikkauksenkin. Lauri joutui -97 määrääkäselle työkyvyttömyyseläkkeelle, jonka jälkeen hän ei ole ollut työkykyinen. Lopullista eläkepäätöstä ei kuitenkaan tullut, vaan Lauri joutui elämäkulkunsa laskukierteeseen, jonka jokaisessa alamäkeä menevässä käänöksessä taloudellinen tilanne huononi ja samalla Laurin elämäntilanne paheni.

Tällä hetkellä Lauri sinnittelee työmarkkinatuella, josta asumiskustannukset vievät noin puolet ja loppu jää elämiseen. Laurin toimeentulo on niukkaa, *loppukuusta jääkaapissa on vain valo*. Lauri saa sukulaisilta vanhoja vaatteita ja kaverit tarjoavat joskus kyydin kaupunkiin. Huvitusta elämässä on vähän: televisiota Lauri katselee riskillä ilman tv-lupaa ja ulkona saa kävellä ilmaiseksi. Terveystila on riittämättömän ravinnon vuoksi entisestään huonontunut: Laurilla todettiin kaksi vuotta sitten diabetes, jonka perusteella sosiaalitoimi kustansi tekohampaat. Lisäksi sieltä maksavat sähkölaskun. Muuta ei sosiaalitoimesta saa ”hyvällä eikä pahalla”.

Työttömyysturva jaettiin vuoden 1994 alusta peruspäivärahaan ja tarveharkintaiseen työmarkkinatukeen. Vuonna 1997 ansiosidonnaisen työttömyysturvan työttömyysehtoa tiukennettiin. Virjo & Aho (2002) toteavatkin tutkimuksessaan Ikääntyvien työllisyys 1990-luvulla, että ikääntyvien köyhyys on lisääntynyt selvästi ja on edelleen kasvamassa. Tämä johtuu siitä, että työmarkkinatuen varassa elävien ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien määrä on lisääntynyt. (mt. 81-83.)

Raija: Mikä ois toisin, jos oisit nyt eläkkeellä?

Lauri: Talous ois ollut ja ois paremmin, nyt saan kaikkine tukineen pikkusen päälle 500 euron, vuokra on yli 250. Maksaa ne toimeentulotukena sähkölaskun, mutta siinä se sitten onkin.

Raija: Mitä ruokaa sillä rahalla laitat?

Lauri: No kyll se joskus on että jääkaapissa ei oo ku valo, mitä sä laitat? Ei siellä loppukuussa ole mitään, kahvia juon ja sokeripalan otan ni siinä se aamiainen on. Ruoasta on pula, ei se yksinkertaisesti riitä, nytkin kun se ruoan hinta taas nousi, tämän 10 vuoden aikana oisko se tuki 30 noussu, ni ei se samassa tahissa nouse ku hinnat. Vuokrakin on kasvanut kaksinkertaisesti sinä aikana, se oli alle 700 mk silloin kun minä läksin ja nyt se on 263 euroo.

Laurin pitäisi syödä terveellisesti ja säännöllisesti, sillä hänellä todettiin kaksi vuotta sitten sokeritauti. Insuliini maksaa kolme euroa. Lauri ei ole vielä tullut pyytäneeksi lääkäriltä todistusta Kelaa varten ilmaislääkkeiden saamiseksi, mutta on vielä pystynyt hankkimaan insuliininsa.

Ei tule lehtiä, en maksa televisiolupaa, kun en pysty, Joskus jää 200 tai 250, siinä välissä, se jääp elämiseen. Ulkona on yksin käveltävä tai neljän seinän sisällä oltava, kaverin kyydissä kaupunkiin jos pääsee, mutta ei mulla oo bensarahaa antaa.

Raija: Mites pää kestää?

Lauri: Siihen on nyt totutellu ja tottunut, jos siihen yhtäkkiä joutuis ni pää ei kestäis mutta siihen on nyt vuosien aikana tottunu. Kyllä minä oon siellä sosiaalitoimistossa puhunu hyvällä ja pahalla mutta en minä saa toimeentulotukee. Sukulaisilta saan vaatteet. Ne on hyviä ku rikkaat ei pidä. Kenkiä oon anonut mutta en tiä saanko niihinkää, nyt ei onneksi oo ollut kovia pakkasia.

Eläke oli 2003 työeläke 792, se ois 800 euroa puhtaana käteen. Se ois ihan eri asia, ei tarvis missään olla kerjäämässä. Hampaat rupes heilumaan ni sen makso kaupunki, se oli vielä X.n aikana, (vanha tuttu sosiaalityöntekijä) silloin minä olin sitä mieltä että kaikki pois, ne on ruvennu heilumaan. Jos eläkkeen sais, ei tarvis aina mennä kerjuulle tuonne sosiaalitoimistoon.

Suomessa käydään Julkusen (2006) mukaan väittelyä siitä onko meillä todellisia köyhiä vai pitäisikö puhua neutraalimmin pienituloisista. Laurin köyhyys on yksiselitteistä: Lauri näkee joka kuukausi nälkää. Sähkölaskun maksaa sosiaalitoimisto, joten Lauri näkee jääkaapissa valon loppukuustakin. Laurin työmarkkinatuki on 24,51€/päivässä, noin 500 € kuukaudessa. Köyhyysraja on yksinäiselle n. 750 €kuukaudessa. (Julkunen, 2006, 227).

Köyhyyttä voidaan määritellä monin eri tavoin. Eurooppalaisessa tutkimuksessa verrataan yleisimmin pienituloisen väestöosan tuloja muun väestön tuloihin. Englantilainen Peter Townsend määrittelee suhteellisen köyhyyden tilanteeksi, jossa ihmisillä ei ole resursseja elää ympäröivässä yhteiskunnassa tavalla, joka on vallitseva juuri siinä kulttuurissa ja maassa. (Penttilä ym. 2003, 17.)

Raija: Onko sosiaalitoimistossa käynti nöyryyttävää?

Lauri: No en minä tiedä onko se nöyryyttävätä, mutta se ilmapiiri on sellasta että...nekin on olevinaan niin kiireisiä että en ole saanut ku yhden kerran ajan sosiaalityöntekijältä, kanslistitkin on olevinaan niin kiireisiä.

Yksi nainen on asiallinen, se ottaa asiat ihan eri lailla ku ne kaks muuta, ne juoksuttas niitä kaiken maailman papereita, mutta minä sanoin, että ne tiot on ihan samanlaiset ku kuukaus sitte että näättehän te siitä tietokoneelta.

Ja olihan se sitten se kun tuo jalka pätkähti poikki...ei sekkään toimi enää niinku ennen, ennen pystyin toistakymmentä kilometriä kävelemään, nyt ennää viiden kilometrin verran, kun se ruppee koskemaan, rasituksessa tulee rintakipuja

Sosiaalipolitiikassa on aina käyty keskustelua siitä, kenelle tulee antaa yhteiskunnan tukea ja kenelle ei. Kun taloustieteissä painotettiin yksilön omia valintoja, sosiaalipolitiikka korosti yhteiskunnan rakenteita. Köyhyys liitettiin rakenteellisiin ongelmiin, joiden uhriksi

toimeentulotukea hakeva ihminen joutuu. Uusliberalismissa korostetaan köyhän ja työttömän ihmisen laiskuutta ja kunnottomuutta, jolle ei tulekaan suoda mitään etuja. (Kangas ja Sikiö 1996, 129.)

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksessa (2003) selvitettiin suomalaisessa köyhyydessä tapahtuneita muutoksia laman jälkeisinä vuosina eli 1990-luvun loppupuolella. Tulokset osoittivat, että vaikka sosiaalipolitiikan tulonsiirtojärjestelmät toimivat suhteellisen hyvin valtaväestön keskuudessa niin ”marginaaleissa natisee”. Kukaan ei uskalla ottaa esille suurimmissa vaikeuksissa olevien ryhmien asiaa, sillä köyhillä ei ole poliittista vetoa. Köyhyysriski on huomattavasti kasvanut pitkäaikaistyöttömien ja muiden perusturva saavien ryhmässä. Nykyköyhyydessä on kyse laman pitkäaikaisista uhreista, joiden hyvinvointi on jäänyt pysyvästi huonolle tasolle. Huono-osaisuus pitää sisällään työttömyyden, köyhyyden ja sairaudet. (Penttilä ym. 2003, 93 -94.)

Yhteiskuntatieteissä korostetaan yksilön vapaaehtoisten valintojen merkitystä. Toimeentulotukiasiakkuus on seurausta laiskuudesta ja yrittämättömyydestä eikä huono-osaisuutta tuottavista yhteiskunnallisista rakenteista. Murray (1994) on jopa esittänyt, että huono-osaiset ovat keskimääräistä tyhmempiä. (Kangas & Sikiö 1996, 108-109.)

Kun ansiosidonnaisilta putosin ni tonnilla putos päivärahat, joka vaiheessa putos tulot, määräaikaiseläkkeellä ollessa ja nyt sitte on työmarkkinatuki.

Säällisen toimeentulon varmistamiseksi työelämässä olisi pitänyt olla pidempään. Irtisanoutuminen työstä oli kunnian miehelle pakkorako. Hän ei nähnyt mitään järkeä roikkua työsuhteessa, kun työnantajalla ei ollut tarjota sellaista työtä, jota Lauri olisi pystynyt tekemään.

Raija: Mitä se kevyempi työ ois voinu olla?

Lauri: Ei mittää, ei semmoista työtä ole.

No se ol siinä ku olin ollu reilu 10 vuotta (paikassa x) töissä. 79, läks noissa käsissä olemaan särkyä. Enhän mä siitä välittäny ku aina viikonloppuna men ohite, mutta sitte alko olla jo niin pahana että ei ollenkaa pystynyt, rankasta työstähän se tuli, eihän se mettätyökään mitään niin kevyttä ole, ne ol ne moottorisahatkin niin painavia, melekein 10 kiloa, ranteissa oli hermorata-ahtauma, toinen leikattiin yhden kerran ja toinen kaks kertaa. Oishan ne leikannu toisenkii mutta siit ei vastaavata hyötyä ollu. Hyvältä ne tuntu kun meni puolen vuoden sairasloman jälkeen mutta se alkoi kuukauden puolentoista päästä uudestaan kun meni takaisin työhön. Leikkaus oli 97 helmikuussa, siinä vaiheessa tulin asiakkaaks kun se väliaikaiseläke loppu.

Ote eläkehakemukseen liitetystä lääkärinlausunnosta B: ”Tutkittavalla monietiologinen, konkreettisesti toiminta- ja työkykyyn vaikuttava käsikiputila. Lääketieteellisesti selkeästi kykenemätön kaikkeen käsien käyttöä vaativaan työhön, kantamista, nostamista, puristamista, kiertoliikkeitä edellyttävään työhön. Kuntoutuksen menetelmin työkykyä ei voida palauttaa”.

Ote eläkehakemuksen hylkäävästä päätöksestä: Eläkehakemus hylätty: ...”ei voida pitää työeläkelakien edellyttämällä tavalla työkyvyttömänä.kykenee vähemmän käsiä rasittavaan terveydentilalleen sopivaan työhön”.

Työvoimatoimiston viimeinen Ura-merkintä Laurin asiakastiedostossa: Vuonna 2007 Vakuutusosoikeudesta (viimeinen valitusaste) hylkäävä päätös eläkehakemukseen. Keskusteltu 0900-palvelutarveluokituksesta eli ei soveltuvaa palvelua tarjolla tällä hetkellä. Asiakas hyväksyy palvelutarveryhmän vaihdon, koska ei ole työkykyinen. Asia menee vielä työvoimatoimiston yhteistyöryhmän käsiteltäväksi, jossa se hyväksytään.

Monta hylkyä on tullu, kaikki on tullu hylkynä. Tultiin siihen tulokseen ettei enää laiteta sinne enää lappua kun ne ei osaa siellä vakuutusyhtiöllä oikeen sanoa mitä sinne oikeen tarvitaan, kun se on aina sama lopputulos siinä...puuttuu sen verran prosenttiloita että vois myöntää. Viimeks minä soitin ja kysyin että mitä tutkimuksia minä tarvin lisää mutta ei ne osanneet siihen sanoa mitään.

Eiköhän ne kohta laita pois tuosta työttömyyskortistosta. Ihan hyvälle minusta tuntuu, että on sovittu että saa olla rauhassa. Sitä tulloo vähän toistaitoiseksi jos yöuni häiriintyy ku ei saa nukuttua kivuilta.

Palveluista ja palvelujärjestelmästä:

Minusta tuntuu että se on siellä vakuutusyhtiön päässä. Ne on olevinaan niin viisaita, eivätkä oo nähneetkään, eivätkä oo tutkineet. Minusta täällä päässä (työvoimatoimistossa) on hoiettu se asia, kaikin puolin, niin kun se on ollut mahdollista. Oon mä katkera vakuutusyhtiölle (nauraa:)Kun nään X-yhtiön mainoksenkin, ni ajattelen, että pyyhkäsivät tuon... Ois pitänyt 10 vuotta olla pitempään työelämässä mutta sille en voinut mitään, pakon sanelemia juttuja. Ei ollu vaihtoehtoja, kyllä minä sitä monelta kantilta mietin mielessään, mutta en voinu näinkään (käsivammaisena) jatkaa.

Tarinan tulkinta

Laurin tarina edustaa yksinelävää, ikääntynyttä miestä, jonka työttömyys ja huono taloudellinen tilanne on heittänyt sosiaalisen elämän ulkopuolelle. Laurille ei ole paljon elämässä annettu. Äiti hylkäsi ja kasvattivanhemmat pitivät toista sijaislasta parempana. Hänet adoptoitiin, Lauria ei. Lauri on ikään kuin kaikkien hylkäämä. Nyt myös yhteiskunta on hänet hylännyt. Kun kaikki hyvinvoinnin pilarit eli markkinat, valtio ja perhe pettävät

samanaikaisesti puhutaan kolmoisepäonnistumisesta. (Julkunen Esping-Andersenin mukaan 2006, 225).

Yhteiskunnalle Lauri antoi sen mitä hänellä oli antaa: työkykynsä. Raskas työ tuhosi hänen terveytensä. Käsien vammauduttua hän ei voi enää tehdä fyysistä työtä. Henkiseen työhön hänellä ei riitä koulutus eikä kompetenssi. Vaikka hänet koulutettaisiin uuteen työhön, hän ei enää työllistyisi palkkatyöhön. Diabetesta sairastavana hänen huono ravintotilanteensa aina työmarkkinatukikauden loppupuolella voi muodostua hengenvaaralliseksi.

Kaikessa traagisuudessaan Laurin tarina on eräänlainen sankaritarina. Hän on selittänyt kielteisen ja katkeruuden itsessään ja säilyttänyt ihmisyyden. Hän ajattelee ymmärtävästi biologisista vanhemmistaan, vaikka kumpikaan ei koskaan ottanut edes yhteyttä. Lauri on armollinen heitä kohtaan; hän olisi halunnut ”paiskata kättä” juopon isänsä kanssa äidin hautajaisissa, mutta hän ei tiennyt kuka isä on.

Laurin palveluhistoriasta (taulukko 2.) voi nähdä, että Lauri on saanut palveluita, tosin ne ovat tulleet jälkijättöisesti. Työvoimatoimistoon Lauri on tullut vasta siinä vaiheessa, kun käsillä tehtävien töiden työkyky oli jo mennyt. Työvoimatoimiston ja Kelan yhteistyö on toiminut hyvin, palveluja on annettu ja eläkeselvityksiä tehty. Prosessin aikana Laurin taloudellinen tilanne on kuitenkin romahtanut köyhyysrajan alapuolelle ja vaikuttaa koko elämäntilanteeseen. Laurin terveys on huonontunut entisestään ja tilanne on muuttunut kroonisesti toivottomaksi.

Laurin palveluhistoria

Taulukko 2.

Vuosi	Taho	Palvelut
1995	terv. kesk.	lähete keskussairaalaan, jossa ENMG
1995	kesk.sair.	mol. käsistä leikattu rannekanavan ahtauma, vas. kaksi kertaa
1995	kela	sairauslomalla jaksoittain
1995		työpaikalla kokeillaan kevyempää työtä, sanoo itsensä irti
1998	terv.kesk.	omalääkäriin B-lausunto ja lähete Keskussairaalan
1998	kesk.sair.	B-lausunto määräaikaisesta työkyvyttömyydestä
1998	Kela	kuntoutustuki
1999	kesk. sair.	B-lausunto, jatkoa kuntoutustuelle
1999	El.laitos	Kuntoutustukihakemus hylätty
1999	Kela	epäonnistunut työkokeilu
2001	työv.tsto	työnhakijaksi työvoimatoimistoon, työvoimaneuvoja ohjaa ammatillisen kuntoutuksen palveluihin. Ei pysty

		mihinkään käsillä tehtäviin töihin.
2001	työv. tsto	kuntoutusneuvojalta IP- lähete Kelaan
2001	Kela	jakso kuntoutuslaitoksessa, josta yhteenvedo ja suositus käsikirurgin konsultaatioon
2001	työv.tsto	neuvottelu Kelan kanssa, työvoimatoimistosta lähete käsikirurgille Kelan kieltäytyttyä.
2001	er.lkri	käsikirurgi suosittelee työkyvyttömyyseläkettä ja TOS kuntoutu lausunto
2001		eläkehakemus, joka hylätty, ei valittanut
2002	Kela	jalka murtuu, pitkä sairausloma
2002	työv.tsto	liitetään ELMA- eläkeselvitykseen,
2002	työv.tsto	ELMA- asiantuntijalääkärin tutkimus ja B-lausunto eläkkeestä
2003	el.vak.	hylkäävä päätös eläkkeestä,
2003	työv.tsto	työvoimatoimisto auttaa valituksen teossa
2003	työv.tsto	ELMA- asiantuntijalääkärin paperikonsultaatio
2004	el.vak.	myönteinen päätös ammatillisesta kuntoutuksesta: (työkokeilu tai lyhytkestoinen ammatillinen koulutus) asiakas ei tunne pystyvänsä työkokeiluun, koulutus ei kiinnosta enää tässä iässä.
2004	työv.tsto	lähetetään eläkevalitukseen liitteeksi asiantuntijalääkärimme työkyvynarvio, röntgen-lausunnot oikeasta nilkasta ja mol. ranteista. Asiantuntijalääkäriltä lähete laajaan kuntoutus- ja persoonallisuuspsykologiseen tutkimukseen, joka käsittää neuropsykologisen ja psykologisen tutkimuksen.
2004	työv.tsto	eläkehakemus hylätty. Työvoimatoimiston ELMA-toimistovirkailija avustanut valituksen teossa sekä eläkevakuutusyhtiölle, eläkelautakunnalle ja Vakuutusosoikeuteen.

6.7 Villen tarina: ”Tätä ei paremmaks vois saaha”

Ville on syntynyt toiseksi vanhimpana neljästä lapsesta. Ville kävi X-kylällä kansakoulun ja kansalaiskoulun. Koulun jälkeen hän oli lähettinä lähikaupungissa. Ammattikoulu ei Villeä kiinnostanut, vaikka isä toi paperit täytettäväksi. *Ei minua kiinnostunut ku työnteko, ite valitsin työn. Tsupparina olin 3 vuotta, sit läksin X-kaupunkiin betonivalimolle, oli rankkaa, lapiolla mätettiin kaikki.*

Raija: Tykkäsitkö sinä siitä työstä?

Ville: *Pakko tykätä ku rahasta tykkäs ni ei ollu muita vaihtoehtoja.*

Ville tapasi tulevan vaimonsa 70-luvun lopulla. Vaimo on ollut koko avioliiton ajan toimistotöissä. Pariskunta sai kolme lasta. Ville teki X-töitä ammattimiehenä. Työ oli

ruumiillista, käsillä tehtävää työtä. Hän oli jo silloin pieniä pätkiä työttömänä. Ville on ollut yhtäjaksoisesti työttömänä sairauslomilla lukuun ottamatta vuodesta -91 alkaen. Työllistymismahdollisuus on aina pysähtynyt siihen, kun Ville on työhaastattelussa ilmoittanut selkäsairaudestaan. Ville kertoo olleensa nuorimman lapsen kanssa koti-isänä koko 90-luvun:

En minä lamaa huomannut, en minä työssä ollut 90-luvulla enää. Minä lasta katoin, olin kotona koko ajan. Selkä meni 80-luvun lopulla ja se leikattiin ja se leikkaus auttoi, mutta sitten työttömän kirjoissa olin kotona. En kärsinyt tilanteesta missään vaiheessa, minä nautin elämästä muutenkin kuin työn teolla. Nehän tarjosi töitä mutta minä en lähtenyt ja sain kaksi karenssia peräkkäin. Kotona tein niitä omia... Vaimolla on ollu töitä koko ajan, talous ei kärsinyt missään vaiheessa. 80-luvulla tein itelleni talon.

Ville on ylpeä hyvästä taloudenpidostaan, se tulee esiin monessa kohdassa. Hyvään talouteen on omalta osaltaan vaikuttanut Villen autoharrastus, johon verottaja puuttui: *Verottaja teki minusta yrittäjän ku minä näitä autoja laittelin ja vaihtelin. Ja minä en ole ollu yrittäjä, verottaja teki mielivaltaisesti mitä halus, se on vieläkin se homma kesken. Siitä on valitettu, jos sais rahaa takaisin... liiketoimintaa mukamas, mutta se ei sitä ollut. Monta autoa kun on ollu nimissä.*

Ville on verottajan kanssa eri mieltä siitä, onko autojen korjaus ja myynti ollut liiketoimintaa vai ei. Ville on valittanut siitä eteenpäin. Se on toinen asia mistä hän on katkera. Toinen asia on työvoimatoimiston kiusaaminen ”mitättömillä” töillä.

Sellasta se oli silloin alussa kun kiusattiin mitättömillä töillä, mistä ei saa palkkaa mitenkään, siitä minä en tykkää ensinkään, en lähe hanttihommia tekemään, minä olin X-ammattimiehenä.

Aktiivisesta työhausta: *En oo hakenutkaan, tulkoot kysymään kotoa, minä en lähe, minä oon yhden kerran kysynyt töitä ja se riittää. Enkä oo kärsinyt.*

Työviranomaisilla on lailla säädetty velvollisuus tarjota työtä tai koulutusta sekä niitä palveluja, joita työnhakusuunnitelmaan on merkitty ja seurata että ne toteutuvat. Yksilöidyn työnhakusuunnitelman, jonka asiakas on allekirjoituksellaan hyväksynyt, on sisällettävä tietyt toimenpiteet. Työn vastaanottamisen ehtojen täytyy olla inhimillisessä suhteessa työttömän valmiuksiin ja elämäntilanteeseen. Työttömyysturvan vastaanottamiseen on sisäänrakennettu työttömän subjektiiviset oikeudet ja velvollisuudet (Mäki-Kulmala 2000, 62-66.) Jokainen voi kuitenkin valita hakeeko työmarkkinatukea vai ei. Ville on kokenut työvoimatoimiston palvelut oman elämäntapansa häiritsijänä. Asia on kuitenkin pitänyt hyväksyä välttämättömänä pahana, sillä työttömyysturva on antanut perustoimeentulon, johon Villellä on mielestään ollut oikeus. Ville on saanut kaksi

karenssia kieltäytyessään tarjotusta työstä, mutta se ei ole muuttanut Villen asennetta. Elämönhallintaa sisältävä yksilöllinen työnhakukurssi kävi kunnian päälle: *Ei tarvi kaikenlaisii kurssiloita käyä, ei ne oo valakosen ihmisen hommia, ne on sellasille, jotka ei tiedä mitä tekee.*

Kurssi oli tarkoitettu sellaisille pitkäaikaistyöttömille, joilla oli aktivointiehto, joka edellytti aktivointisuunnitelman tekemistä sosiaalitoimen ja työvoimatoimiston yhteistyönä. (L189/01:www.finlex.fi) Ville meni kurssille vain pakon edessä ja työmarkkinatukensa säilyttääkseen. Hän koki sen samanlaisena kiusaamisena kuin ”mitättömien” töiden tarjoamisen. Villellä oli takataskussa oma elämisen suunnitelma, eräänlainen piiloagenda, josta hän piti sinnikkäästi kiinni koko työnhakija-ajan. Nyt hän on päässyt päämääräänsä, häntä ei enää häiritä.

Tyytyväinen olen siihen koodiin, pakko olla, ei mitään vaihtoehtoja.

Elämäntilanteestaan hän toteaa yksiselitteisesti:

Mulla on ollu mukavaa aina. Kyllähän sitä valittamista on jos alkaa valittaa, täytyy kattoo vaan siltä kantilta mistä parhaammalta näyttää.

Kurssin aikana Villelle tehtiin työvoimatoimiston maksamana ELMA- selvitysten puitteissa kuntoutustutkimus ja työkyvynarvio, jonka jälkeen kokeiltiin työelämänvalmennusjaksolla autonkuljettajan työtä. Ville lopetti sen kuukauden päästä selkäkipuun vedoten. Myöhemmin työvoimatoimisto jatkoi Villen työkunnon selvittämistä ja lähetti hänet mm. yleislääkärin tutkimuksiin, joiden yhteydessä tehdyissä laboratorionkokeissa Villellä todettiin sattumalta syöpä:

Syöpä tuli kaksi vuotta sitten, leikattiin pois, ja se on siinä. Selkä on ihan loppu, kanava on vielä auki, pitäis halvaantua ni sitte, mutta ei ennen (pääse eläkkeelle) Ei oo särkyä mutta jos seisoo nii se rupee vetämään jalkaa. Lääkkeitä en ota. Polvet, kyynärpäät... mutta ei oo tarpeeks eläkkeelle, kun olis käyny terveyskeskuksessa ni ois saanut sairauslomaa ni pääsis eläkkeelle, kaverit on saanu. Syöpä kun leikattiin ni oli pakko olla sairauslomalla, silloin ne pakotti. 6 vuotta vanhuuseläkkeeseen, eihän minulla ole mitään tuloja, 400 euroa. 20 vuotta sitten hankin yhtä paljon kun nyt hankkivat X-työmaalla.

Raija: Jos alottaisit alusta, mitä tekisit toisin?

Ville: *En tekisi mitään toisin, tätä ei paremmaks voi saaha.*

Raija: Onko mistään jääny katkeruutta?

Ville: *Pikkasen oon näistä veroasioista, mutta ne on ollutta ja mennyttä.*

Ville on lapsistaan ylpeä. Työttömänä koti-isänä hän on viettänyt heidän kanssaan paljon aikaa. Vanhemman pojan kanssa on ollut yhteinen auto- ja penkkiurheiluharrastus. Kaikkien lasten elämä on mallillaan. Vanhimmat lapset ovat jo ammatissa ja työssä kiinni, nuorin opiskelee. Myös parisuhde on hyvä. Ville kertoo odottavansa elämältä *tätä sammoo nautiskelua*.

Syövästä huolimatta Villen peruspositiivisuus elämää kohtaan on säilynyt. *Ei piä ajatella sellasia. Mikäs siinä, se meni ohi, otetaan mitä vastaan tuloo, ei sellasille maha mitään. Ja hyvä mieli ja positiivinen ajatteluhan se on tärkeitä sairaudessakin. Nii on, sillä päästään pitkälle, ei se täällä raha tässä elämässä ratkase. Kyllä minä sitä oisin saanu niin paljon kuin olisin halunnu, mutta se ei ratkase minun elämätä.*

Tässä Ville toteaa, että raha ei elämässä ratkaise toisin kuin alkupuolella haastattelua, jossa hänen mielestään rahan vuoksi oli pakko tehdä työtä, josta ei pitänyt ja että vaihtoehtoja ei ollut. Tulkitsen Villen sanoja niin, että nuorena oli päästävä jotenkin alkuun elämässä ja hankittava turvallinen pohja jalkojen alle. Kun ”perusta oli turvattu” saattoi tehdä muunlaisia ratkaisuja.

Eihä se raha paha tekis, 400 euroa kuukaudessa on työmarkkinatuki, mutta vaimo hankkii sen verran hyvin. Minä oon jo maksanu omakotitalosta viimeisen velan, mulla ei oo velkaa mitään. Minä ostan auton millä ajetaan ja myyn samalla rahalla sen pois, minä en paa autoon pennin killinkiäkään. Auto ei maksa mitään, korjaan kaikki ite. Ville on saanut autoista vähintään omansa pois. Autojen korjaaminen on Villelle rakas harrastus, josta on ollut myös taloudellista hyötyä.

Tarinan tulkinta

Ville vakuuttaa olevansa tyytyväinen elämäänsä, *paremmin ei vois olla*. Hän on itse tehnyt valintansa yhteiskunnan sanelemista normeista ja pakoista välittämättä. Hänen puheessaan on myös ristiriitaisuutta: hän on yhtäältä sitä mieltä, että raha ei ole elämässä tärkeintä, mutta toisaalta hän on kieltäytynyt työstä, josta ei makseta kunnon palkkaa. Hän myöntää suoraan, että autoharrastus on mennyt hänellä työelämässä olon edelle, jopa niin, että verottaja on tulkinnut hänen autoharrastuksensa liiketoiminnaksi. Ville on onnistunut pitämään työttömyysturvansa kahta karenssia lukuun ottamatta, mutta verottajaa hän ei ole onnistunut vakuuttamaan.

Hän pitää itsepintaisesti kiinni ”onnellisuusmuurista”. Sen yli ei yhdellä tapaamiskerralla pääse. Roosin luomalla käsitteellä tarkoitetaan sitä, että ihmiset pitävät yllä kulissia, onnellisuusmuuria, koska eivät halua kertoa todellisesta elämästään. Ihminen saattaa pettää

myös itseään ja luulee olevansa onnellisempi kuin onkaan, koska se suojelee häntä elämän tosiasiallista ankeutta vastaan. (Roos 1987, 213-216; ks. myös Kortteinen 1982, 20.)

Ville on valinnut elämäntavan, joka sopii hänelle ja hän pitää siitä kiinni. Hän ei suostu enempää reflektoimaan elämäntapaansa tai valintojaan. Nuorena työ on ollut ”pakkorako”, jos tykkäsi rahasta. Ja Ville tykkäsi. Hän on ainoa haastateltavista, joka on tehnyt omia valintoja. Tulkitsen hänen sisäisen tarinansa ironiaksi, jossa päähenkilö tulkitsee palkkatyön eetosta eri tavalla kuin valtavirta. Hän asettaa kyseenalaiseksi käsityksen palkkatyön autuaaksitekevyydestä ja näkee työttömyyden mahdollisuutena muuhun mielekkääseen toimintaan.

Villen palveluhistoria (taulukko 3.)

Ville on omasta mielestään saanut työvoimatoimistolta liikaakin palveluja. Työvoimatoimisto on yrittänyt aktivoida Villeä työnhakukurssilla, palkkatuella, elämänhallintapainotteisella yksilöllisellä työnhakukurssilla, työkunnan kartoituksella ja työhönvalmennuksella, mutta Ville on kokenut kaikki palvelut kiusaamisena. Koska Ville on työnhakutilanteessa aina vedonnut selkävaivaansa, on työvoimatoimisto lähettänyt Villen selkätutkimuksiin. Selkävaiva onkin löytynyt ja muissa tutkimuksissa syöpä. Villen työrajoitteet eivät riitä työkyvyttömyyseläkkeeseen, mutta työllistymistä ne haittaavat niin paljon, että lopulta on päädytty palvelutarvekoodiin 0900.

Villen palveluhistoria

Taulukko 3.

Vuosi	Taho	Palvelut
1988	kesk.sair.	selkäleikkaus
1998	Työv.tsto	Työnhakukurssi
2003	Infotil.	Työvoiman palvelukeskukseen tutustuminen
2003	työv.tsto	tukityömahdollisuus
2004	työv.tsto	työkunnan kartoitus kuntoutuslaitoksessa
2004	työv.tsto	elämänhallintapainotteinen työnhakukurssi, johon liittyi aktivointisuunnitelma yhd. sos.tston ja muiden

		yhteistyökumppanien kanssa
2004	työv.tsto	työelämänvalmennusjakso, 1 kk
2004	työv.tsto	työvoimatoimiston läheteellä magneettikuvaus, jossa todettu välilevyn pullistuma
2004	työv.tsto	asiantuntijalääkärin paperikonsultaatio, ei eläke-edellytyksiä mutta suos. selkäkuntoutukseen,
2004	Kela	ei myönt selkäkurssia, ei hyötyä
2005	työv.tsto	lähete yleislääkärille, löydetty syöpä
2005	kesk.sais.	syöpä leikattu keskussairaalassa, normaali hoito ja seurannat
2006	työv.tsto	yhteistyöryhmässä päädytty palvelutarvekoodiin 0900

7 ELÄMÄ, PALVELUT JA PAKKORAOT

Tiivistin tutkimustehtäväni kolmeen kysymykseen, joihin lupasin vastata. Tässä kappaleessa pohdin tutkimukseen osallistuneiden elämäntilanteiden lisäksi elämänhallintaa ja heidän mahdollisia valintojaan tai pakkorakoja. Pohdin myös kohderyhmän saamien palvelujen riittävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta.

Pirjon elämä junnaa tällä hetkellä paikallaan *kuin jäitä poltellessa*. Hänellä ei kertomansa mukaan ole ongelmia ihmissuhteissa eikä taloudellisia huolia, vaikka työmarkkinatuki

onkin pieni. Pirjolla on perittyä varallisuutta ja miehen eläke riittää molempien elämiseen. Toisaalta Pirjo on vähään tyytyväinen, hän on aina elänyt vaatimattomasti.

Kansakoulun jälkeen Pirjo valitsi työnteon koulunkäynnin sijaan. Pirjo ei ole ”lukuihmisiä”, mutta hän on aina ollut hyvä käytännön töissä. Ulkoilmassa ja eläinten parissa tehtävät työt sopivat Pirjolle parhaiten. Terveysten menetyksen myötä Pirjon elämä tuntuu pysähtyneen paikalleen. Vakaa taloudellinen tilanne ja turvallinen parisuhde auttaa häntä selviytymään päivästä toiseen, mutta tyydytystä Pirjo ei tällä hetkellä elämästään saa. Hän ei ole tottunut olemaan toimeentuloa, mutta nyt hän ei kykene tekemään edes omia mieluisia kotiaskeleita. Hänen kärsimystään ja epäoikeudenmukaisuuden kokemustaan lisää se, ettei hänen kipujaan uskota, hänelle ei anneta sairaana olemisen oikeutusta työkyvyttömyyseläkkeen muodossa. Hänen elämällään ei ole merkitystä, sillä hän kokee muuttuneensa hyödyttömäksi. Elämä on umpikujassa, josta ei kipujen vuoksi tunnu olevan ulospääsyä.

Metterin (2004) mukaan eniten kohtuuttomuuksia on juuri työkyvyttömyyseläkkeiden hylkäämispäätöksissä. Samoin Julkunen kiinnittää huomiota yhteiskunnan väliinputoajiin, jolloin henkilö putoaa työelämän, kuntoutuksen ja eläketurvan väliin, eikä saa toistuvista hakemuksista huolimatta asiaansa etenemään. (Julkunen 2006, 236).

Sylvi elää poikiensa kautta. Jos heillä on hyvin, hänelläkin on. Tärkeimpiä asioita elämässä ovat olleet poikien syntymät. Lisäksi hän on iloinen siitä, että he ovat pärjänneet elämässä. Sylvi ei kiellä sitä, että hän on uhrautunut perheen hyväksi. Taloudellinen tilanne on osaltaan sanellut pakkoraot tai oikeastaan ”käytännölliset ratkaisut” kuten kotiin jääminen lasten synnyttyä. (ks. Kortteinen 1992, 52). Omia valintoja ei juuri ole voinut tehdä. Kortteisen mukaan naisilla on taipumus elää elämänsä toisten kautta. Auttaminen, avustaminen ja oman elämän uhraaminen toisten eteen on naisten ”riskinottotapa”. Miehet puhuvat elämästään yhtenä suurena projektina, naiset pohtivat itseään toisten kautta. (Kortteinen 1992, 47- 48.)

Laurilla ei nuoruudessaan ollut valinnanmahdollisuuksia. Koulun jälkeen tehtiin niitä töitä, joita oli saatavilla. Opiskeluun ei ollut halua eikä edellytyksiäkään. Sellaista kevyttä palkkatyötä, jota Lauri vielä voisi huonoilla käsillään tehdä ei yksinkertaisesti ole. Tässä elämäntilanteessa Lauri etsii ilmaisia asioita kuten ulkona kävelyä ja naapureiden kanssa seurustelua. Kavereiden kyydissä pääsee joskus kaupunkiin. Selviytymiskeinoina hän käyttää samoja asioita, joihin muidenkin köyhien on pakko turvautua: vaatteet tulevat

käytettyinä varakkailta sukulaisilta, kaverit antavat kyydin kaupunkiin, televisiota katsotaan ilman lupaa. Laurilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin hiukan ”kusettaa” yhteiskuntaa, joka on vienyt mahdollisuuden kunnialliseen elämään. (ks. Kortteinen 1992, 251.)

Ville on kulkenut omia polkujaan koko työttömyysaikansa: *Minä oon valinna sen että minä haluan elämästä nauttia enkä kyörätä tuolla rahan perässä. Sitä ei vaan moni hoksaa. Yksiki kaveri hoksas vasta jäläkeenpäin, oli x-työssä tuolla, ja ku minä sanoin aina, että minä nautin kun minä jään pakkolomalle. Vasta ku se halavaantu se sano, että nyt minä ymmärrän sinua. Minkä takia turhaan revittelee kun sitten se on myöhästä jo. Että sitte kun pääsee eläkkeelle ei jaksa enää mitään. Niin äkkiä se on männy tämä elämä että ei oo huomannukkaa.* Nuorena Ville valitsi työn, koska piti ansaita rahaa elääkseen, mutta pitää sitäkin valintaa ”pakkorakona”. Myöhemmin Ville ei ole palkkatyötä arvostanut, vaan on tehnyt omia valintoja.

Monilla pitkäaikaistyöttömillä ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia tehdä omaa elämänpolitiikkaa ja hallita elämäänsä niukassa taloudellisessa tilanteessa. Kaikilla ei ole voimavaroja tehdä omia valintoja musertavien puitteiden puristuksessa. Ja jos he löytävät omat selviytymiskeinonsa, niitä ei aina hyväksytä moraalisesti oikeina tai lainmukaisina suhteessa työnhakijana olemisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

Anthony Giddensin (1991) elämänpolitiikkakäsitteellä tarkoitetaan mm. yksilöllisyyttä, refleksiivisyyttä, ihmisen vapautta ja pakkoa tehdä omia vastuullisia valintoja. (Roos & Hoikkala 1998, 9, 52, 54-75.) Se on politiikkaa, joka koskee ihmisen omaa elämää. Elämänpolitiikan käsitteen kautta voidaan tarkastella sellaisia asioita, joiden käsittelemiseen sosiaalipolitiikka ei anna vastauksia. Valinnan vapaus korostuu elämänpolitiikassa. Vapaudella valita ei kuitenkaan ole merkitystä ellei tarjolla ole valitsemisen arvoisia vaihtoehtoja tai kykyä tehdä valintoja. (mt. 106.)

Elämänhallinta on kokonaisuus, joka on ihmisten sisäisten rakenteiden ja ulkoisten olojen välistä vuorovaikutusta. Ulkoinen hallinta on sitä, että ihminen on voinut ohjata elämänsä kulkua ja vaikuttaa itse sen vaiheisiin. Elämä on sujunut odotetulla tavalla tai ihminen itse on taistellut saavuttaakseen tavoitteensa. Sisäinen hallinta tarkoittaa sitä, että ihminen pystyy sopeutumaan erilaisiin vaikeisiin tilanteisiin ja käsittelemään dramaattisia asioita elämässään. Aitoon sisäiseen hallintaan kuuluu, että kohdataan vaikeudet elämään kuuluvina, mutta vastoinkäymisten ei anneta lannistaa. Sisäisen hallinnan yhteydessä Roos

puhuu ”elämän pakkoraosta”, millä hän tarkoittaa ihmisen sopeutumista vallitseviin olosuhteisiin. (Roos 1987, 65-66.)

Antonovsky määrittelee elämäntilanteen yleiseksi selviytymisen voimavaraksi, jota voidaan mitata koherenssin tunteella (Sense of Coherence). Antonovskyn mukaan ihminen tarvitsee mm. älykkyyttä ja sosiaalisia taitoja sekä hankittua koulutustasoa ongelmien ratkaisemiseen. Voimavarat eivät välttämättä riipu ihmisestä itsestään. Niitä voivat olla ystävyys-suhteet ja sosiaaliset verkostot, opiskelu- ja työmahdollisuudet ja peritty omaisuus. Erilaiset voimavarat täydentävät toisiaan ja kun niitä on riittävästi, tuloksena on koherenssin tunne. (Antonovsky 1979, Jaarin 2004, 78 mukaan.)

Elämän tarkoituksettomuus sisältää elämän mielekkyyden puuttumisen, elämästä syrjäytymisen, irrallisuuden ja ajalehtimisen tunteen. Asioiden ja muutosten hallinta on vaikeaa ja jokapäiväisistä tehtävistä on vaikeaa selviytyä. Elämän tavoitteet ja päämäärät ovat hukassa ja hämää. Jos ihminen tuntee olevansa toisten tiellä ja kokeneensa epäoikeudenmukaisuutta, hän kokee epäluottamusta muihin ihmisiin ja pettyy ihmissuhteisiin. Tähän liittyy myös sosiaalisen ymmärryksen ja hallinnan puute. Sisäinen ristiriitaisuus kuvaa tunteiden ja ajatuksen ristiriitaa, ahdistuksen ja huolen tunnetta raha-asioista ja muista jokapäiväiseen arkeen liittyvistä asioista. (emt. 2004, 83 -85.)

Kysymys on myös siitä, miten ihminen sopeutuu katastrofiin, menetykseen tai murhenäytelmään omassa elämässään. Coping- kyky viittaa stressinhallintaan ja ilmaisee kykyä kohdata ongelmia ja selviytyä niistä. (Lahti, 1998, 54). Myönteinen asenne elämään auttaa arjessa selviytymisessä.

Stressitilanteissa selviämistä tarkoittaa psykologista uudelleenarviointia ja luopumista, suremista, hyväksymällä menetys ja suuntautumalla toiveikkaasti tulevaisuuteen. Jos ihminen ei pysty sopeutumaan, hän tuntee itsensä nujerretuksi ja arvottomaksi, vetäytyy masennukseen ja epätoivoon. (Pojula 2007; Valentin 62,63.)

Sennettin mielestä ihmiset eivät voi hallita omaa elämäänsä, jos heille ei anneta täyttä ihmisarvoa, jos heitä ei nähdä kokonaisina ihmisinä. Jos he ovat omien tarpeidensa sivustakatsojia ja saamansa avun kuluttajia, he ovat muille ihmisille näkymättömiä. (mt. 2004, 26.)

Tähän tutkimukseen osallistuneet ovat saaneet riittävästi palveluja, mutta ne ovat joiltain osin tulleet liian myöhään. Annelin tilanne on nyt hyvä ja hän osaa tarvitessaan hakeutua

palveluihin. Ennen työttömyyseläkeratkaisua tilanne oli sen sijaan sekava ja Annelia palloteltiin luukulta luukulle. Pirjon kiputilanne on edelleen kestävä ja hän tarvitsee siihen nykyistä enemmän hoitoa ja terveydenhuollon palveluja. Laurin saama toimeentulotuen määrä ei ole riittävä. Pirjolle, Laurille ja Sylville olisi kuulunut työkyvyttömyyseläke jo monta vuotta sitten. Sylvin kohdalla valitusmenettelyssä ei ole autettu riittävästi. Toisaalta viranomaiset eivät ole tienneet tilanteesta, sillä hän ei ole itse jaksanut tai osannut pyytää apua. Pirjon ja Laurin tapauksissa on tehty kaikki mitä työvoimatoimistossa on voitu. Kaikissa kolmessa tapauksessa eläkelaitosten ratkaisut ovat olleet kohtuuttomat. (ks. Metteri 2004, 37.)

Työhallinnon eläkeselvityksissä on Ilkka Taipaleen mallin mukaisesti painotettu arkisen toimintakyvyn havainnollistamista ja esittämistä konkreettisin keinoin ja kehoitettu asiakkaita kuvaamaan, miten toimintakyvyn puutteet esimerkiksi kotitöiden kohdalla ilmenevät. Lausuntoja eläkehakemusten liitteeksi on pyydetty mm. kodinhoitajilta tai läheisiltä ihmisiltä. Työkokeilun sujumisen tarkka kuvaus on toimintakyvyn havainnollistamiseksi ollut liitteenä eläkehakemuksessa. Näillä ei ole huomattu olevan toivotusti vaikutusta eläkepäättöksiin. Martti Solismaan mukaan tärkeintä on kuitenkin sairauksien kuvantamisen tarkkuus ja asiallinen todistelu.

Palvelujärjestelmä on olemassa ja se on kattava, kunhan asiakkaan kokonaistilanne otetaan huomioon ja tunnustetaan ajoissa hänen tarvitsemansa apu. Näissä asioissa on tärkeää kohdata ihminen kokonaisvaltaisesti ja reagoida heikkoihinkin signaaleihin. Asiakasta on kuunneltava herkällä korvalla ja kunnioittavasti. Hän on itse oman elämänsä paras asiantuntija.

8 SUKUPOLVEN MARGINAALISSA

Suuret ikäluokat ovat Suomessa toisen maailmansodan jälkeinen ilmiö. Suurten ikäluokkien syntymävuosimääritelmä vaihtelee hieman eri lähteissä, 1940-luvun alusta jopa vuoteen 1953 saakka, mutta usein tarkoitetaan vuosia 1945 – 1949 (Vertio 1998, 7).

Roos (1987) on jaotellut suomalaiset elämäntapojen ja ihmisryhmien yhteisten kokemusten mukaan. Ensimmäinen sukupolvi, sotien ja pulan sukupolvi, on syntynyt ennen Suomen itsenäistymistä vuosina 1900 – 1918 eikä sen edustajia ole enää kovin montaa elossa. Toinen sukupolvi, sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi, on syntynyt 1920- 1930-luvuilla. Kolmas sukupolvi on 1940-luvun lapsia ja sitä kutsutaan suuren murroksen sukupolveksi. Neljättä, 50-luvun lopulla syntynyttä sukupolvea Roos kutsuu lähiöiden sukupolveksi. (Roos 1987, 51 -56.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen kolmannen ja osittain neljännen sukupolven lapsia, 1946-1952 syntyneitä. Kolmannen sukupolven edustajat ovat Roosin (1987) mukaan kokeneet aktiivisimman elämänvaiheensa 60- luvun loppupuolen murroksen molemmin puolin. Yhdistäviä kokemuksia heille ovat tutkimusten mukaan työttömyyden lisäksi maaltamuutto, koulunkäynnin pidentyminen ja koulutuksen merkityksen muutos, asuntosäästäminen ja lasten päivähoito-ongelmat. (mt. 55 -56.)

Sukupolven käsitteessä voidaan erottaa samanikäisten sukupolvi, kokemuksellinen sukupolvi ja mobilisoitunut sukupolvi. Kokemuksellisen sukupolven eli sukupolviaseman luo yhteinen avainkokemus, joka syntyy silloin kun tiettyyn ikäryhmään kuuluvat ihmiset elävät saman merkityksellisen ja historiallisen tapahtuman. Avainkokemuksen vaikutus koskee voimakkaimmin herkimässä vaiheessa olevia nuoria, jolloin samaan aikaan syntyneille ja eläneille muodostuu samanlainen tietoisuus itsestä ja yhdistävä maailmankuva. Nuoruudessa omaksutut arvostukset pysyvät yleensä melko muuttumattomina aikuisiällä. Tästä syntyy sukupolvea yhdistävä identiteetti, sukupolvitietoisuus. (Silvennoinen 2007, 145.)

Silvennoinen kyseenalaistaa käsityksen siitä, että avainkokemus rajoittuisi vain nuoruusikään ja varhaisaikuisuuteen. Nyky-yhteiskunta ei noudattele lineaarista elämänkulkua vaan sirpalemaista elämänkulkua, jota hän nimittää varuillaanoloelämänkuluksi. Myös Baumanin mielestä sosialisointiprosessi jatkuu läpi elämän. Primaarisosialisointi perustuu lapsuuden kokemuksiin, mutta sekundaarisosialisointia tapahtuu esimerkiksi äkillisissä elämänmuutoksissa, kuten työttömyys tai vakava sairastuminen. (Silvennoinen 2007, 150-151; Bauman 1997, 45.)

Sukupolvikäsite on ongelmallinen silloin, kun sen edustajilla ei ole sukupolvitietoisuutta. Purhonen esittää suuria ikäluokkia ja 1960-lukulaisuutta tarkastelevassa teoksessa *Yhteiskunnan moottori vai kivireki* että mitään ikäryhmää ei voi tarkastella sukupolvena, jos sillä itsellään ei ole tunnetta kuulumisesta tiettyyn sukupolveen. (Erola, Wilska ja Ruonavaara Purhosen mukaan emt.2005, 17.)

Haastateltavani kuuluvat tällaiseen ryhmään. Heitä yhdistää paremminkin tiettyyn ikäkohorttiin kuuluminen, alhainen koulutustaso, terveysongelmat ja pitkäaikaistyöttömyys. Kaikille heille on tuttua Kelan, terveyskeskuksen ja työvoimatoimiston asiakkuus. Jokaiselle on myös tehty työkyvyn arvio ja neljä heistä on hakenut eläkettä työkyvyttömyyden perusteella, mutta eläkehakemus on hylätty. **Lauri, Pirjo ja Sylvi** ovat selkeästi työkyvyttömiä ja heille kuuluisi eläke, mutta he ovat jääneet marginaaliin, väliinputoajiksi.

Yksi merkittävä kollektiivinen kokemus heillä on: he kokivat 1990-luvun taloudellisen laman, joka vaikutti voimakkaasti suomalaisten turvallisuuden tunteeseen. Laman yhtenä seurauksena sosiaaliturva alkoi huonontua. Vastoin ennakko-odotuksiani varsinainen laman uhri on tästä joukosta ainoastaan **Anneli**. Hänet suljettiin ulos työmarkkinoilta. Myöhemmin, kun töitä olisi alkanut jo olla, ikä ja huono terveydentila alkoi vaikuttaa työllistymismahdollisuuksiin. Anneli pääsi kuitenkin työttömyyseläkkeelle.

Tutkimukseni kohderyhmään kuuluvat haastattelemani henkilöt ovat käyneet vain kansakoulun. Anneli on käynyt keskikoulun ja lisäksi konttoriopiston ja irtisanotuksi tultuaan ammattiin valmistavan kouluasteen koulutuksen. Muut ovat lähteneet kansalaiskoulun jälkeen työhön. Vain Anneli piti koulutusta tärkeänä, muut eivät olleet sanojensa mukaan ”lukuihmisiä”. Neljällä tutkimukseni henkilöistä on omistusasunto, yhdellä heistä on siitä vielä velkaa (Sylvi). Lauri asuu vuokralla. Sylvi jäi kotiin lasten synnyttyä. Hän koki lasten päivähoitoon viemisen hankalaksi ja taloudellisesti kannattamattomaksi ja jäi mielellään kotiin.

Tutkimusten mukaan sodan jälkeen syntyneelle sukupolvelle on yhteistä alkoholin runsaampi käyttö verrattuna aikaisempiin sukupolviin. Heitä kutsutaan myös märeksi sukupolveksi. Mm. keskioluen vapautuminen aiheutti alkoholin käytön arkipäiväistymisen. (Vertio 1998, 8.)

Vaikka pitkäaikaistyöttömän elämäntapaan yleensä liitetään alkoholi, ei sen ongelmakäyttö noussut tässä tutkimuksessa voimakkaasti esille. **Sylvi** ei käytä alkoholia juuri ollenkaan. Hänen perheellään on tapana juoda viiniä ja olutta vain jouluna ja juhannuksena ruoan kanssa. Sylville riittää silloinkin yksi lasillinen. **Anneli** on joskus tuntenut syyllisyyttä viinin lipittelystä. Vilellä on nuorempana ollut tapana ottaa rajustikin, samoin Laurilla. Myöhemmin alkoholin käyttö on muuttunut harvinaisemmaksi molemmilla. **Laurilla** ei ole varaa ottaa alkoholia kuin kerran vuodessa ja silloinkin kaverit tarjoavat. **Ville** kertoi, että alkoholi ei ole hänelle minkäänlainen ongelma. Sairauskertomuksista selviää kuitenkin, että työssäolovuosina hänelle on sattunut joitakin pikku tapaturmia alkoholin vaikutuksen alaisena. **Pirjon** kanssa ei alkoholi tullut puheeksi, mutta kuntoutusyhteenvedoissa on maininta, että hän käyttää alkoholia kohtuullisesti.

9 POHDINTAA

Tutkimukseen osallistuneista neljä on ollut mukana eläkeselvityksissä. He ovat saaneet lääkärin kirjoittaman lausunnon työkyvyttömyydestä ja sen perusteella hakeneet työkyvyttömyyseläkettä. Kaikki ovat saaneet hylkäävään päätöksen, kaksi heistä monta kertaa. Ville ei ole saanut työkyvyttömyyslausuntoa, mutta hänellä on työtä rajoittavia sairauksia: tuki- ja liikuntaelinsairauksia ja verenpainetauti. Lisäksi hän on edelleen syöpäseurannassa

Tutkimukseni kohderyhmä kuuluu kategoriaan ”liian sairaita työhön, liian terveitä eläkkeelle”. Tähän ryhmään kuuluvia asiakkaita on ollut työvoimatoimiston työnhakijoina aina. Ennen Ilkka Taipaleen näkyvää esiintuloa asiasta ei juurikaan puhuttu. 1990-luvun laman jälkeen työhön kykenemättömien pitkäaikaistyöttömien joukko laajeni kuitenkin niin suureksi, ettei ongelmalta voinut sulkea silmiään ja kuvitella, että se hoituu itsestään. ELMA- selvityksistä tulikin pysyvää toimintaa työhallintoon vuoden 2004 alusta.

Suomalainen hyvinvointipolitiikka näyttää monien tutkimusten ja mittareiden perusteella onnistuneelta ja tehokkaalta. Tilastot ja mittarit eivät kuitenkaan kerro huono-osaisten todellisesta tilanteesta eikä siitä ahdistuksesta, joka kohdataan tänä päivänä sosiaalitoimistoissa, mielenterveystoimistoissa, päihdehuollon yksiköissä ja työvoimatoimistoissa. (Julkunen, 2006, 218.)

Työhallinnossa on koko prosessin ajan keskusteltu siitä, onko oikein että työhallinto hoitaa terveydenhuollolle kuuluvia töitä. Onkin epävarmaa, jatkuvatko selvitykset enää tulevaisuudessa entisessä laajuudessa työhallinnon tekemänä. Tällä hetkellä ELMA- asiat ovat siirtyneet työllistymisen palvelukeskuksiin, joiden ensisijainen tehtävä on parantaa työttömien työmarkkinavalmiuksia ja sitä kautta lisätä heidän työllistymismahdollisuuksiaan. Työvoimatoimistojen pääasiallinen tehtävä on hoitaa työmarkkinoiden toimivuutta niin että työpaikkoihin löytyy osaavaa työvoimaa.

ELMA- tutkimukset ovat kuitenkin edelleen tarpeellinen työväline tilanteessa, jossa kaikki muut tiet on kuljettu loppuun. Mikäli eläkeselvityksiin voi enää ohjata, työhön kykenemättömät asiakkaat saattavat jäädä heitteille. Julkisen terveydenhuollon resurssit ja kiinnostus eivät kohdennu tähän ryhmään. Pitkäaikaistyöttömien eläkeselvitykset vaativat

sellaista erityisosaamista ja paneutumista asiaan, jota ei julkisen terveydenhuollon puolella ole saatavilla.

Silvennoinen (2007) esitti väitöskirjassaan, että työhallinto painostaa vähän koulutusta saaneet, ikääntyvät työttömät vähintään ohjaavaan koulutukseen jopa niin että koulutus ei enää voi antaa mitään lisäarvoa ja näiden henkilöiden koulutussaturaatio täyttyy. (mt. 79.) Ammatillisen kuntoutuksen näkökulmasta on toisin: Vajaakuntoiset ikääntyneet työnhakijat eivät ole olleet vaarassa saada liikaa koulutusta. Myöskään haastateltaviani ei missään vaiheessa painostettu työvoimakoulutukseen, koska sitä ei pidetty realistisena eikä järkevänä. **Villellä** oli ns. aktivointiehto ja hänet ohjattiin työnhaku- ja elämänhallintakurssille, jonka tarkoitus on kartoittaa asiakkaan elämänhallinnallinen tilanne, auttaa ja tukea työhaussa, selvittää työkuntoa ja kartoittaa asiakkaan omat toiveet ja tarpeet. Kurssiin liittyi myös työkokeilu tai harjoittelu asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta riippuen.

Työhallinto ei pitänyt relevanttina kouluttaa kansakoulun käyneitä, ikääntyneitä, työkyvyttömäksi lääkärin lausunnolla todettuja, ikänsä ruumiillista työtä tehneitä ”kevyempään työhön”, mutta sen sijaan eläkelaitos puuttui tähän asiaan: **Pirjon ja Laurin** olisi pitänyt kouluttautua uuteen ammattiin huolimatta siitä, että molemmilla se oli suljettu pois monista syistä ja molemmilla työkokeilukin oli jouduttu keskeyttämään. Kummallakaan ei ollut motivaatiota kouluttautua uudelle alalle, he pitivät sitä ikänsä ja terveydentilansa huomioon ottaen epärealistisena. Molemmat ovat käytännön ihmisiä, jotka eivät usko selviävänsä opiskelusta. Myös heitä tutkineet ja testanneet asiantuntijat ovat samaa mieltä heidän kyvystään selviytyä uuden ammatin opiskelusta.

Eläkeselvityksiä tekeville virkailijoille eläkelaitosten edellä mainitut ratkaisut ovat valitettavasti tuttuja. On paljon tapauksia, joissa asiakas itse, hoitava lääkäri ja kaikki muutkin paikalliset yhteistyötahot ovat sitä mieltä, että eläke olisi ainoa järkevä vaihtoehto. Hylkäävässä päätöksessä kuitenkin väitetään, että asiakkaalla ”on riittävästi työkykyä hankkia ansiotuloja sellaisella saatavissa olevalla työllä, jonka suorittamista voidaan kohtuudella edellyttää huomioon ottaen ikä, työkokemus ja muut näihin verrattavat seikat”. Työvoimatoimistossa sitten ihmetellään, mistä se työ olisi ”saatavissa”. Mistä löytyy yli viisikymppiselle vaikeasti selkävikaiselle ja jatkuvista kivuista kärsivälle Pirjolle kevyt, toimistotyypinen työ, jossa ei tarvitse pitkiä aikoja istua ja voisi aina tarvittaessa asettua

lepäilemään? Tai mistä löytyy ikänsä ruumiillista työtä tehneelle kansakoulun käyneelle Laurille kevyt työ, jossa ei tarvitsisi käsiä rasittaa?

Eläkepäättöksiä tehtäessä pitäisi ottaa huomioon hakijan kokonaistilanne, todellinen toimintakyky ja todelliset työnsaantimahdollisuudet terveydentila, ikä, koulupohja ja asuinpaikka huomioiden. Työhallinnon eläkeselvityksiin ohjattujen asiakkaiden tilanteista on yhteistyöpalaverit käyty, tuki- ja kannustusmahdollisuudet käytetty loppuun ja kuntoutusmahdollisuudet kartoitettu. Asiakasyhteistyöryhmien ja työvoimatoimistojen antamat lausunnot tulisi ottaa huomioon eläkeratkaisuja tehtäessä.

Jokainen ihminen kokee työn ja työttömyyden omalla tavallaan. Annelille työ on ollut keskeinen identiteetin määrittäjä ja rakentaja. **Pirjo ja Lauri** ovat olleet kovia työhimiä ja Pirjo piti kovasti työstään, eläimistä ja ulkona työskentelystä. Laurille työ oli toimeentulon välttämätön lähde. Pirjo ja Lauri tekivät työtä niin kauan, että se muuttui sairauksien vuoksi jokapäiväiseksi kärsimykseksi. Työttömäksi jääminen muutti oleellisesti kaikkien elämää.

Tuloköyhyysmittarin mukaan työmarkkinatuen varassa elävät ihmiset ovat köyhiä. Tuloköyhyysmittaria käytetään vertailtaessa EU:ssa esiintyvää köyhyyttä. Sellaiset kotitaloudet, joiden tulot ovat alle 60 prosenttia väestön mediaanitulosta, lasketaan köyhiksi tai köyhyysriskissä oleviksi. Yksinäisen köyhyysraja on siten noin 750 €/kk., jolloin Suomessa on noin 600 000 köyhää. (Julkunen, 1006, 226 -227.)

Lauri ei ole ainoa pitkäaikaistyötön, jonka rahat eivät riitä edes välttämättömpään. Jokainen yksin asuva työmarkkinatukea saava pitkäaikaistyötön elää köyhyysrajan alapuolella. Työttömät, yksinelävät, ikääntyneet naiset ja miehet ja yleisesti ottaen sosiaaliturvan vähimmäisetuuksien saajat ovat riskiryhmässä. Hyvinvointipolitiikka on Julkusen (2006) mukaan epäonnistunut siinä, että vaikka toimeentulovaikkeudet ovat harvinaisia, köyhien köyhyys on syventynyt. Laman jälkeisen talouden kasvun aikana huono-osaisuus kasautuu vähimmäisturvan varassa elävälle työttömälle väestölle. (Julkunen 2006, 219.)

Pitkäaikaistyöttömän ikääntyneen väestön tilanteen parantamiseksi on tehty monenlaisia toimenpiteitä, mutta vieläkin on ihmisiä, jotka joutuvat kitumaan vuosikausia työttömyyden ja työkyvyttömyyden välitilassa. Heidän tilanteensa on kohtuuton, vaikka monet heistä ovat pitkän päivätöiden tehneet ja eläkkeensä ansainneet.

Eläkeselvitysvaiheessa ihmiset ovat vielä toiveikkaita ja tyytyväisiä saamaansa huomioon. He tuntevat saavansa ihmisarvonsa takaisin, heistä välitetään, he saavat korkealaatuiset tutkimukset ja hoitoa sairauksiinsa. Heitä kuunnellaan, heistä tehdään lausuntoja ja yhteenvetoja. Hylkäävä eläkepääätös pudottaa heidät korkealta. Pettymys on suuri vaikka siitä olisi varoitettukin. Hylkäävä päätös viestittää, että ihminen on valehdellut vaivoistaan, eikä hän saa työttömyyteen kunniallista loppua vaan lintsarin leiman. Hän alkaa epäillä itseäänkin. Itsekunnioitus ja itsetunto alkavat murentua.

Silvennoinen (2007) määrittelee ikääntyvän työttömän työnhakijan kouluttautumisvelvollisuutta elinkautiseksi. Hän ihmettelee, miksi ikääntyvän on pidettävä itsensä työmarkkinakelpoisena vaikka uranäkymät suosivat nuorempia? (mt. 100.) Ulla Kosonen kutsuu työttömyyttä välitilaksi, jonka aikana elämä muuttuu. Käännekohdassa irtaudutaan vanhasta ja välitilan jälkeen kiinnitytään uuteen. Välitila on siten pysähdyspaikka vanhan ja uuden välissä ja monille myönteinen käsite. (Kosonen 2003, 40 -42.) Välitila ei kuitenkaan ole lopullista tai pysyvää. Erityisesti työttömyyden välitilaa leimaa epävarmuus ja epätietoisuus tulevasta.

Kun kaikki on tarvittavat toimenpiteet hakijan työllistämiseksi on tehty, työkyky ja eläke-edellytykset tutkittu, voidaan asiakkaalle ehdottaa palvelutarvekoodia 0900:

”Hakijan heikkojen työllistymismahdollisuuksien vuoksi on sovittu palvelutarpeesta 0900, ei soveltuvaa palvelua tarjolla tällä hetkellä. Tämä tarkoittaa, ettei työvoimatoimisto tarjoa hakijalle toimenpiteitä ja hakijan työnhaku uusitaan kerran vuodessa. Hakijan velvollisuus on pitää työnhaku voimassa sovitulla tavalla ja ilmoittaa tilanteessaan tapahtuvista muutoksista (sairauslomat, eläkkeelle pääsy tai mahdollinen työhön meno). Allekirjoittamalla hakija hyväksyy tämän suunnitelman”.

Elinkautisella on kielteinen kaiku. Pitkä, nöyryyttävä työttömyys ilman työllistymismahdollisuutta on ikääntyneiden työkyvyttömien elinkautinen. Työkyvyttömän työnhakija joutuu odottamaan pääsyä vanhuuseläkkeelle, koska ei saa itselleen kuuluvaa oikeutta työkyvyttömyyseläkkeeseen. Toisaalta hän saa palvelutarvearvion perusteella luvan olla rauhassa. ”Elinkautisvanki numero 0900” on tyytyväinen edes siitä. Hän saa pienen työmarkkinatukensa ja ilmoittautuu kerran vuodessa. Yhteiskuntaa kohtaan on kuitenkin syntynyt pysyvä katkeruus ja epäluottamus. Palvelukoodi ei palauta työkyvyttömän kunniaa niin kuin eläkepääätös tekisi. Pitkän työuran tehneillä eläke parantaisi myös toimeentuloa huomattavasti.

Väliinputoajan osa on elinkautinen välitila. Nämä ihmiset eivät saa eläkettä, joka heille kuuluisi. He eivät ole oikeutettuja myöskään eläketukeen. Kuntoutukseen he eivät pääse, koska he eivät ole työelämässä mukana. He ovat pudonneet työelämän, eläkejärjestelmän ja kuntoutuksen väliin.

Silvennoinen (2007) perää väitöskirjassaan työttömän oikeutta saada kehittää työttömän identiteettiä. Oman työkokemukseni kautta käsitykseni on, että 10 vuotta työttömänä olleilla ikääntyneillä on varmasti työttömän identiteetti. Työllistymistoiveet ja mahdollisuudet on haudattu moneen kertaan. Monet heistä pääsivät eläketukilainsäädännön kautta eläkkeelle. Työkyvyttömillä haastateltavillani on työkyvyttömän identiteetti, jota leimaa alistuneisuus ja voimaton viha eläkepäätäjiä kohtaan.

Tässä tutkimuksessa esiintyvät ihmiset ovat ikääntyneitä, työttömiä ja sairaita. Ainoastaan **Ville** ei valita jatkuvaa kipua ja **Annelinkin** tilanne on kohentunut työttömyyseläkepäättöksen myöntämisen jälkeen.

Sairaus tekee normaalin elämän elämisen vaikeaksi. Naiset kärsivät siitä, että he eivät pysty huolehtimaan kotitöistä niin kuin haluaisivat. **Pirjo** on kaikkein kivuliain ja huonokuntoisin. Hän toivoo, että ei tarvitsisi enää kauan kitua. Hän on menettänyt luottamuksensa järjestelmään. Hänellä ei ole taloudellisia huolia ja hänellä on turvalliset puitteet ja vakaa parisuhde. Kivut tekevät kuitenkin elämästä kestävämmän.

Laurin tilanne on huolestuttava pitkäaikaisen köyhyyden aiheuttamasta huonosta ravintotilanteesta johtuen. Lauri sairastaa diabetesta ja hänen pitäisi saada säännöllisesti terveellistä ruokaa. Lauri ei ole luonteeltaan erakkoluonne, mutta yhteiskunta on ajanut hänet nurkkaan. Hän ei voi harrastaa mitään, matkustaa mihinkään tai suunnitella omaa elämäänsä. Ihmissuhteet kärsivät siitä, että ei ole rahaa osallistua täysipainoisesti mihinkään.

Sylvi on haastateltavista lähimpänä vanhuuseläkkeelle pääsyä. Hän on terveyskeskuksen seurannassa, mutta kaikkia hänen sairauksiaan ei ole vielä saatu selville. Hänen turvaverkkonsa on puoliso ja kaksi poikaa, jotka pitävät hänestä huolta.

Olen halunnut tuoda esiin näiden ihmisten elämäntilanteen esimerkkitapauksina niistä pitkäaikaistyöttömistä työkyvyttömistä ikääntyneistä ihmisistä, jotka edelleen ovat työnhakijoina työvoimatoimistossa. He eivät enää edes odota saavansa työtä tai palveluja, vaan he odottavat pääsyä vanhuuseläkkeelle.

Jatkotutkimuksella olisi tarpeen selvittää pitkään välitilassa roikkuneiden ihmisten elämäntilannetta, kun he vihdoinkin pääsevät eläkkeelle. Paljonko tulevan eläkkeen määrä on pudonnut siitä tasosta, mitä se oli työelämässä ollessa? Eikö pitkäaikaistyöttömällä olisi oikeus saada korvaus työttömyysvuosien aikana menetetyistä eläketuloista? Kun on oltu pitkään työmarkkinatuella, myös eläke tulee olemaan pieni.

Yksilön vapaus ja itsemääräämisoikeus ovat nyky-yhteiskunnan keskeisiä arvoja. Sen mukaan ihminen on yksin vastuussa siitä onnesta ja onnettomuudesta, jota hän elämässään kohtaa. Ajatellaan, että ”ihminen on avoin tarina, joka valinnoillaan kirjoittaa itsensä historiaan. Menestystarinoiden huumassa saatetaan suhtautua vähäosaisen ihmisen kärsimukseen välinpitämättömästi. Martti Lindqvistin sanoja lainatakseni: ”Yhteiskunnan tehtävä on edelleen taata laillisuus, turvallisuus, perusluontoinen oikeudenmukainen kohtelu ja heikkojen suojeleminen. Muuten se ei ole enää humaani yhteiskunta”. (Lindqvist 2003, 154 -156.)

LÄHTEET

Ahola, Anja (1996) Työttömyys kokemuksellisena tilanteena. Sivut 149-179. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) Elämän riskit ja valinnat – Hyvinvointia lama-Suomessa. Helsinki: Edita.

Alasuutari Maarit. Narratiivinen/kerronnallinen haastattelu, saatavana sähköisesti: http://www.ulapland.fi/includes/file_download.asp?depid=23387&fileid=10366&file=20070228082253.pdf&pdf=1, viitattu 2.9.2008.)

Alasuutari, Pentti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.

Bauman, Zygmunt (1996) Postmodernin lumo. Tampere: Vastapaino.

Bauman, Zygmunt (1997) Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino.

Bourdieu, Pierre et al. (1999) The Weight of the World. Social suffering in Contemporary Society. Stanford, California. Stanford University Press.

Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna & Ruonavaara, Hannu (2004) Johdanto. Sivut 13-26. Teoksessa Yhteiskunnan moottori vai kivireki. Suuret ikäluokat ja 1960- lukulaisuus. Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna. (toim.)Jyväskylä: Minerva Kustannus.

Eronen Marja & Ravaja, Niklas (1993) Psykkisesti vajaakuntoiset työnhakijoina. Työpoliittinen tutkimus nro 55. Helsinki: Työministeriö.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Giddens, Anthony (1991): Modernity and Self-Identity. Gambridge: Basil Blackwell.

Haaparanta, Leila & Niiniluoto Ilkka (1998) Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsinki: Hakapaino.

Hankamäki, Jukka (2005) Työttömän kuolema. Johdatus uuteen työyhteiskuntaan ja työn filosofiaan. Helsinki: Yliopistopaino.

Heikkilä, Matti, Karjalainen Jouko (2000) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Tammerpaino. Tampere.

Heikkilä, Matti ym. (1994) Nälkä. STAKES. STM. Raportteja 153. ISBN. Helsinki.

- Heikkinen, Hannu L. T. (2007) Artikkelissa Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Sivut 142-158. Teoksessa Aaltonen ym. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS- kustannus.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (2007) Artikkelissa ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. Sivut 9-43. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Helne, Tuula (2002): Syrjäytymisen yhteiskunta. tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes.
- Hietaniemi, Eila (2004) Aktivointia – elämänhallintaa – sosiaalista pääomaa. Tutkimus ikääntyvien työttömien elämänhallinnan tekijöistä ja syrjäytymistä torjuvien toimenpiteiden vaikutuksista. Työpoliittinen tutkimus nro 260. Helsinki: Työministeriö.
- Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jaari, Aini (2004) Itsetunto, elämänhallinta ja arvot. Korrelatiivinen tutkimus Morris Rosenbergin itsetuntokäsitteen taustasta suomalaisilla työikäisillä. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2006) Suomalainen yhteiskunta. Porvoo: WSOY.
- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Kangas, Olli ja Ritakallio Veli-Matti (toim.) (1996) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakes. Turun yliopisto.
- Kangas, Olli & Sikiö, Jaana (1996) Kunnan kansalaisia vai laiskoja lurjuksia? Suomalaisten käsitykset toimeentulotuen saajista. Sivut 107-136 teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakes. Turun yliopisto.
- Kortteinen, Matti (1982) Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi
- Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Kukkurainen, Marja-Leena (2006) Fibromyalgiaa sairastavien koherenssintunne, sosiaalinen tuki ja elämänlaatu. Oulu: Oulu University Press. Saatavana myös [www.http://herkules oulu fi isbn9514282663](http://herkules oulu fi isbn9514282663) (viitattu 30.5.2008.)
- Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja (2001): Työministeriö: Julkaisuja 289. Sosiaali- ja terveysministeriön Oppaita 2001:18. Helsinki: Edita.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus.
- Lindh, Jari (2000) Työttömyyden merkitys omaelämäkerroissa. Teoksessa Linnakangas, Ritva & Lindh, Jari & Järvikoski, Aila (toim.) Työttömyyden ja vajaakuntoisuuden jäljillä. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 66. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Lindqvist, Martti (1995) *Mieli vai tarkoitus*, Helsinki: Otava.

Lindqvist, Martti (1984) *Hyvä elämä*. Helsinki: Otava.

Lindqvist, Martti (2003) *Ole hyvä*. Helsinki: Otava.

Mannila & Martikainen, artikkeli työttömyydestä 18.7.2005. Saatavilla www-muodossa: http://www.terveysportti.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00011&p (viitattu 3.6.2008).

McAdams, D.P. (1995) What do we know when we know a person? *Journal of Personality*.

Metteri, Anna (2004) *Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset*. Helsinki: Edita.

Mäki-Kulmala, Heikki (2000): *Työttömänä yhteiskunnassa. Työttömän oikeuksien ja velvollisuuksien eettistä ja yhteiskuntafilosofista tarkastelua. Työpoliittinen tutkimus 225*. Helsinki: Työministeriö.

Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.

Oikeudenmukaisuus ja ihmisarvo suomalaisessa terveydenhuollossa. (2001) Sosiaali- ja terveysministeriön valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla www-muodossa; <http://www.etene.org/dokumentit/julkaisuyhtfin> (viitattu 10.1.2008.)

Penttilä, Irmeli & Kangas, Olli & Nordberg, Leif & Ritakallio, Veli-Matti (2003) *Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:7. Helsinki: Edita

Pojjula, Soili & Ahonen, Riitta (2007) *Irtisanotut. Menetykset, muutos ja selviytyminen*. Helsinki: Kirjapaja.

Raunio, Kyösti 1999 *Positivismi ja ihmistiede, Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt*, Gaudeamus Tampere 1999 (Tammer-Paino, Yliopistokustannus)

Rifkin, Jeremy (1997) *Työn loppu. Teknologia, työpaikat, tulevaisuus*. Porvoo: WSOY.

Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) (1998) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus.

Roos, J.P. (1994) *Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt – suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua*. Teoksessa *Miehen elämää*. Toim. J.P. Roos ja Eeva Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Roos, J.P. (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan – Elämäntapaa etsimässä 2*. Jyväskylä: Gummerus.

Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sennett, Richard (2003) *Respect in a World of Inequality*, New York & London: W.W. Norton & Company.

Sennett, Richard (2004) *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Tampere: Vastapaino.

Sepponen, Kaija (1996) Koulutus – portti työmarkkinoille? Tutkimus työttömän arjesta ja ammatinvaihtoon ohjaavasta kurssista, Työpoliittinen tutkimus nro 162. Helsinki: Hakapaino.

Silvennoinen, Piia (2007) Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus. Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva (2000) Vajaakuntoisten mahdollisuuksien uusjako? Sivut 9-80. Teoksessa Linnakangas, Ritva & Lindh, Jari & Järviskoski, Aila (toim.) Työttömyyden ja vajaakuntoisuuden jäljillä. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 66. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Sulkunen, Pekka (1998) Johdatus Sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. WSOY, Juva.

Syrjästä osallisuuteen. Syrjäytymisen ehkäiseminen ja yhteistyö työvoimapolitiikan toimeenpanossa –projektin raportti (2001) Työministeriön julkaisu 275. Helsinki: Työministeriö.

Taipale, Ilkka, (2001) Sosiaalilääketieteellinen eläke-edellytysten selvittelyopas. Helsinki: Hakapaino.

Työhallinnon toimintaohjelma syrjäytymisen ehkäisyksi (1999) Työministeriö.

Utriainen, Terhi & Honkasalo Marja-Liisa.(2004) Kärsimys, paha ja kulttuuritutkimus. Sivut 13-47 teoksessa Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino.

Vahtio, Eeva-Leena (2002) Rekrytointi, ikä ja ageismi. Työpoliittinen tutkimus nro 244. Helsinki: Työministeriö.

Vertio, Harri (1998) teoksessa Senioriteetti voimavarana.(sivut 7-19.) Toim. Jarmo Heinonen. Tampere: Gaudeamus.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vilkkumaa, Ilpo (2002) Kuntoutustutkimukset. Kokkola: Anttolanhovi, Kaprakan kuntoutuspalvelukeskus ja Merikosken kuntoutus- ja tutkimuskeskus.

Virjo, Ilkka, Aho Simo (2002) Ikääntyvien työllisyys 1990-luvulla. Rekisteritutkimus yli 50-vuotiaiden erityisongelmista työmarkkinoilla. Työpoliittinen tutkimus nro 242. Hakapaino Oy, Helsinki.

Virta, Lauri (2001) Työkyvyttömyyden lääketieteellisen arvioinnin vaikeudet ja eläkkeiden hylkääminen. Kelan selvitys eläkehakemusten B-lomakekäytännöistä. Sosiaali- ja terveysalan katsauksia 47. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tammer- Paino, Tampere.

Vähätalo, Kari (2001) Lama ja kaupunkien pitkäaikaistyöttömät. Työpoliittinen tutkimus nro 230. Helsinki: Työministeriö.

Tilastoja

Kelan tilastopalvelu/pääsuunnittelija Esko Ruhanen

Muut lähteet

www.finlex.fi

Helsingin Sanomat, lehtiartikkeli 11.3.2003

Kuntoutusylilääkäri, neurologian erikoislääkäri Martti Solismaan haastattelu 05/2008

Työministeriön tiedote 311/2004.

Työministeriön tiedote 2004, Pentti Lehmijoki

Työministeriö: Yhteenvedo ELMA- hankkeesta 5.3.2003.

LIITE 1

ASIAKKAAN SUOSTUMUS

Suostun siihen, että sosiologian opiskelija Raija Rantalainen (070653) saa tutkia ja käsitellä haastattelussa antamieni tietojen lisäksi työhallinnon URA- järjestelmässä olevia perus- ja taustatietojani sekä mahdolliseen työkyvyn arvioon ja eläkeselvitykseen liittyviä tietojani ”Liian sairias työhön, liian terve eläkkeelle” – nimistä pro gradu tutkielmaansa varten.

Henkilötietoni pysyvät kuitenkin salaisina eikä henkilöäni pysty tutkielmassa käsiteltävistä tiedoista tunnistamaan.

Asiakkaan nimi ja syntymäaika

Allekirjoitus

Paikka ja päiväys

Nimikirjoituksen oikeaksi todistavat:

ELMA-hankkeen seuranta vv. 2001-2007

TE-keskus	asiakkaita	työkunnon selvityksiä	B-lausuntoja	eläkehakemuksia	aikaisempia eläkehakemuksia	myönteisiä eläkepää-töksiä	hylkääviä eläkepää-töksiä	tehtyjä valituksia	työttömyys-jaksoja päättynyt
Uusimaa	4338	4898	2664	2511	465	1140	927	800	969
Varsinais-Suomi	792	1040	628	432	69	342	133	108	535
Satakunta	1653	2358	1339	1085	192	772	336	286	1246
Häme	2315	2645	1780	1137	197	882	497	442	997
Pirkanmaa	2223	3357	2020	1489	465	1069	469	351	1576
Kaakkois-Suomi	1658	1868	1248	945	228	692	400	339	934
Etelä-Savo	2014	2992	1267	1034	474	847	405	337	1351
Pohjois-Savo	1597	1794	948	616	227	598	246	175	706
Pohjois-Karjala	950	1182	585	404	184	351	156	148	573
Keski-Suomi	1583	1757	814	487	190	476	193	148	858
Etelä-Pohjanmaa	867	927	583	318	167	337	158	127	557
Pohjanmaa	722	909	546	400	143	218	153	134	352
Pohjois-Pohjanmaa	2007	2579	1340	973	285	861	374	315	1427
Kainuu	320	237	197	120	67	99	66	57	183
Lappi	1512	2471	1072	671	279	644	271	189	921
Yhteensä	24551	31014	17031	12622	3632	9328	4784	3956	13185